

Elämän
opettaja

Ihmissuhde-
osaaja

Rakkauden
antaja

Rajojen
asettaja

Huoltaja

PERTTI YLITALO (TOIM.)

Roolikartta

vanhemmuuden, parisuhteen
ja itsenäistymisen tueksi

TEKIJÄ

Pertti Ylitalo (toim.)

1. painos

ISBN 978-952-213-743-2 (nid.)

ISBN 978-952-213-756-2 (pdf)

© Suomen Kuntaliitto

Painopaikka: Kuntatalon paino, Helsinki

Helsinki 2011

Myynti:

Suomen Kuntaliiton julkaisumyynti

www.kunnat.net/kirjakauppa

Faksi (09) 771 2331

Tilausnumero 509346 (nid.)

Suomen Kuntaliitto

Toinen linja 14

PL 200

00101 Helsinki

Puh. 09 7711

Faksi 09 771 2291

www.kunnat.net

Lukijalle

Vanhemmuuden roolikartan® ensimmäisen oppaan julkaisemisesta on kulunut jo yli kymmenen vuotta ja lähes saman verran on vierähtänyt roolikartan käyttöä syventävän oppaan sekä parisuhteen roolikarttajulkaisun ilmestymisestä.

Varsinais-Suomen lastensuojelukuntayhtymässä on jo jonkin aikaa ollut suunnitelma roolikarttoja koskevan tiedon päivittämisestä ja tiedon saattamisesta samojen kansien sisälle. Vuosien kuluessa, erityisesti vilkkaan koulutustoiminnan myötä, roolikarttojen sisältöä koskevat käsitteet ovat tarkentuneet ja uusia sovelluksia on kehitetty sekä vanhempien että ammattihenkilöiden käyttöön. Vanhemmuuden ja parisuhteen roolikarttojen lisäksi nyt julkaistussa kirjassa esitellään *itsenäistyvän nuoren roolikartan* perusteet. Tästä roolikartasta on aiemmin ollut käytössä ainoastaan roolien kuvaus ja sitäkin on myöhemmin huomattavasti muutettu ja kehitetty.

Vanhemmuuden roolikartta® on erilaisine sovelluksineen osoittautunut erittäin käyttökelpoiseksi työvälineeksi kaikille vanhemmuudesta sekä lasten kehityksestä ja kasvatuksesta kiinnostuneille ihmisille. Roolikartoista on tullut oivallinen apu myös lasten ja perheiden kanssa työskenteleville ammattihenkilöille.

Roolikarttojen käyttö ei vaadi laaja-alaisen teorian osaamista. Tässä piileekin roolikarttojen käytön tärkeä arvo: käsitteet on kuvattu käytännönläheisesti ja peruslähtökohtana on myönteinen ja toivoa ylläpitävä näkemys vanhempien, pariin ja itsenäistymässä olevien nuorten mahdollisuudesta vaikuttaa omaan ja lasten elämään ja tarvittaessa tehdä niihin muutoksia. Tämän oppaan kirjoittajat kannustavatkin lukijoita kokeilemaan roolikarttojen käyttöä. Menetelmällisiä virheitä ei kannata pelätä, koska kysymyksessä ei ole testiväline. Roolikartat joustavat moniin erilaisiin tarpeisiin vanhemmuuden, parisuhteen tai itsenäistymisen tueksi. Parhaimmillaan tämä kirja opastaa hahmottamaan vanhemmuuden, parisuhteen tai nuoren itsenäistymisvaiheen olennaisia kohteita. Sisällön kuitenkin käyttäjät itse määrittelevät.

Julkaisun toimittamisesta on vastannut YTM, psykologi ja psykoterapeutti Pertti Ylitalo, joka on kirjoittanut vanhemmuuden ja parisuhteen roolikarttoja koskevat osuudet. Hän on myös koennut kirjan työkalupakkiosassa olevan materiaalin. KM, kehittämisjohtaja Anne Vuoristo on kirjoittanut vanhemmuuden roolikartan muita käyttömahdollisuuksia kuvaavan artikkelin ja psykiatrinen erikoissairaanhoitaja, erityisperhetyöntekijä Niina Kaskia on laatinut itsenäistyvän nuoren roolikartan perusteita koskevan artikkelin. Kirjoittajien lisäksi julkaisun toimittamista koskevassa suunnittelutyössä on ollut mukana Varsinais-Suomen lastensuojelukun-

tayhtymän johtaja Hannu Heinonen.

Kiitän suunnittelutyöryhmän jäseniä, joiden kehittämismyönteinen asennoituminen vaikutti ratkaisevasti siihen, että kirjahanke saatiin päätökseen. Kiitos kuuluu myös niille lastensuojelukuntayhtymän työntekijöille, jotka kirjan valmistumisen loppuvaiheessa kommentoivat tekstin sisältöä ja muotoa.

Turussa 4.4.2011

Pertti Ylitalo

Sisältö

Lukijalle	3
1 Sanastoa	7
2 Johdanto	8
3 Vanhemmuuden roolikartta [®]	9
3.1 Roolit ja vanhemmuus	9
3.2 Roolien hierarkia	10
3.3 Roolien kehitysasteet	13
3.4 Roolien painottuminen lapsen eri kehitysvaiheissa	16
3.5 Vanhemmuuden itsearviointi	17
3.6 Roolikartan käyttö yhteistyössä vanhempien kanssa	19
3.7 Muutoksen arviointi	20
3.8 Vanhemmuuden roolikartan muita käyttömahdollisuuksia	22
4 Parisuhteen roolikartta [®]	27
4.1 Parisuhteen roolien hierarkia ja kehitysasteet	27
4.2 Roolit parisuhteen eri vaiheissa	31
4.3 Parisuhteen itsearviointi	31
4.4 Parisuhteen roolikartan käyttö parien kanssa työskenneltäessä	31
5 Itsenäistyvän nuoren roolikartta [®]	33
5.1 Itsenäistyvän nuoren roolikartan roolien hierarkia ja kehitysasteet	33
5.2 Itsenäistyvän nuoren roolikartan käyttö	37
5.3 Nuori itsenäistyy – mitä tapahtuu vanhemmuudelle?	37
5.4 Itsenäistyvän nuoren roolikartan muita käyttömahdollisuuksia	38
6 Kirjallisuus ja yhteystiedot	39
7 Tietoa kirjoittajista	40
Työkalupakki 1. Vanhemmuuden roolikartta	41
Työkalupakki 2. Parisuhteen roolikartta	42

Työkalupakki 3.	Itsenäistyvän nuoren roolikartta _____	43
Työkalupakki 4.	Roolien hierarkia. Esimerkkejä vanhemmuuden tekorooleista _____	44
Työkalupakki 5.	Esimerkkejä vanhemmuuden päärooleihin liittyvistä kysymyksistä _____	50
Työkalupakki 6.	Vanhemmuuden roolit lapsen eri kehitysvaiheissa _____	55
Työkalupakki 7.	Vanhemmuuden tarkastelu Internet-sovelluksen avulla ____	69
Työkalupakki 8.	Roolien hierarkia. Esimerkkejä parisuhteen tekorooleista __	71
Työkalupakki 9.	Roolien hierarkia. Esimerkkejä itsenäistyvän nuoren roolikartan tekorooleista _____	76
Työkalupakki 10.	Tapausesimerkki itsenäistyvän nuoren ja vanhemmuuden roolikarttojen yhteiskäytöstä _____	82
Työkalupakki 11.	Esimerkkilomake lapsen tilanteen ja muutostarpeen arvioinnista _____	84
Työkalupakki 12.	Hoito- ja kasvatussuunnitelma roolikarttoja apuna käyttäen	93
Työkalupakki 13.	Esimerkkilomake kehittämistehtävän suunnittelemiseksi __	95
Työkalupakki 13.	Esimerkkilomake kehittämis-tehtävän suunnittelemiseksi __	96
Työkalupakki 14.	Vanhemmuuden roolikartan selkoversioita _____	97

1 Sanastoa

Rooli

on yksilön toimintatapa tilanteessa, jossa on läsnä muita ihmisiä.

Roolikartta

on menetelmä tai työväline, jonka avulla voidaan tarkastella ihmisen eri roolien sisäisiä suhteita.

Roolien kehitysasteet

kuvaavat yksilön toiminnan tasoa sen suhteen, miten hyvin toiminta vastaa lapsen kehityksen ja hyvinvoinnin sekä itsenäistymisen tarpeita tai parisuhteen toimivuutta. Rooli voi olla sopivasti kehittynyt, ylikehittynyt, alikehittynyt, puuttuva tai vääristynyt.

Roolien hierarkia

Roolit voivat toimia yksilön toiminnan taustalla tai olla määrittelemässä toiminnalle asetettavia tavoitteita tai kuvata yksilön käytännön tekoja; roolikartan roolit jaetaan edellä olevan perusteella motivaatio-rooleihin, tavoite-rooleihin ja tekorooleihin.

Lapsen tarpeet

Vanhempana toimimisen lähtökohtana on aina se, *mitä lapsi myönteisen kehityksensä tai hyvinvointinsa tueksi tarvitsee*. Tarpeet ovat yksilöllisiä ja vaihtelevat mm. lapsen iän, kehitystilanteen, sukupuolen ja temperamentin mukaan

2 Johdanto

Vanhemmuuden roolikartta[®], Parisuhteen roolikartta[®] ja Itsenäistyvän nuoren roolikartta[®] ovat vanhemmuuden, parisuhteen ja nuoren itsenäistymisen tarkastelun ja arvioinnin apuvälineitä. Kartat ovat syntyneet **Varsinais-Suomen lastensuojelukuntayhtymässä** tehdyn kehitystyön tuloksena ja niille on myönnetty rekisteröidyn tavaramerkin tunnus.

Vanhemmuuden roolikartta ilmestyi vuonna 1999. Käyttäjän oppaan jatkoksi julkaistiin vuonna 2002 perustietoja täydentävä ja syventävä opas. Vuonna 2003 vanhemmuuden näkökulmaa laajennettiin niin, että parisuhde otettiin erityiseksi tarkastelun kohteeksi. Ajatuksena oli, että parisuhteen kysymykset nousevat väistämättä esille myös vanhemmuudessa ja vaikuttavat olennaisesti vanhempana toimimiseen. Vuonna 2008 kuntayhtymä julkaisi yhteistyössä A-klinikka-säätiön kanssa Internetissä toimivan sovelluksen, jossa vanhemmat voivat tarkastella vanhemmuuttaan ja saada ainakin karkean arvion vanhemmuuden roolien toimivuudesta. Nuorten kanssa työskentelyä varten kuntayhtymän toimintayksiköissä on käytetty jo pitkään Itsenäistyvän nuoren roolikarttaa, joka julkaistaan tässä kirjassa uudistuneessa muodossa.

Julkaisujen lisäksi kuntayhtymä on toteuttanut mittavan koulutusohjelman, johon on osallistunut useita tuhansia eri alojen ammattihenkilöitä. Roolikarttojen perustietoja on lisäksi käsitelty monissa vanhempainilaisuuksissa.

Tämän kirjan perusmateriaali pohjautuu Varsinais-Suomen lastensuojelukuntayhtymän ja Suomen Kuntaliiton yhteistyönä syntyneisiin teoksiin sekä Pertti Ylitalon artikkeliin, joka on julkaistussa Neuvolatyön käsikirjassa vuonna 2007. Lisäksi kirjassa on artikkelit, joissa kuvataan itsenäistyvän nuoren roolikartan perusteet ja vanhemmuuden roolikartan sovelluksiin tuodaan uusia näkökulmia. Käytännön työskentelyä helpottamaan on koottu runsaasti materiaalia, joka on syntynyt kehitys- ja koulutustoiminnan sekä käyttökokemusten myötä. Tällaista materiaalia on kuvattu kirjan työkalupakkiosassa.

3 Vanhemmuuden roolikartta®

Vanhemmuuden roolikartan synnyn tausta-ajatuksena oli kysymys siitä, miten vanhemmuutta voitaisiin arkiajattelussa hahmottaa mahdollisimman selkeästi ja luontevasti. Vaikka vanhemmuuteen liittyy paljon vaikeita asioita, roolikartan avulla vanhemmuus kuitenkin pyrittiin näkemään tuttuna arkisena kokemuksena, jota jokaisen vanhemman on mahdollista ymmärtää. Niin ikään ajateltiin, että roolikartta voi olla väline, jonka avulla vanhemman on aikaisempaa helpompi havaita omassa toiminnassa niitä muutostarpeita, jotka lapsen kehityksen näkökulmasta nousevat esille.

Vanhemmuuden roolikartan käyttö ei edellytä laajoja teoreettisia taustatietoja. Työskentelyä helpottaa, jos käyttäjällä on roolin käsitteestä perustietoa ja hän ymmärtää lapsen normaalin kehityksen kulkua. Teorian tuntemista ei kuitenkaan pidä korostaa. Roolikartta on käytännönläheinen työväline, joka avautuu, vaikka teoria-tiedoissa olisi puutteitakin. Karttaa voidaan käyttää luovalla ja monipuolisella tavalla. Lähtökohtana on helppotajuisuus ja voimavarakeskeisyys. Roolikartan tarkoituksena on helpottaa vanhempaa havaitsemaan vanhemmuuden ongelmallisia alueita, mutta sen lisäksi auttaa vanhempaa tunnistamaan omat vahvuutensa ja luottamaan muutoksen mahdollisuuteen.

3.1 Roolit ja vanhemmuus

Vanhemmuuden roolikartan peruskäsitteet on ammennettu Jacob Levy Morenon (1889–1974) rooliteoriasta. Tämän mukaan rooli on luonteeltaan sosiaalinen, koska se liittyy ihmisen sosiaaliseen asemaan ja toisten ihmisten kanssa käytävään vuorovaikutukseen. Tämän lisäksi rooli on yksilöllinen, sillä se on aina osa yksilön persoonallisuuden kehitystä. Rooleilla on yhteys niihin odotuksiin, joita ihmiseen kohdistetaan ja ne tulevat tietoisiksi rooliodotusten kautta. Esimerkiksi vanhempi odottaa lapsensa käyttäytyvän määrättyllä tavalla ja heijastaa sanojen, ilmeiden tai eleiden avulla odotuksen lapseensa. Lapsi reagoi vanhemman odotukseen jollakin tavalla ja seuraa puolestaan oman roolinsa vaikutusta vanhempaan. Näin rooliodotuksista tulee vastavuoroisia. Henkilön rooli on aina sidoksissa johonkin tilanteeseen ja toisiin ihmisiin. Näin rooli voi eri tilanteissa vaihdella. Esimerkiksi vanhemman kertomus lapsestaan voi olla hyvinkin erilainen riippuen siitä, onko läsnä lapsen opettaja vai oma puoliso.

Vanhempi voi kehittää vanhemmuuden rooleja koko ajan ja hän saattaa omak-

sua uusia rooleja ennestään käytössä olevien roolien lisäksi. Kaikkein merkittävimmät vanhemmuuden roolit kypsyvät vähitellen vanhemmuuden myötä.

Oleennaista on, että roolit kehittyvät aina suhteessa lapseen eli vanhemman ja lapsen vastavuoroisen toiminnan kautta. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että vanhemman on oltava lapselleen läsnä, jotta vastavuoroinen yhteys toimisi ja roolien muovautuminen tai muuttuminen voisi oikeasti tapahtua. Roolien kypsymisen lisäksi vanhempi voi myös tietoisesti kehittää roolejaan. Tämä onkin tärkeää esimerkiksi silloin, kun vanhemman toiminnassa lapsen tarpeet jäävät liian vähälle huomiolle.

3.2 Roolien hierarkia

Vanhemman roolit muodostuvat laajasta roolien kokoelmasta, jonka ajatellaan rakentuvan hierarkkisesti kolmeen tasoon:

MOTIVAATIOROOLIT

ovat roolikartan viisi pääroolia
kuvaavat vanhemman toiminnan **perusmotiiveja**
lähtökohtana ovat lapset tarpeet

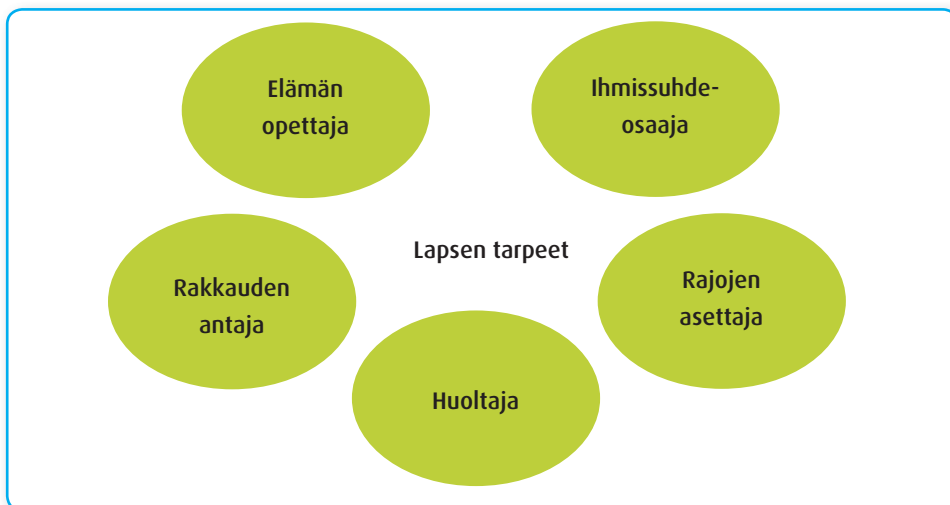
TAVOITEROOLIT

yksi tai useampi rooli, jonka vanhempi valitsee jonkin pääroolin alueelta lapsen tarpeen mukaiseksi tavoitteeksi, jota vanhempi toiminnallaan toteuttaa

TEKOROOLIT

yksi tai useampi rooli, joka kuvaa vanhemman toiminnan arjessa näkyvää puolta eli käytännön tekoja, jotka vaikuttavat lapsen tarpeen toteutumiseen

Keskeinen kysymys koko roolikartan soveltamisessa on se, *mitä lapsi myönteisen kehityksensä tai hyvinvointinsa tueksi tarvitsee*. **Motivaatioroolit**, jotka ovat roolikartan päärooleja, kuvaavat vanhemman toiminnan perusmotiiveja lapsen tarpeiden näkökulmasta. Roolikartassa motiivit rakentuvat viideksi päärooliksi: Huoltaja, Rakkauten antaja, Rajojen asettaja, Elämän opettaja, Ihmissuhdeosaaja.

Kuvio 1. Vanhemmuuden motivaatiroolit.

Vanhempnana toimimisen lähtökohtana on aina se, mitä lapsi myönteisen kehityksensä tai hyvinvointinsa tueksi tarvitsee.

Tarpeet ovat yksilöllisiä ja vaihtelevat mm. lapsen iän, kehitystilanteen, sukupuolen ja temperamentin mukaan.

Jokainen motivaatiorooli jakautuu alaroleihin, joita kutsutaan **tavoiteroleiksi**. Esimerkiksi *huoltajan roolissa* toimiessaan vanhempi voi asettaa tavoitteekseen lapsen mahdollisimman hyvän terveyden, jolloin hän omassa toiminnassaan kiinnittää erityistä huomiota rooleihin, joissa hän huolehtii lapsen sairauksien hoitamisesta, terveellisestä ruoasta tai riittävästä levosta.

Rajojen asettajan roolin tavoitteena puolestaan voi olla lapsen turvallisuus sekä lapsen omana kokemuksena että yleensä vaarojen ehkäisynä. Tällöin vanhempi kiinnittää omassa toiminnassaan erityisesti huomiota esimerkiksi siihen, miten hän valvoo sääntöjen noudattamista tai tarvitseeko lapsi vanhemman antamia kieltoja. *Roolikartalla tavoiteroolit on esitetty kunkin pääroolin kohdalla ranskalaisten viivojen kera.* Esimerkki *Huoltajan roolista*:

Kuvio 2. Huoltajan roolin tavoiteroolit.

Vanhemmuuden roolikartan olennaisen tärkeä osa jää kartalla näkymättömäksi. Hierarkian kolmas osa eli **tekoroolit** (esimerkkejä tekorooleista on kuvattu **työkalupakki 4:ssä**) kuvaavat kuitenkin vanhemman toiminnan käytännöllistä toteuttamista ja ovat siten ehkä kaikkein merkityksellisimpiä lapsen kannalta, koska juuri vanhemman toiminnan eli tekojen kautta toteutuu se, mitä lapsi varsinaisesti vanhemmaltaan saa. Tekorooli vastaa mm. seuraaviin kysymyksiin:

- Mitä vanhempi vanhemman roolissa tekee?
- Miten vanhempi vanhemman roolissa käyttäytyy?

Rakkauden antajan motivaatiroolissaan vanhempi esimerkiksi osoittaa erilaisin keinoin rakkautta lastaan ja itseään kohtaan. Tavoiteroolin mukaisessa toiminnassa *tekorooli* voi näkyä esimerkiksi:

Itsensä rakastajana vanhempi

- huolehtii itsestään ja omasta jaksamisestaan (= tekorooli)
- ottaa vastaan muiden aikuisten, sukulaisten tai ammatti-ihmisten apua tarvittaessa (= tekorooli)

Hyvän huomaajana

- kertoo lapselle tämän hyvistä puolista ilmeillä, eleillä ja sanoilla (= tekorooli)
- antaa lapselle myönteistä palautetta myös negatiivisessa tilanteessa, esim. palaute hyvästä yrityksestä, vaikka koetulos kouluaineessa jäi odotettua heikommaksi (= tekorooli)

Vanhemman kanssa keskusteltaessa voidaan esittää kysymyksiä, joilla pyritään kirjoittamaan sitä, millaisia rooleja vanhemmalla on käytössään. Esimerkkejä kysymyksistä on esitetty **työkalupakki 5:ssä**.

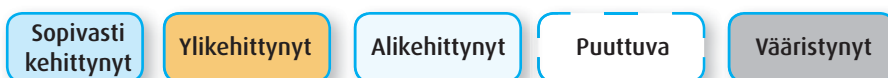
Taulukko 1. Esimerkki roolien hierarkiasta.

MOTIVAATIOROOLI	TAVOITEROOLI (Esimerkki)	TEKOROOLI (Mitä vanhempi tekee?)
Huoltaja	Ruoan antaja	Vanhempi toimii niin, että lapsi saa riittävän ja terveellisen ravinnon.
Rakkauten antaja	Hyvän huomaaja	Vanhempi antaa lapselle myönteistä palautetta. (esim. persoona, käyttäytyminen, suoriutuminen)
Rajojen asettaja	Turvallisuuden luoja	Vanhempi rajaa lapsen leikkialueen ja valvoo, ettei lapsi joudu esim. ajotielle.
Ihmissuhdeosaaja	Tunteiden hyväksyjä	Vanhempi sallii lapsen ilmaista pettymyksensä kohtuullisella tavalla.
Elämän opettaja	Oikean ja väärän opettaja	Vanhempi selvittää oikean ja väärän eron ja liittää esim. valehtelemiseen kohtuullisen seuraamuksen.

3.3 Roolien kehitysasteet

Vanhemmuuden roolit kehittyvät vähitellen. On luonnollista, että hiljattain vanhemmaksi tullut äiti tai isä kokee vanhempana olemisen monessa asiassa aika vaikeaksi. Esimerkiksi vaipanvaihto (*puhtaudesta huolehtijan rooli*) ei aluksi aina suju helposti, mutta hyvän motivaation, tavoitteenasettelun ja käytännön harjoituksen avulla roolissa toimiminen kyllä kehittyy. Voidaankin sanoa, että vanhemmuuden keskeisimmät roolit kypsyvät vanhemmuuden myötä ja erityisesti suhteessa ja vuorovaikutuksessa lapseen. Parhaimmillaan roolit ovat vanhemmalla joustavassa käytössä sen mukaan, mitä lapsi kehityksensä tueksi milloinkin tarvitsee. Joskus kuitenkin joku rooli voi vanhemmalta jäädä kokonaan puuttumaan tai rooli voi olla vanhemman käytössä liian harvoin. On myös mahdollista, että joku rooli kehittyy ikään kuin liian kypsäksi tai ”jää päälle”, vaikka lapsi ei enää vanhemmalta sen tyyppistä toimintaa tarvitsisikaan.

Vanhemmuuden roolien kehitysasteet ovat seuraavat:

Vanhemmuuden roolikarttaa käsitelleissä aiemmissa oppaissa (1999 ja 2002) ei vielä käytetty *vääristyneen* roolin kehitystasetta kuvaavaa käsitettä. Roolikarttoja koskevan koulutustoiminnan ja käyttökokemusten perusteella on kuitenkin käynyt ilmeiseksi, että vanhemman roolit voivat joissakin tapauksissa myös toimia peruslähtökohdan eli *lapsen tarpeen vastaisesti* niin, että toiminta pohjautuukin vanhemman omiin yllykkeisiin tai tarpeisiin. Tähän esitykseen on siis lisätty roolin kehitystaseksi vääristynyt rooli.

Taulukko 2. Vanhemmuuden roolien kehitystasheet.

SOPIVASTI KEHITTYNYT ROOLI	
+	Roolin tunnistaa siitä, että roolissa toimiminen on helppoa ja luontevaa. Vanhempi toteuttaa roolia tahdonalaisesti ja hän pystyy vaihtamaan roolia, jos lapsen tilanne niin vaatii. Esimerkiksi vaatettajan roolissa toimiessaan vanhempi vastaa pienen lapsen pukemisesta kokonaan, mutta kouluikäisen lapsen kohdalla suuren osan vaatettamiseen liittyvistä tehtävistä lapsi pystyy itse suorittamaan.
YLIKEHITTYNYT ROOLI	
++	Roolissa toimiminen on usein automaattista, kaavamaisista tai liiallista. Vanhempi jatkaa toimintaa, joka pienen lapsen kohdalla on ollut tarpeellista, mutta jota lapsi nykytilanteessa ei enää tarvitse ja joka voi olla jopa lapsen kehityksen esteenä. Esimerkiksi ristiriidoissa auttajan roolissa vanhemman mukana oloa tarvitaan pienten lasten välien selvittämiseksi, mutta isompien lasten kohdalla tehtävää voi olla hyvä lasten harjoitella keskenään.
ALIKEHITTYNYT ROOLI	
-	Roolissa toimiminen on lapsen tarpeeseen nähden liian vähäistä. Toiminta voi myös olla hidasta tai kömpelöä, koska roolin osaaminen on puutteellista. Jos vanhempi tiedostaa alikehittyneisyyden, hän saattaa tuntea syyllisyyttä tai häpeää. Esimerkiksi turvallisuuden luojan roolissa vanhempi saattaa sanallisesti varoittaa pientä lasta tämän leikkiessä vaarallisessa paikassa, mutta ei puutu tilanteeseen riittävän konkreettisesti vaaran poistamiseksi.
PUUTTUVA ROOLI	
--	Vanhemmalta puuttuu jokin rooli joko kokonaan tai rooli on erittäin puutteellinen, vaikka lapsen tarve edellyttäisi rooliin sisältyvää toimintaa vanhemmalta. Joskus roolin puuttuminen voi olla lapselle vaaraksi tai puuttuminen voi vahingoittaa olennaisesti lapsen kehitystä. Esimerkiksi sairaudenhoitajan roolin puuttuminen voi vaarantaa lapsen hengen tai hyväksyjän roolin puuttuminen voi johtaa lapsen psyykkisen kehityksen häiriintymiseen.
VÄÄRISTYNYT ROOLI	
o	Rooli voi olla vanhemman omien sisäisten yllykkeiden palveluksessa. Vanhemman toiminnan käyttövoimana voi silloin olla voimakkaita tunnelatauksia, esim. pettymystä, ahneutta, kateutta. Esimerkiksi sääntöjen ja sopimusten noudattajan ja valvojan roolissa vanhemman toiminta voi johtaa väkivallan käyttöön tai hellyyden antajan roolissa vanhempi käyttää lasta seksuaalisesti hyväkseen.

Roolikartalle kehitysasteet voidaan merkitä seuraavia symboleja käyttäen:

Symboli	Roolin kehitysaste
+	sopivasti kehittynyt rooli
++	ylikehittynyt rooli
-	alikehittynyt rooli
--	puuttuva rooli
0	vääristynyt rooli

Merkinnät toimivat roolikartan käyttäjän apuvälineinä ja ovat lähinnä suuntaa antavia. Se, miten merkinnät sijoittuvat eri roolien kohdille, voi helpottaa keskustelun ohjaamista lapsen tarpeen kannalta katsottuna mahdollisimman olennaisiin asioihin.

Vanhemmuuden keskeisimmät roolit kehittyvät aina vanhemmuuden myötä. On luonnollista, että monet vanhemmuuden roolit voivat olla vanhempänä olemisen alkutaipaleella *alikehittyneitä*, koska vanhempänä olemista vasta opetellaan. Tilanne ei silloin välttämättä ole huolestuttava, vaan kysymys voi olla jopa positii-visesta ongelmasta, jolloin alikehittyneisyys toimiikin kehitystä eteenpäin vievänä voimana.

Oleennaista on, että vanhemmalla ja lapsella on *riittävästi yhteistä aikaa*, koska roolien kehittyminen edellyttää vastavuoroista lapsen ja vanhemman suhdetta. Tavoitteeksi on aina asetettava se, että vanhempi toimii *sopivasti kehittyneen* roolin tasolla, koska silloin hän vastaa parhaiten lapsen tarpeisiin ja kokemus vanhemmuudesta muodostuu vanhemmalle itselleen myönteiseksi. Jos vanhemman rooli *ylikehittyy*, vaarana on, että vanhempi juuttuu tarpeettomasti toistamaan sellaisia asioita, joita lapsi ei enää konkreettisesti tarvitse. Lapsen kehitykselle vanhemman roolin ylikehittyneisyys voi muodostua esteeksi tai hidasteeksi. On myös mahdollista, että jonkin roolin ylikehittyneisyys jättää jonkin toisen olennaisen roolin toteuttamisen vajaaksi (esimerkiksi ylikehittyneisyys huoltajan rooleissa voi estää rajojen asettajan rooleissa toimimista). Vanhemman ylikehittynyt rooli saattaa myös vaikeuttaa toisen vanhemman asianmukaista toimimista esimerkiksi siten, että toiselle vanhemmalle ei jää tilaa toteuttaa vanhemmuuttaan.

Lapsella ja vanhemmalla on oltava riittävästi yhteistä aikaa.

Tavoitteena on, että vanhempi toimii sopivasti kehittyneen roolin tasolla.

Vanhemmuuden alkuvaiheessa roolit ovat usein alikehittyneitä.

Ylikehittyneen roolin tasolla toimiminen voi estää lapsen kehitystä tai rajoittaa toisen vanhemman osallistumista vanhemmuuteen.

3.4 Roolien painottuminen lapsen eri kehitysvaiheissa

Kaikki vanhemmuuden roolit ovat tärkeitä, mutta lapsen kehityksen eri vaiheissa roolien merkitys painottuu jonkin verran eri tavoin. **Työkalupakki 6**:ssa on lueteltu lapsen psykososiaalisen kehityksen painopisteitä, joita tulisi ottaa huomioon vanhemmuuden eri roolien toteuttamisessa.

Pieni lapsi tarvitsee välitöntä ja hyvin konkreettista huolenpitoa, jolloin *huoltajan ja rakkauden antajan roolien* merkitys on erityisen suuri.

Kehityksen myötä lapsi alkaa käsitteellistä asioita, jolloin elämässä tärkeiden asioiden järjestelmällinen oppiminen ja omaksuminen ovat vanhemmuuden toteuttamisessa keskeisenä tavoitteena. Kouluiän vaiheessa *elämän opettajan* roolista tuleekin vanhemmuuden johtava rooli.

Nuoruusiässä puolestaan lapsen minuuden rakentuminen, vuorovaikutussuhteet ikätovereihin ja itsenäiseen elämään suuntautuminen ovat nuoren elämässä päällimmäisiä kehitystekijöitä. Tässä vaiheessa vanhemman toiminta painottuu *rajojen asettajan ja ihmissuhdeosaajan rooleihin*.

On tärkeä muistaa, että edellä oleva kuvaus roolien painottumisesta kertoo varsin yleisellä tasolla roolien merkityksestä lapsen eri kehitysvaiheissa. Vanhemmuus on kuitenkin aina hyvin monitahoista. Vaikka esimerkiksi huoltajan rooliin liittyvät tehtävät vähenevät lapsen iän karttumisen myötä, ne eivät kuitenkaan jää kokonaan sivuun edes silloin, kun lapsi on jo nuoruusiässä. Vanhempi voi joutua toimimaan jopa *ruoan antajan tai vaatettajan rooleissa* esimerkiksi silloin, kun nuoren huomio kiinnittyy korostuneesti vain asioihin, jotka ovat sillä hetkellä hänen elämässään keskipisteenä.

Viime kädessä vanhemman roolit on sopeutettava lapsen yksilöllisen tarpeen mukaan. Tämä voi tarkoittaa sitä, että tarvittaessa vanhempi toimii tietoisesti niin, että rooli on tilapäisesti jopa ylikehittynyt. Esimerkiksi vanhempi voi nuoren vaikeassa tilanteessa tietoisesti antaa hänelle tavanomaista enemmän hellyyttä, toimia sairaanhoitajana tai vaikkapa puh-taudesta huolehtijana, vaikka näissä rooleissa vanhemman konkreettinen toiminta on yleisesti jäänyt lapsen kehityksen edetessä taka-alalle.

Vanhemman toiminnassa on lapsen yksilöllisen tarpeen lisäksi hyvä ottaa huomioon myös yleinen kehityspsykologinen periaate:

Aluksi lapsi on hyvin riippuvainen siitä, miten vanhempi toteuttaa vanhemmuuden rooleja. Vähitellen vanhemman varassa oleva toiminta siirtyy lapsen omaksi toiminnaksi, esim.

- kun lapsen arjen perustarve on saada huolenpitoa (mm. vaatetus), vanhempi huolehtii aluksi vaatetukseen liittyvistä asioista pukemalla lapsen, mutta vähitellen pukeutuminen ja vaatetus yleensä siirtyvät lapsen omaksi tehtäväksi.
- kun lapsen emotionaalinen tarve on siinä, että aikuinen huomaa hänessä olevan hyvän, aikuinen osoittaa konkreettisesti lapselle hänessä olevia myönteisiä puolia. Sitten, kun lapsen tarve on riittävän usein tyydyttynt, hän oppii arvostamaan itseään.

3.5 Vanhemmuuden itsearviointi

Vanhemmuuden roolikartta soveltuu suhteellisen helposti apuvälineeksi kenelle tahansa vanhemmalle. Vanhempien kanssa työskentelevät ammattihenkilöt voivat vanhemmuutta pohdittaessa antaa vanhemmalle roolikartan vaikkapa kotiin niin, että vanhempi tai vanhemmat arvioivat omaa vanhemmuuttaan omatoimisesti. Olisi kuitenkin hyvä, että vanhempien kanssa ensin käytäisiin keskustelu roolikartan peruseränteistä, jotta tehtävä olisi vanhemmalle mahdollisimman luonteva ja arviointa tulisi todellista tilannetta vastaava.

Vanhemmuuden itsearvioinnin lähtökohtana on se, että vanhemmuutta arvioidaan jokaisen lapsen suhteen erikseen. Ajatuksena on, että ei ole olemassa yleistä vanhemmuutta, vaan että vanhemmuus toteutuu suhteessa ja vuorovaikutuksessa lapseen. Näin vanhemman toiminta on aina yksilöllistä riippuen lapsen tarpeesta ja samalla tavalla lapsen kokemus osakseen saamastaan vanhemmuudesta on aina yksilöllinen. Esimerkiksi, jos perheessä on kolme lasta, vanhempi tekee roolikartan avulla kolme erillistä arviota.

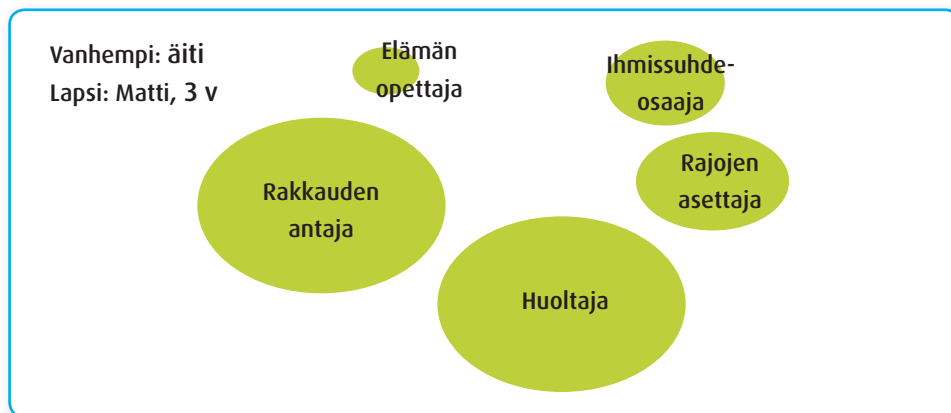
Esimerkki vanhemmuuden itsearvioinnista:

1) Vanhempi tutkii eri roolien painottumista omassa toiminnassaan

Aluksi vanhemmuuden itsearvioinnin kohteena voi olla se, että vanhempi nostaa esiin ne roolit, jotka hänen mielestään ovat eniten esillä hänen toiminnassaan. Äitinä vanhempi voi todeta esimerkiksi, että 3-vuotiaan Matin vanhempana pääasiallinen toiminta on huoltajan ja rakkauden antajan rooleissa.

Samalla hän voi piirtää paperille kaikki motivaatioroolit (pääroolit) vaihdellen

rooliympyröiden kokoa sen mukaan, kuinka merkittävässä osassa ne ovat hänen toiminnassaan.

Kuvio 3. Esimerkki motivaatiroolien suhteellisesta painottumisesta.

2) Vanhempi tutkii rooliensa kehitysasteita

Seuraavaksi vanhempi arvioi roolien *kehitysasteita*.

- Aluksi tehtävänä on arvioida ne roolit, jotka vanhemman mielestä ovat esim. Matin vanhempana toimiessaan *sopivasti* kehittyneet. Tarkoituksena on, että vanhempi kiinnittää ensin huomion sellaisiin vanhemmuuden puoliin, joista hänellä todennäköisesti on myönteisiä kokemuksia ja rooleissa toimiminen on luontevan tuntuista.
- Seuraavaksi vanhempi arvioi, mitkä roolit ovat *ylikehittyneitä* eli missä rooleissa vanhemman toiminta on liiallista ja sellaista, mikä ei enää oikein vastaa Matin tarpeita. Samalla vanhemman on hyvä miettiä, millä tavalla ylikehittyneessä roolissa toimiminen mahdollisesti vaikuttaa muissa rooleissa toimimiseen.
- Lopuksi vanhempi arvioi *alikehittyneet* ja *puuttuvat roolit*. Vanhemmuuden itsearvioinnissa ei ole tarkoituksenmukaista pyytää vanhempaa arvioimaan *vääristyneitä rooleja*, koska niiden tunnistaminen voi vanhemmalle olla vaikeaa. Vääristyneiden roolien tarkastelussa tarvitaankin yleensä ammattihenkilön mukana oloa.
- Vanhempi merkitsee roolien kehitysasteet roolikartalle kunkin roolinimikkeen viereen käyttämällä kehitysasteiden merkitsemisessä sovittuja symboleja (+ ++ – --).

Vanhemmuuden itsearviointi voi sisältää edellä kuvatun arvioinnin lisäksi myös vanhemmuuden pohdintaa. Esimerkiksi:

- Miten vanhemmuuden roolit ovat jakautuneet vanhempien kesken?
 - ovatko jotkin roolit enimmäkseen vain toisen vanhemman käytössä?
 - toteuttaako jompikumpi vanhemmista vain osaa roolikartan rooleista?

- toimivatko vanhemmat yhdenmukaisesti samoissa rooleissa, mutta jotkut keskeiset roolit jäävät molemmilta vanhemmilta käyttämättä?
- Miten parisuhde vaikuttaa vanhempana toimimiseen?
 - tukeeko parisuhde vanhemmuuden rooleissa toimimista?
 - onko parisuhde esteenä vanhemmuuden roolien joustavalle käytölle?
 - vaikuttavatko parisuhteen ongelmat niin, että vanhempi on taipuvainen toimimaan vanhemmuuden rooleissa yli- tai alikehittyneesti?
- Miten vanhemman ja lapsen temperamentti ja muut persoonallisuuden piirteet vaikuttavat vanhempana toimimiseen?
 - huomioiko vanhempi, että vanhemman ja lapsen temperamentin tai persoonallisuuden ominaisuudet voivat olla erilaisia, minkä vuoksi vanhemmuuden roolien toteuttaminen voi ikään kuin huomaamatta muodostua liioitelluksi (esim. rajoitustilanteet) tai liian vähäiseksi (esim. tilanteet, joissa lapsessa oleva hyvä tulisi huomata).

3.6 Roolikartan käyttö yhteistyössä vanhempien kanssa

Vanhempien kanssa tehtävässä yhteistyössä voidaan apuvälineinä käyttää esimerkiksi **työkalupakeissa 11 ja 13** esitettyjä lomakkeita. Lähtökohtana on usein se, että lapsen kehityksessä tai käyttäytymisessä on havaittu ongelmia. Työntekijällä voi myös jo etukäteen olla tietoa perheestä ja lapsesta. Työskentely voi edetä seuraavasti:

1) Ensimmäinen tehtävä työntekijällä on se, että hän määrittää mielessään lapsen ongelman ja suhteuttaa sen lapsesta ja vanhemmista saatavilla olevaan tietoon. Jo taustatiedon perusteella työntekijälle voi muodostua jonkinlainen kuva lapsen saamasta vanhemmuudesta ja vanhemman toiminnasta. Hän voi hahmotella mielessään lapsen tilanteen roolikartan käsittein, esim. ”Näyttää siltä, että Liisan äidillä monet huoltajan roolit ovat sopivasti kehittyneitä, mutta rajojen asettajan rooleissa on todennäköisesti alikehittyneisyyttä”. Tarvittaessa roolikartan käsitteet avataan konkreettisoin esimerkein.

2) Työntekijän on luotava vanhempaan *luottamuksellinen* suhde. Lapsen tilanne otetaan puheeksi niin, että alussa on toivottavaa nostaa esille lasta ja vanhempaa koskevia myönteisiä asioita. Vanhemman kanssa keskusteltaessa on tärkeä käyttää *selkeää kieltä* ja välttää ammattikäsitteiden käyttöä. Alussa kannattaa pitäytyä kertomaan siitä, mitä on havaittu. Tulkintoja on syytä karttaa. On myös tärkeä tarkistaa, miten hyvin työntekijän havainnot vastaavat vanhemman omia havaintoja.

3) Seuraavaksi työntekijä esittelee vanhemmalle Vanhemmuuden roolikartan perusteet ja käyttöidean. Työntekijän kannattaa mieltää oma roolinsa asiantuntijana, mutta samalla hänen on oltava yhteistyökumppani, joka arvostaa vanhemman asiantuntemusta lapsensa asioissa. Lapsen toiminnan *positiiviset puolet otetaan ensiksi*

esille ja etsitään yhtymäkohta johonkin vanhemmuuden rooliin. Tarkoituksena on osoittaa vanhemmalle, että hänen toimintansa tietyssä roolissa on myötävaikuttanut lapsen positiiviseen käyttäytymiseen. Vasta tämän jälkeen otetaan puheeksi lapsen ongelma, josta ollaan huolissaan ja etsitään *yhdessä* vanhemman kanssa yhtymäkohta johonkin vanhemmuuden rooliin. Samalla jälleen tarkistetaan vanhemman ja työntekijän havaintojen vastaavuus.

4) Tämän jälkeen vanhemmalle voidaan esitellä *harjoitus*, jossa vanhempi harjoittelee jossakin tietyssä roolissa uutta toimintatapaa. Esimerkiksi, jos alustavassa kartoituksessa on havaittu, että *levon turvaajan roolissa* vanhempi on usein toiminut alikehittyneessä roolissa (esim. pienen lapsen nukkumaan laittaminen venyy myöhäisiltaan), vanhemmalle annetaan tehtäväksi harjoitella levon turvaajan roolia, hänen kanssaan keskustellaan, miten lapsen nukkumaan laittaminen tapahtuu ja sovitaan ajankohta, jolloin vanhemman kokemuksista keskustellaan.

5) Sen jälkeen kun Vanhemmuuden roolikartan käsitteet ovat yleisellä tasolla tulleet vanhemmalle riittävän tutuiksi, työskentely etenee vanhemman tekemään *itsearviointiin*. Alussa itsearviointi voi olla vanhemmuuden pääroolien eli motivaattoroolien tarkastelua suhteellisen yleisellä tasolla. Myöhemmin siirrytään myös alaroolien eli tavoiteroolien kehitystasojen arvioimiseen. Harjoitusten aikana työntekijän on tärkeä antaa vanhemmalle myönteistä palautetta myös siinä tapauksessa, että vanhempi huomaa omassa toiminnassaan puutteita. Kysymys on silloin siitä, että vanhempi kykenee arvioimaan itseään realistisesti. Työskentelyn aikana työntekijä nostaa vähitellen myös kriittisiä ja kyseenalaistavia näkökulmia ja kertoo käytännön esimerkein tilanteista, joissa vanhemman toiminta ei vastaa lapsen tarvetta. Työntekijän tehtävänä on myös tehdä aloitteita niistä ratkaisuvaihtoehdoista, joita vanhempi voisi kokeilla tai ottaa omaksi kehitystehtäväkseen. Työntekijä ja vanhempi keskustelevat vanhemman toiminnan muutoksista ja kehitystehtävässä edistymisestä.

3.7 Muutoksen arviointi

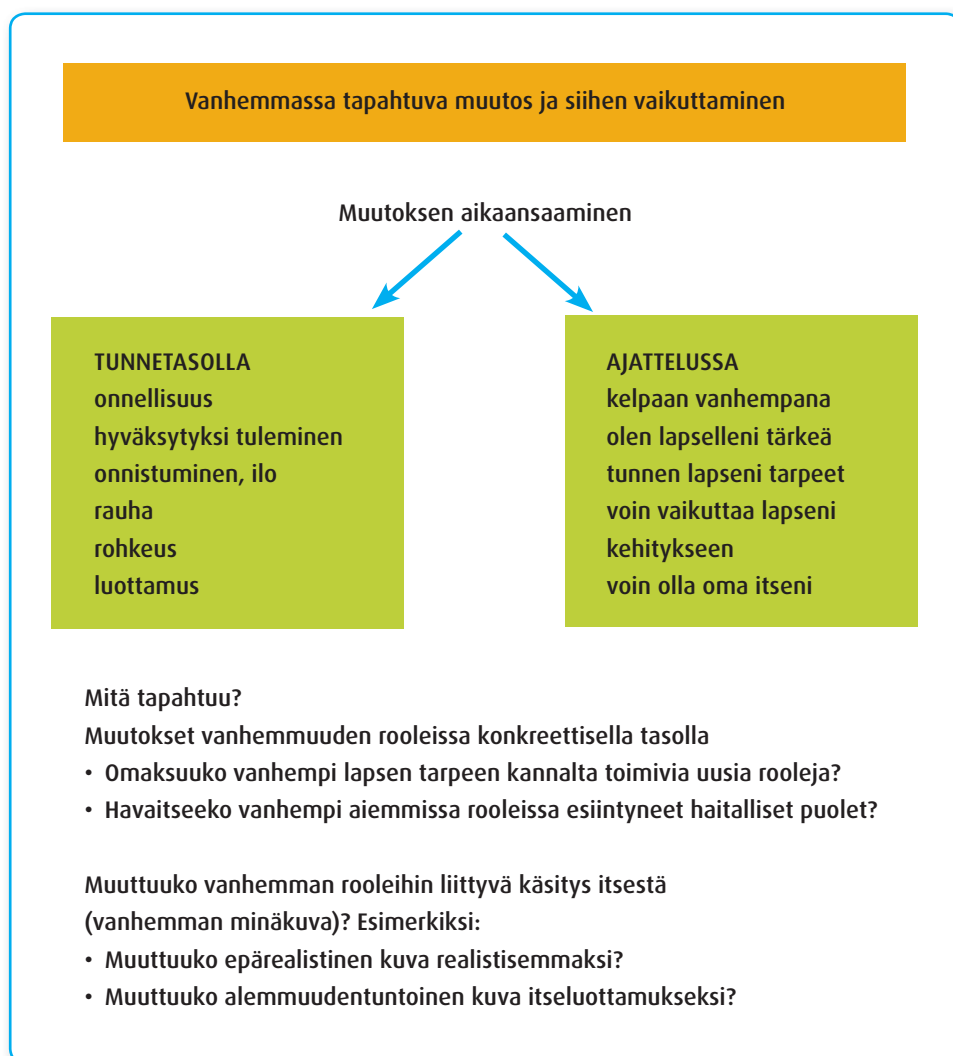
Muutoksen arviointi on jatkuva prosessi, joka on olennainen osa vanhemman kanssa tapahtuvaa työskentelyä. Työntekijän rooliin kuuluu työskentelyn aikana nousevien kysymysten esittäminen. Kysymysten asettamisessa on kuitenkin oltava joustava ja vanhemman ajatusten ja tunteiden huomioon ottaminen on erittäin tärkeää. Vanhemman kokemuksille on annettava tarpeeksi tilaa. Luonteva ja persoonallinen asennoituminen edistävät vanhemman kanssa käytävää vuorovaikutusta, johon kuuluvat myös työntekijän omat ajatukset ja tunteet.

Muutoksen arvioinnissa esimerkiksi Kalle-nimisen pojan vanhemmalle voidaan osoittaa seuraavan tyyppisiä kysymyksiä:

- Millaista **myönteistä** muutosta olet havainnut Kallen tilanteessa?
- Millaista **huolestuttavaa** muutosta olet havainnut Kallen tilanteessa?
- Mihin **rooleihin** kiinnitit omassa toiminnassasi huomiota?

- Mitä näissä rooleissa toimiessasi **käytännössä teit**?
- Kun toimit tällä tavalla, miten tämä näytti vaikuttavan Kallen tilanteeseen?
- Mihin rooleihin sinun jatkossa kannattaisi eniten kiinnittää huomiota?
- Millaisia asioita konkreettisesti näissä rooleissa kannattaisi tehdä niin, että Kallen tilanne muuttuisi parempaan suuntaan?
- Millaisia asioita mielestäsi ei kannattaisi tehdä?

Muutoksen arvioinnissa työntekijä ei saa olla passiivinen, sillä hänen näkemyksillään voi olla vanhemmalle suuri merkitys. On tärkeä antaa myönteistä palautetta vanhemmalle niistä asioista, joita työntekijä on havainnut tai joista hän on saanut tietoa esimerkiksi toisten ammattihenkilöiden välityksellä. **Lapsen tilanteeseen liittyvä huolikin on syytä suhteuttaa niin, että vanhemmalle jää mieleen myönteinen ja kannustava näkökulma muutoksen mahdollisuudesta.**

3.8 Vanhemmuuden roolikartan muita käyttömahdollisuuksia

Vanhemmuuden roolikarttaa voidaan käyttää monipuolisesti sekä vanhempien kanssa suoraan tehtävässä työssä että välillisesti erilaisissa yleisötilaisuuksissa ja ammattihenkilöiden työn suunnittelussa ja kehittämisessä. Vanhemmuus, jota käsitellään roolikartan käsittein, sopii hyvin erilaisten vanhempain- ja vanhempien perheleirien aiheeksi. Myös perheiden hoidossa kuten perheterapiassa tai vanhempien ohjauksessa silloin, kun lapsella on oma terapia, voi roolikartta olla soveltuva työväline. Eri toimialueilta tulevia toimijoita voivat vanhemmuuden roolikartan käsitteet helpottaa yhteisiä merkityksiä etsittäessä.

Roolikartta ammattihenkilön oman työn tarkastelussa

Vanhemmuuden roolikartta voi olla oiva apuväline, kun ammattihenkilöt tarkastelevat omaa toimintaansa. Esimerkiksi päivähoidon ammattihenkilöt voivat arvioida omia roolejaan hoidettavina olevien lasten kasvatuksessa ja hoidossa. Samoin vanhempien kanssa voidaan roolikarttaa apuna käyttäen miettiä päivähoitolaisten hoitoa ja kasvatusta.

Esimerkki siitä, miten roolikarttaa voidaan käyttää **työyhteisön työskentelyä tarkasteltaessa**:

- 1) Tarkastellaan omassa työyhteisössä hoidettavana olevia lapsia ja valitaan pohdinnan kohteeksi lapsi, jonka kehityksen tukemiseksi halutaan erityisesti työskennellä.
- 2) Tarkastellaan eri työntekijöiden rooleja suhteessa lapseen. Esimerkiksi kuka työntekijöistä toimii usein rajojen asettajana (esim. ein-sanoja), kuka huoltajana (esim. vaatettaja) jne.
- 3) Priorisoidaan lapsen tarpeiden kannalta tärkeimmät roolit, avataan ne mahdollisimman konkreettisesti (tekorooleiksi) ja tutkitaan, miten työntekijöiden roolit tukevat tai mahdollisesti heikentävät lapsen tarpeiden mukaisia tavoitteita.
- 4) Pohditaan, onko roolijaolla merkitystä lapsen tilanteeseen. Voidaan myös miettiä, vaikuttaako roolijako työntekijän työssä jaksamiseen.
- 5) Tehdään suunnitelma, miten voitaisiin toimia toisin (entistä paremmin).

Lastensuojelun kautta kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten elämässä saattaa olla useita tahoja, jotka jakavat keskenään vanhemmuuden rooleja. Mukana on biologisten vanhempien lisäksi usein isovanhempia, muita sukulaisia, sijaisvanhempia, lastensuojelulaitoksen työntekijöitä ja tukihenkilöitä. Tällöin vanhemmuuden roolikartta voi auttaa hahmottamaan mitä vanhemmuuden osa-alueita kukin toimija voi

hoitaa. Saattaa olla hyödyllistä sopia mitkä osat vanhemmuudesta soveltuvat erityisesti sijoituspaikan aikuisten vastuulle ja mitkä osat ovat lapselle tärkeitä ja ainutlaatuisia ainoastaan omien vanhempien antamana.

Työntekijä voi käyttää roolikarttaa työnsä tukena silloin kun hän tekee erilaisia selvityksiä ja arviointeja. Roolikartta voi toimia selkeyttävänä välineenä lastensuojelutarpeen selvitystä tehtäessä (Lsl 27 §) tai valmisteltaessa lausuntoa lapsen huolto- ja tapaamisasiassa (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 16 §). Työntekijä voi käyttää karttaa muistin tukena ja tarkistaa lapsen kannalta keskeiset asiat. Roolikartasta voi olla apua silloinkin, kun vanhemmuutta pohditaan laajemmin tai työntekijä laatii vanhemmuutta koskevan lausunnon. Roolikartan avulla voidaan haasteellisten asioiden lisäksi nostaa esiin sellaisiakin asioita, jotka vanhemmuudessa toimivat hyvin.

Roolikartta soveltuu hyvin **koulutuksen ja valmennuksen** välineeksi. Sen avulla voidaan valmennuksessa tarkastella vanhemmuutta ensi kertaa vanhemmaksi tulevien biologisten perheiden kanssa. Samoin sitä käytetään adoptio- ja sijaisvanhempien valmennuksessa ja koulutuksessa. Vanhemmuuden roolikartta on käytössä opiskelijoiden ohjauksessa ja uusien työntekijöiden perehdyttämisessä esimerkiksi lastensuojelulaitoksissa ja päivähoidossa sekä oppilaitoksissa.

Roolikartta kuntouttavan työn välineenä

Vanhemmuuden roolikartta on alun perin kehitetty ensisijaisesti perhekuntoutukseen, jossa sitä edelleen käytetään. Lastensuojelun kuntouttavassa työssä vanhemmat kokevat usein riittämättömyyttä, syyllisyyttä tai epäonnistumista. Tällöin työskentelyä saattaa leimata vanhempien vastustus, vihaisuus ja hyökkävyys. Erilaisissa tilanteissa, missä vanhempien voimat ovat vähissä, tarvitaan usein aluksi tilanteen rauhoittamista ja kaaoksen jäsentämistä. Roolikartan avulla tilanteen hahmottaminen tuo kaaokseen järjestyttä. Roolikartta mahdollistaa vanhemmuuden monipuolisen tarkastelun ja hyvin toimivatkin asiat tulevat esille. Vanhempi voi arvioida sitäkin, miten vanhemmuuden roolit toteutuivat hänen omassa lapsuudenperheessään: miten hän itse tuli kohdelluksi lapsena ja mikä on toisin hänen ollessaan itse vanhempi.

Sijoitettujen lasten vanhempien kanssa mietitään

- Mitkä roolit ovat välttämättömiä ennen kuin lapsi voi mennä päivä- tai viikonloppuvierailuille kotiin?
- Mitkä ovat ne vanhemmuuden roolit, joiden on toimittava kunnolla ennen kuin lapsi voidaan kotiuttaa?
- Mitä vanhemmuuden rooleja vanhempi voi hoitaa siitä huolimatta, että lapsi on sijoitettuna?

Sijoitettujen lasten kanssa roolikartan avulla voidaan selventää, miksi lapsi ei voi asua omassa kodissaan. Lapsi voi myös itse arvioida, miten vanhemmuus on hänen kohdallaan toteutunut elämän eri vaiheissa.

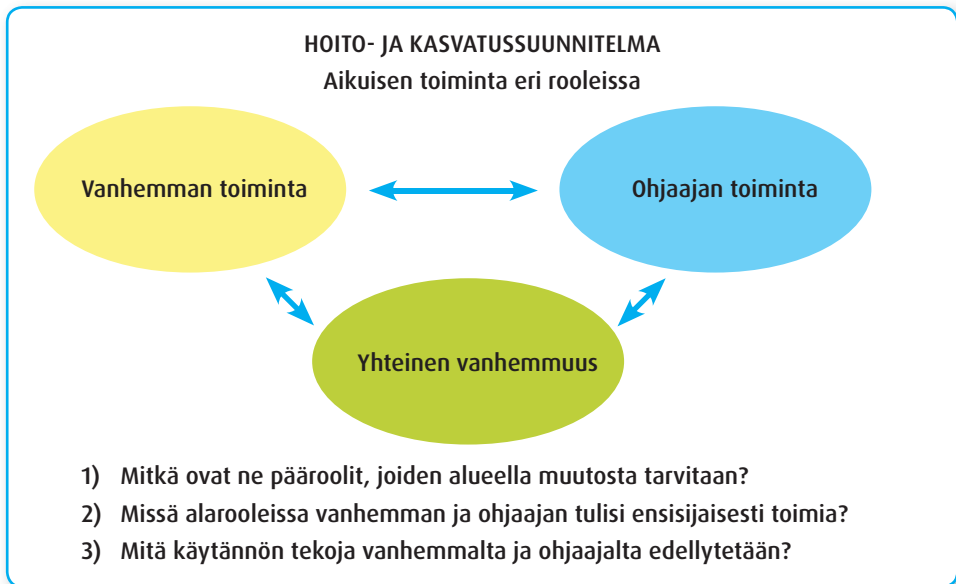
Pitempikestoisessa työskentelyssä vanhempi voi roolikartan avulla huomata edistymisensä ja parhaimmillaan kokea voimaantuneensa. Yhden perheenjäsenen voimaantuminen voi johtaa vastaavaan kokemukseen myös perheenä. Tämä saattaa näkyä perheenjäsenissä monella eri tavalla. He voivat tuntea lisääntyvää hyvinvointia ja elämänhallinnan kokemusta. Tämä taas voi näkyä käyttäytymisessä myönteisyytenä ja vastuun ottamisena.

Roolikartta hoito- ja kasvatussuunnitelman jäsentäjänä

Lapsen hoidon ja kasvatuksen suunnitelmat on mahdollista laatia niin, että tavoitteenasettelussa ja ammattihenkilöiden toiminnassa otetaan huomioon roolikartan rooleissa toimiminen ja sen tarkastelu, miten ammattihenkilön toiminta vastaa hoidossa olevan lapsen tarpeita. Sijaishuollossa vanhemmuuden roolikartta toimii hyvänä välineenä vanhempien ja sijaishuollon työntekijöiden yhteisen vanhemmuuden tarkastelussa.

Varsinais-Suomen lastensuojelukuntayhtymässä on tehty hoito- ja kasvatussuunnitelmalomake, joka perustuu vanhemmuuden roolikarttaan. Lomakkeen keskeiset sisällöt on kuvattu **työkalupakki 12:ssä**.

Lomake toimii hoito- ja kasvatussuunnitelmakeskustelun pohjana. Keskusteluun kutsutaan mukaan lapsi/nuori, hänen vanhempansa (tai huoltajansa) ja perhetukikeskuksen lapsen kasvatuksesta ja hoidosta vastaavat lähityöntekijät. Lomakkeen avulla keskustelu on helppo suunnata lapseen ja hänen tarpeisiinsa, niiden muuttumiseen ja lapsen kasvun tarkasteluun. Samalla käydään lapsen kanssa tavoitteeskustelua ja lapsen käsitykset kirjataan suunnitelmaan. Hoito- ja kasvatussuunnitelmakeskustelussa kuullaan vanhemman ajatuksia lapsesta ja hänen omasta vanhemmuudestaan. Työntekijät kertovat ajatuksiaan lapsesta ja hänen tarpeistaan ja omasta toiminnastaan lapsen hoidossa ja kasvatuksessa. Pyrkimyksenä on mahdollisimman konkreettinen tekoroilien tarkasteleminen ja suunnitteleminen. Seuraavassa suunnitelmakeskustelussa voidaan helpommin arvioida, onko toiminta edennyt tavoitteiden suuntaisesti. Yhteenvedo hoito- ja kasvatussuunnitelmasta toimii yhtenä tiedottamisen kanavana lastensuojelun sosiaalityöntekijälle, jonka tehtävänä on arvioida, vastaako sijaishuolto lapsen asiakassuunnitelmassa asetettuja tavoitteita.

Uusperheet

Uusperheissä vanhemmuus tuo monenlaisia haasteita perheen aikuisille. Vaikka uusperheeseen tuleva aikuinen ei ole lapsen biologinen vanhempi, hän osallistuu arjen tilanteissa lapsen kasvatukseen ja huoltajuuteen. Kiintymyssuhde lapsen ja aikuisen välillä kasvaa vähitellen, joten rakkauden antajan roolikin ehkä kasvaa vasta vähitellen. Jos toinen perheen aikuisista ei ole ollut aikaisemmin vanhemman roolissa, saattavat jotkut roolit olla vasta iduillaan tai puuttua kokonaan. Jos molemmat uusperheen aikuisista ovat jo vanhempia omille lapsilleen, voi yhteisen vanhemmuuden pohdinnassa olla roolikartasta apua. Tällöinkin vanhemmuutta kannattaa arvioida jokaisen lapsen kohdalla erikseen. Joskus vanhemmuuden roolit tulevat yhden lapsen osalta hyvin hoidetuksi, mutta toisen kohdalla huonosti. Tähän vaikuttavat monet seikat, kuten lapsen luonne ja temperamentti, aikuisen luonne ja temperamentti ja se, miten perheen aikuiset löytävät yhteisen tavan vastata lapsen tarpeisiin. Uusperheissä lapsella saattaa olla neljä aikuista, jotka osallistuvat kasvatukseen ja huoltajuuteen. Tällöin lapsen tarpeista käsin lähtevä vanhemmuuden tarkastelu voi tuoda uuden näkökulman arjen tilanteisiin.

Sateenkaariperheet

Sateenkaariperheiksi sanotaan lapsiperheitä, jotka ovat muodostuneet jonkin muun kuin heteroseksuaalisen parisuhteen ympärille. Nämä ovat esimerkiksi naisparin tai miesparin perheitä ja perheitä, joissa on enemmän kuin kaksi vanhempaa. Vanhemmuuden roolikartta voi toimia konkreettisenä apuvälineenä vanhemmuuden jakamiseen ja perhe-elämän käytäntöihin liittyvissä neuvotteluissa. Kertaalleen sovittuja käytäntöjä joudutaan perheessä elämäntilanteiden muuttuessa pohtimaan uudelleen

ja roolikartan avulla voi pohdintoihin saada lapsen näkökulmasta tärkeää jatkuvuutta.

Maahanmuuttajaperheet

Vanhemmuuden roolikartasta on tehty Helsingin Diakonissalaitoksen ja Helsingin kaupungin Reijola-Munkkiniemen sosiaalipalvelutoimiston yhteistyönä selkoversioita suomen kielen lisäksi viidellä muulla kielellä (englanti, ranska, ruotsi, somalia, venäjä). Myös luku- ja kirjoitustaidottomat maahanmuuttajat voivat hyötyä helposti ymmärrettävästä, kuvilla tekstiä tukevasta kartasta. Nämä versiot löytyvät tulostettavassa muodossa Sosiaaliportin verkkosivuilta www.sosiaaliportti.fi. Esimerkkejä selkoversioista on myös tämän kirjan **työkalupakki 14**:ssä.

Vanhemmuuden roolikartan soveltuvuus maahanmuuttaja-asiakastyöhön perustuu siihen, että lapsen tarpeet ovat lähtökohtana vanhemmuutta tarkasteltaessa, riippumatta lapsen ja hänen perheensä synnyinpaikasta, uskonnosta tms. asioista. Vaikka käsitteistöä on pyritty eri versioissa tekemään mahdollisimman yleinen, käsitteet on kuitenkin käytävä yhdessä läpi, jotta vältetään väärinymmärryksiltä ja pystytään luomaan yhteinen viitekehys työskentelyn pohjaksi. Vanhemmuuden roolikartta voi olla pohjana muuttajaperheen oman maan ja suomalaisten kasvatustapojen tai naisen ja miehen roolien välillä olevien erojen vertailemisessa ja arvottamisessa.

Vanhemman oman toiminnan tarkastelu Internet-sovelluksen avulla

Varsinais-Suomen lastensuojelukuntayhtymä on vuonna 2008 suunnitellut ja toteuttanut yhteistyössä A-klinikkasäätiön kanssa Vanhemmuuden roolikartan Internet-sovelluksen, jossa kuka tahansa vanhempi voi valintatehtäviin vastaamisen avulla saada käsityksen omien vanhemmuuden rooliensa toimivuudesta. Internet-sovellusta on tarkemmin kuvattu **työkalupakki 7**:ssä. Vanhemmuuden roolikartan Internet-sovelluksen voi ladata Varsinais-Suomen lastensuojelukuntayhtymän kotisivuilta www.vslk.fi.

4 Parisuhteen roolikartta®

Parisuhteen roolikartta on kehitetty Varsinais-Suomen lastensuojelukuntayhtymässä. Roolikartan ensimmäinen versio tehtiin pari vuotta vanhemmuuden roolikartan julkaisemisen jälkeen ja lopullisen muotonsa parisuhteen roolikartta sai, kun aiheesta julkaistiin Sauli Airikan kirjoittama käyttäjän opas vuonna 2003. On siis syytä huomata, että vuonna 2002 julkaistussa Vanhemmuuden roolikartta – syvennä ja sovela teoksen liitteessä (s. 104) esitelty parisuhteen roolikarttaversio on vanhentunut.

Parisuhteen roolikartan syntyyn vaikutti kokemus siitä, että perheiden vaikeudet ja hajoamiset koskettavat suunnattoman monia lapsia ja näissä vaikeuksissa vanhemmuuden tukeminen ei ole yksin riittävä ratkaisu, vaan vanhemmat tarvitsevat tukea myös parisuhteen kysymyksissä. Ajatuksena on ollut, että hyvä parisuhde luo vankan perustan hyvälle vanhemmuudelle.

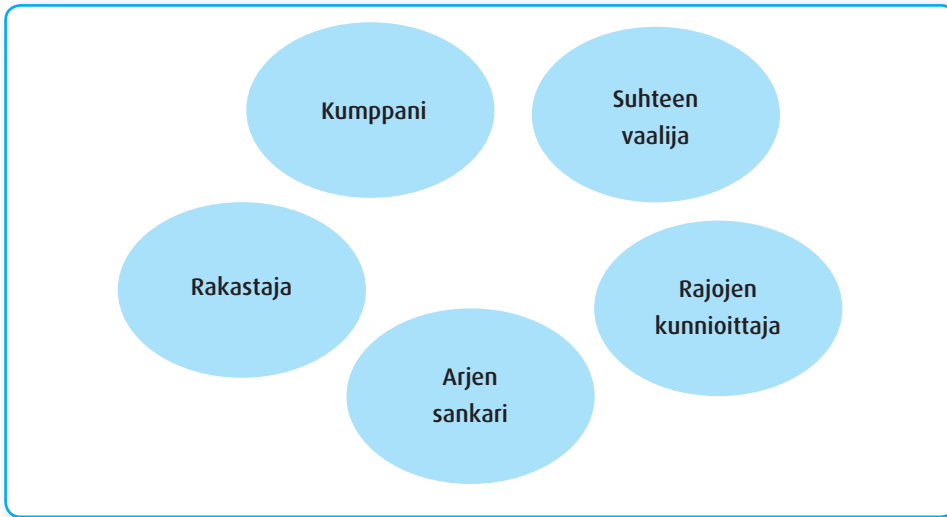
Parisuhteen roolikartta pohjautuu vanhemmuuden roolikartan ideaan ja rakenteeseen. Koska tämän kirjoituksen alkuosassa on rooliteorian käsitteitä jo käsitelty, parisuhteen roolikartan kuvauksessa niihin ei yksityiskohtaisesti palata uudelleen.

4.1 Parisuhteen roolien hierarkia ja kehitysasteet

Parisuhteen roolit muodostavat kokoelman, joka rakentuu hierarkkisesti kolmeen tasoon:

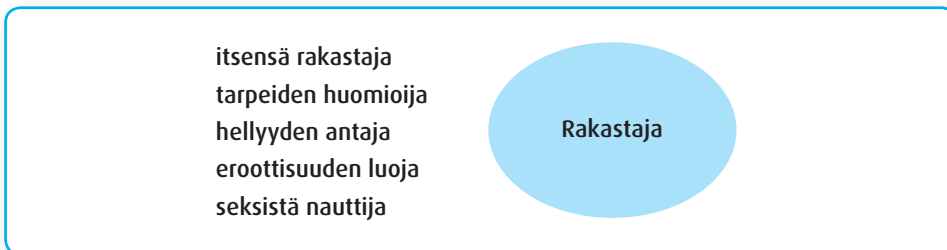

Parisuhteen päärooleja on viisi. Ne kuvastavat niitä motiiveja, joiden perusteella ihmiset haluavat olla parisuhteessa. Motiivi saa ihmisen toimimaan jollakin tavalla ja johonkin suuntaan. Parisuhteessa ihmisen toiminta tähtää parisuhteen ylläpitämiseen, kehittämiseen ja vaalimiseen. Parisuhteen **motivaatirooleja** ovat: Rakastaja, Arjen sankari, Rajojen kunnioittaja, Kumppani ja Suhteen vaalija.

Kuvio 4. Parisuhteen motivaatoroolit.

Jokainen motivaatorooli jakautuu alaroleihin, joita kutsutaan **tavoiteroleiksi**. Näillä voidaan kuvata niitä tavoitteita, joihin parisuhteessa pyritään. Esimerkiksi *Rakastajan* roolissa puoliso asettaa tavoitteekseen mm. huolehtia itsestään ja omasta jaksamisestaan, toisen toiveiden täyttämisestä, hellien sanojen ja äänensävyjen käyttämisestä, puolison hemmottelusta ja omien tarpeiden ilmaisemisesta. Roolikartalle tavoiteroolit on merkitty ranskalaisten viivojen kohdalle:

Kuvio 5. Rakastajan roolin tavoiteroolit.

Tavoitteisiin pyrkiminen ja niiden saavuttaminen edellyttää parisuhteessa tapahtuvia tekoja ja toimintaa. Parisuhteen roolikartalla nämä eivät suoranaisesti näy, vaikka ovatkin koko parisuhteen ylläpitämisen ja kehittymisen kannalta olennaisia asioita.

Tekorooli vastaa usein kysymyksiin:

- Mitä puoliso jossakin tietyssä parisuhteen roolissa tekee tai toimii?
- Miten puoliso toimii tai käyttäytyy?

Seuraavassa taulukossa on esimerkkejä parisuhteen roolien hierarkiasta:

Taulukko 3. Esimerkki parisuhteen roolien hierarkiasta.

MOTIVAATIOROOLI	TAVOITEROOLI (Esimerkki)	TEKOROOLI (Mitä puoliso tekee?)
RAKASTAJA	Seksistä nauttija	Puoliso antautuu seksiin ja vastaanottaa seksuaalisia aloitteita.
ARJEN SANKARI	Tasapainoilija	Puoliso jakaa aikaansa työn, kotitöiden, vanhemmuuden ja parisuhteen vaatimalla tavalla.
RAJOJEN KUNNIOITTAJA	Omien rajojensa asettaja	Puoliso tarkkailee omaa päihteiden käyttöönsä.
SUHTEEN VAALIJA	Keskustelija	Puoliso kuuntelee, mitä hänen puolisolllaan on sanottavana.
KUMPPANI	Ymmärtäjä	Puoliso hyväksyy puolisonsa virheitä ja puutteita.

Esimerkkejä parisuhteen tekorooleista on kuvattu **työkalupakki 8.**:ssa. Parisuhteen roolit kehittyvät kahden aikuisen ihmisen välisessä suhteessa ja vuorovaikutuksessa. Parisuhteen alussa rooleja on vähemmän kuin myöhemmin, kun suhde on jo kestänyt pitkään. Suhteen kuluessa roolikokoelma muuttuu myös sisältä käsin. Voidaan ajatella, että parisuhteen rooleissa tapahtuu muutoksia, joista osa vie suhdetta eteenpäin ja osa aiheuttaa parisuhteen toimivuuden vaikeuksiin. Roolien kehitysasteiden eroilla voidaan paljolti kuvata sitä, miten hyvin parisuhde toimii. Parisuhteen roolikartan roolien kehitysasteet ovat:

Taulukko 4. Parisuhteen roolien kehitysasteet

SOPIVASTI KEHITTYNYT ROOLI	
+	Roolin tunnistaa siitä, että roolissa toimiminen on helppoa ja luontevaa. Puoliso toteuttaa roolia tahdonalaisesti ja pystyy vaihtamaan roolia, jos tilanne niin vaatii. Esimerkiksi rakastajan roolissa toimiessaan puoliso mahdollistaa seksuaalisen kanssakäymisen ja lisäksi toimii arjessa niin, että seksuaaliset tarpeet eivät tule tukahdutetuiksi.
YLIKEHITTYNYT ROOLI	
++	Roolissa toimiminen on usein automaattista, kaavamaista tai liallista. Puoliso keskittyy liaksi toimintaan, joka on tarpeellista, mutta joka liiallisena ja automaattisena haittaa parisuhteen muiden roolien toteuttamista. Esimerkiksi arjen sankarin roolissa puoliso keskittyy liaksi kotitöiden rutiineihin.
ALIKEHITTYNYT ROOLI	
-	Roolissa toimiminen on puolison ja suhteen tarpeeseen nähden liian vähäistä. Toiminta voi myös olla hidasta tai kömpelöä, koska roolin osaaminen on puutteellista. Jos puoliso tiedostaa alikehittyneisyyden, hän saattaa tuntea syyllisyyttä tai häpeää. Esimerkiksi suhteen vaalijana puolison taidot keskustella asioista sillä tasolla, mitä toinen puoliso odottaa, voivat olla puutteellisia.
PUUTTUVA ROOLI	
--	Puolisolta puuttuu jokin rooli joko kokonaan tai rooli on erittäin puutteellinen, vaikka toisen puolison tarve edellyttäisi rooliin sisältyvää toimintaa. Joskus roolin puuttuminen voi olla olennainen vaara suhteelle. Esimerkiksi rajojen kunnioittajan roolissa puoliso saattaa esittää puolisolleen tiukkoja vaatimuksia esim. käyttäytymissääntöihin liittyvissä asioissa, mutta käyttää itse alkoholia kohtuuttomasti.
VÄÄRISTYNYT ROOLI	
o	Rooli voi olla puolison omien sisäisten yllykkeiden palveluksessa. Puolison toiminnan käyttövoimana voi silloin olla voimakkaita tunnelatauksia, esim. pettymystä, ahneutta, kateutta. Esimerkiksi puolison omaan kehityshistoriaan liittyvät seikat toimivat yllykkeinä puolisoon tai muihin perheenjäseniin kohdistuvassa väkivallassa.

Parisuhteen roolikartalla roolien kehitysasteet voidaan merkitä samalla tavalla kuin Vanhemmuuden roolikartassakin eli seuraavia symboleja käyttäen:

Symboli	Roolin kehitysaste
+	sopivasti kehittynyt rooli
++	ylikehittynyt rooli
-	alikehittynyt rooli
--	puuttuva rooli
o	vääristynyt rooli

Merkinnät toimivat roolikartan käyttäjän apuvälineinä ja ovat lähinnä suuntaa antavia. Se, miten merkinnät sijoittuvat eri roolien kohdille, voi helpottaa keskustelun ohjaamista parisuhteen kannalta katsottuna mahdollisimman olennaisiin asioihin.

4.2 Roolit parisuhteen eri vaiheissa

Roolit kehittyvät koko ajan parisuhteen kestäessä. *Rakastajan rooli* värittää yleensä parisuhteen alkua, jolle on ominaista puolisoiden suhteen symbioottisuus. Tähän alkuvaiheeseen kytkeytyy usein myös *arjen sankarin* rooliin liittyviä tekoja, koska puoliset omilla toimillaan pyrkivät tekemään vaikutuksen puolisoonsa. Vähitellen puoliset alkavat nostaa esille myös omia tarpeitaan ja suhteessa tapahtuu toisistaan irtaantumista. Tällöin *rajojen kunnioittajan roolin* merkitys kasvaa. Samalla parisuhde alkaa vakiintua tiettyihin uomiinsa ja arkielämän yhteensovittamisessa tarvitaan *arjen sankarin roolia*. Suhteen edelleen kestäessä puoliset alkavat kokea yhä enemmän liittolaisuutta. Tämä ei kuitenkaan toteudu, ellei suhdetta ole pystytty *suhteen vaalijan roolin* avulla ylläpitämään ja kehittämään. Pitkään jatkunut suhde sisältää yleensä kumppanuuden kokemuksen, jota toteutetaan *kumppanin roolissa*. Huomattava kuitenkin on, että vielä tässäkin vaiheessa muutkin roolit ovat parisuhteessa käytössä.

4.3 Parisuhteen itsearviointi

Aluksi kannattaa kumpaakin puolisoa pyytää arvioimaan sitä, millaista hänen oma toimintansa on parisuhteessa.

- 1) Ensimmäiseksi puoliso kartoittaa *sopivasti kehittyneet roolit*,
- 2) sen jälkeen *ylikehittyneet roolit* ja niiden vaikutuksen muihin rooleihin ja
- 3) lopuksi puoliso tarkastelee muita rooleja ja arvioi, ovatko ne *alikehittyneitä* tai *puuttuvatko* ne kokonaan tai osittain.
- 4) Sen jälkeen, kun puoliso on arvioinut omat roolinsa, hän voi miettiä, miten vastaavat roolit toteutuvat hänen puolisonsa kohdalla.
- 5) Jatkossa puolisoiden tekemiä arvioita voidaan verrata keskenään: mitä yhtäläisyyksiä voidaan havaita ja millä tavalla kartat poikkeavat toisistaan. Voidaan myös pohtia, minkä vuoksi arviot poikkeavat toisistaan.

4.4 Parisuhteen roolikartan käyttö parien kanssa työskennellessä

Parisuhteen roolikartta soveltuu parien kanssa työskentelyyn hyvin monella tavalla riippuen parisuhteen tilasta tai vaikkapa työntekijän omasta viitekehystä ja työskentelytavasta. Puolisoiden tekemä itsearviointi voi olla hyvä tapa aloittaa työskentely. Tällöin työntekijän rooli saattaa olla suhteellisen passiivinen. Puolisot siis pyritään saamaan keskinäiseen keskusteluun itsearviointien pohjalta. Jos parisuhde

on selvästi kriisissä, työntekijältä edellytetään aktiivisempaa otetta. Parisuhteen ydinongelman määrittely voidaan tehdä roolikartan termein siten, että etsitään se *motivaatirooli*, jonka alueelle ongelma näyttää sijoittuvan. Samalla voidaan tutkia, mikä yhteys tällä roolilla on muihin rooleihin. Puolisot voivat olla ongelman kohdentamisesta eri mieltä, jolloin työntekijän selkeyttävät näkemykset saattavat olla tarpeen. Sen jälkeen, kun ydinongelman kartoitus on tehty, parisuhteen kysymyksiä tarkastellaan yksityiskohtaisemmin tutkimalla *tavoiterooleja* ja ennen kaikkea niihin liittyviä *tekoja* eli puolisoiden toimintaa ja käyttäytymistä.

5 Itsenäistyvän nuoren roolikartta[®]

Itsenäistyvän nuoren roolikartta on muiden roolikarttojen tapaan kehitetty Varsinais-Suomen lastensuojelukuntayhtymässä jo 2000-luvun alkupuolella, mutta kartan käyttöä ei ole aiemmissa julkaisuissa lähemmin esitelty. Vuonna 2002 julkaisussa oppaassa Vanhemmuuden roolikartta – syvennä ja sovelle on kuvattuna Itsenäistyvän nuoren roolikartan alustava versio (s. 105–109), joka kuitenkin on kehitystyön tuloksena sekä rakenteeltaan että käsitteiltään huomattavasti muuttunut. Nykyisessä roolikartassa on kuvattuna aiemman neljän roolin sijasta viisi pääroolia, joiden käsitteet eivät ole samoja kuin edellä mainitussa luonnoksessa. Kehitystyön seurauksena tavoiteroolien käsitteet tarkentuivat ja tekoroolit avattiin uudelleen.

5.1 Itsenäistyvän nuoren roolikartan roolien hierarkia ja kehitysasteet

Itsenäistyvän nuoren roolikartan roolit muodostavat kokoelman, joka rakentuu hierarkkisesti kolmeen tasoon:

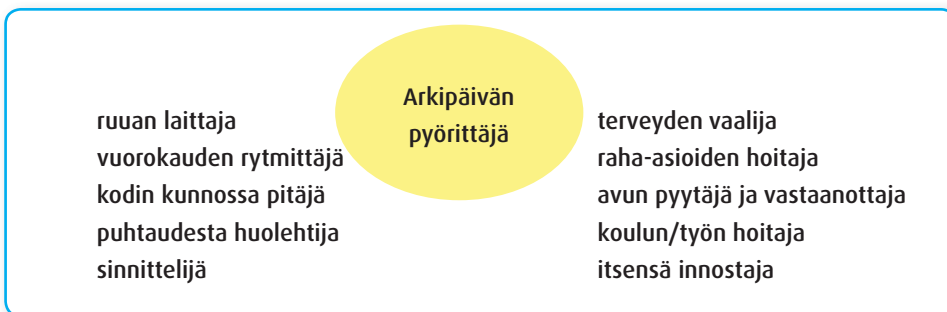

Päärooleja on viisi. Ne kuvastavat niitä motiiveja, joiden perusteella nuoren itsenäistyminen etenee. Motiivi saa nuoren toimimaan sellaisella tavalla ja sellaiseen suuntaan, että nuoren oma toiminta luo mahdollisuudet itsenäistymiselle ja myöhemmin aikuistumiselle. Itsenäistyvän nuoren roolikartan **motivaatorooleja** ovat: Arkipäivän pyörittäjä, Itsensä arvostaja, Rajojen asettaja, Elämästä oppija ja Suhteiden hoitaja.

Kuvio 6. Itsenäistyvän nuoren roolikartan motivaatiroolit.

Jokainen motivaatirooli jakautuu alarooleihin, joita kutsutaan **tavoiteroleiksi**. Näillä voidaan kuvata niitä tavoitteita, joihin itsenäistymisessä pyritään. Esimerkiksi *Arkipäivän pyörittäjän* roolissa nuori asettaa tavoitteekseen mm. huolehtia ruoan hankkimisesta ja valmistamisesta, kodin puhtaudesta ja kunnosta, omasta terveydestään tai raha-asioistaan. Roolikartalle tavoiteroolit on merkitty ranskalaisten viivojen kohdalle:

Kuvio 7. Arkipäivän pyörittäjän tavoiteroolit.

Itsenäistyvän nuoren roolikarttaa tutkiessa voi huomata, että kartassa on yhdenmukaisuuksia vanhemmuuden roolikartan kanssa. Kun rooleissa toimiminen kehittyy, itsenäistyvän nuoren roolit vahvistuvat ja mahdollistavat aikanaan sen, että itsenäistyvän nuoren roolikartan mukainen toiminta kasvaa vastaamaan vanhemmuuden roolikartan mukaista toimintaa. Tällöin voidaan ajatella, että nuori **on itsenäistynyt**

ja hallitsee aikuisuuden osa-alueita. Kehityksen tuloksena nuori voi ryhtyä sovelta-
maan vanhemmuuden (= aikuisuuden) roolikarttaa.

Itsenäistyvän nuoren roolikartan tekoroolit (ks. **työkalupakki 9**) on avattu mi-
nämuotoon. Näin nuoren on helpompi tavoittaa käsiteltävien asioiden sisältö. Niin
ikään vanhemman tai vaikkapa nuoren kanssa työskentelevän työntekijän on ava-
tuista tekorooleista helppo muotoilla kysymyksiä.

Taulukko 5. Esimerkki itsenäistyvän nuoren roolikartan roolien hierarkiasta.

MOTIVAATIOROOLI	TAVOITEROOLI (Esimerkki)	TEKOROOLI (Mitä nuori tekee?)
ITSENSÄ ARVOSTAJA	Ulkonäkönsä hyväksyjä	Nuori näkee itsessään hyvää ja pystyy hyväksymään ulkonäön "pikkuvirheitä".
ARKIPÄIVÄN PYÖRITTÄJÄ	Ruoan laittaja	Nuori suunnittelee ruoanlaittoaan, hankkii asianmukaiset ruoka-aineet ja laittaa itse perusruokaa.
RAJOJEN ASETTAJA	Omien rajojen tunnistaja	Kun nuori huomaa olevansa usein väsynyt, hän alkaa huolehtia siitä, että tulee levänneeksi riittävästi.
SUHTEIDEN HOITAJA	Ihmissuhteiden kehittäjä	Nuori tekee tuttavuutta toisten nuorten kanssa ja käyttäytyy ystävällisesti toisia kohtaan.
ELÄMÄSTÄ OPPIJA	Oikean ja väärän tunnistaja	Nuori perehtyy yhteiskunnan ja oman ympäristönsä sääntöihin ja noudattaa niitä.

Roolien kehitysasteet merkitään samalla tavalla kuin vanhemmuuden ja parisuhteen roolikartoissa eli seuraavia symboleja käyttäen:

Symboli	Roolin kehitysaste
+	sopivasti kehittynyt rooli
++	ylikehittynyt rooli
-	alikehittynyt rooli
--	puuttuva rooli

Merkinnot toimivat roolikartan käyttäjän apuvälineinä ja ovat lähinnä suuntaa antavia. Se, miten merkinnot sijoittuvat eri roolien kohdille, voi helpottaa keskustelun ohjaamista nuoren itsenäistymisen kannalta katsottuna mahdollisimman olennaisiin asioihin.

Vaikka itsenäistyvän nuoren roolikarttaa käytettäessä kehitysasteet merkitään samalla tavalla kuin muissakin roolikartoissa, nuoren kanssa työskenneltäessä alikehittyneestä ja puuttuvasta roolista kannattaa käyttää **kehitystä vaativan roolin** käsitettä, koska nuoren kehitystilanteen vuoksi roolit eivät varsinaisesti voikaan olla alussa valmiita, vaan ne kehittyvät vähitellen. Suurin osa itsenäistyvän nuoren roolikartan rooleista on kasvanut ja kehittynyt koko nuoren elämän ajan. Esimerkiksi Elämästä oppijan ja Suhteiden hoitajan roolien sisältö koostuu paljolti saadusta vanhemmuudesta. Vähitellen, kun nuori itsenäistyy, vastuu rooleissa toimimisesta siirtyy nuorelle itselleen. Tällöin hän saattaa kyseenalaistaa saatua vanhemmuutta, esimerkiksi omien vanhempiansa arvoja ja periaatteita ja luoda tilalle omat itsenäiset käsitykset.

Vanhemmuuden ja parisuhteen roolikartoissa käytettyä *vääristyneen roolin* kehitysasteen kuvausta ei käytetä itsenäistyvän nuoren roolikartan yhteydessä.

Taulukko 6. Itsenäistyvän nuoren roolikartan roolien kehitysasteet.

SOPIVASTI KEHITTINYT ROOLI	
+	Roolin tunnistaa siitä, että roolissa toimiminen on helppoa ja luontevaa. Esimerkiksi raha-asioiden hoitajan roolissa toimiessaan nuori osaa hahmottaa käytettävissään olevan rahamäärän riittävyyden välttämättömiin menoihin. Tämän lisäksi nuori suunnittelee esimerkiksi kuukausitasolla, mitä muita hankintoja hän voi ennen seuraavan palkan, opintorahan tms. saamista tehdä.
YLIKEHITTINYT ROOLI	
++	Roolissa toimiminen on usein automaattista, kaavamaista tai liiallista. Esimerkiksi läheisverkon vaalijan roolissa toimiessaan nuori käyttää kaiken aikansa kavereiden kanssa hengailmiseen, vaikka tapaa heitä jo muutoinkin päivittäin koulussa ja harrastuksissa.
ALIKEHITTINYT ROOLI	
-	Roolissa toimiminen on riittävään kehittymiseen nähden liian vähäistä. Toiminta voi myös olla hidasta tai kömpelöä, koska roolin osaaminen on puutteellista. Esimerkiksi pettymysten sietäjän roolissa toimiessaan nuori vielä aikuisikää lähestyessään kiukuttelee voimakkaasti, kun hän kohtaa vastoinkäymisiä eikä suostu saamastaan kannuksesta huolimatta yrittämään uudelleen tai miettimään jonkin toisen menetelmän käyttämistä.
PUUTTUVA ROOLI	
--	Nuorelta puuttuu jokin rooli joko kokonaan tai rooli on erittäin puutteellinen, vaikka itsenäistymisen eteneminen edellyttäisi tietynlaista toimintaa. Esimerkiksi ein sanojan roolissa toimiessaan nuori menee kavereiden yllyttämänä mukaan epäsoviaan tai rikolliseen toimintaan, vaikka hän tietää, että tällainen toiminta ei ole hyväksyttävää ja että siitä seuraa itselle haittaa.

5.2 Itsenäistyvän nuoren roolikartan käyttö

Työvälineenä itsenäistyvän nuoren roolikartta on monikäyttöinen, ja se sopii käytettäväksi niin kotona, koulussa kuin kodin ulkopuolelle sijoitettujen nuorten kanssa. Roolikartta sopii työskentelyvälineeksi myös lastensuojelun sosiaalityöntekijälle.

Roolikarttaa käytettäessä vanhemman/työntekijän on helppo antaa nuorelle realistista palautetta nuoresta itsestään sekä arvioida samanaikaisesti, minkälainen kuva nuorella on itsestään. Roolikartan avulla itsenäistyvän nuoren tavoitteet ja kehitysalueet on helppo löytää ja positiivisen palautteen antaminen on luontevaa. Nuoren kanssa työskentely on tärkeä aloittaa tarkastelemalla **niitä rooleja, joista löytyy sopivasti kehittyneitä toimintatapoja**. Näistä työntekijän on luontevaa antaa positiivista palautetta.

Ensisijaisesti roolikarttaa käytetään yhdessä nuoren kanssa, mutta kartta soveltuu myös esimerkiksi sijaishuollon työntekijöiden työskentelyn arvioimiseen ja työskentelyn tavoitteiden määrittämiseen.

Työntekijän/vanhemman on hyvä aloittaa työskentely roolikartan kanssa yksin niin, että hän ensin tutustuu karttaan. Tämän jälkeen on hyvä pohtia roolikartan avulla, millainen nuori juuri tällä hetkellä on ja erityisesti, mitkä ovat hänen vahvuutensa. Vasta tämän jälkeen käydään läpi mahdollisia kehitysalueita. Kun nämä ovat vanhemmalle/työntekijälle hahmottuneet, on hyvä aloittaa työskentely itse nuoren kanssa.

Sijoitettujen nuorten kanssa työskenneltäessä on hyvin tärkeää, jos mahdollista, ottaa työskentelyyn mukaan myös nuoren vanhempi. Tällöin kannattaa työskennellä kokoonpanossa, jossa mukana on nuori, työntekijä sekä vanhempi. Työntekijän on tärkeää osoittaa myös vanhemmalle, missä kohdin nuori on edistynyt ja kehittynyt. Vanhemman kanssa pohditaan, mitä heidän kohdallaan tarkoittaa se, että jokin rooli on nuorelle kehityskohde.

5.3 Nuori itsenäistyy – mitä tapahtuu vanhemmuudelle?

Työskentely aloitetaan aina itsenäistyvän nuoren roolikartan avulla. Ensin arvioidaan, missä nuori on tällä hetkellä hyvä ja missä rooleissa on vielä kehitystarpeita. Tämän jälkeen vanhemman/työntekijän työvälineeksi tulee vanhemmuuden roolikartta. Vanhemmuuden roolikartasta etsitään ne roolit, jotka tukevat nuorta hänen omassa kehitystehtävässään sekä ne roolit, jotka kenties estävät nuorta kehittymästä alueellaan. Näin ollen myös vanhemmalle/työntekijälle tulee oma työskentelykohde, vanhemmuuden rooli, jonka tulee muuttua tai väistyä, jotta nuoren rooli saa kehittyä.

Esimerkki: puhtaudesta huolehtijan rooli

Keskusteltaessa nuoren kanssa **puhtaudesta huolehtijan** roolista, nuori kertoo, ettei ole koskaan pessyt pyykkiä. Tällöin

- tavoitteeksi asetetaan, että nuori opettelee itse pesemään pyykkinsä
- Tämän jälkeen vanhempi/työntekijä miettii, onko jokin mahdollisesti estänyt nuoren kehittymisen tällä osa-alueella ja miten tähän asti on toimittu, tai onko joku hoitanut pyykinpesun nuoren puolesta.
- Vanhemman kehitystehtäväksi tulee se, että hän ottaa nuoren mukaan pyykinpesuun, jonka jälkeen **toiminta siirtyy vähitellen nuoren omaksi toiminnaksi**, josta hän kantaa vastuun.

Itsenäistyvän nuoren ja vanhemmuuden roolikarttojen yhteiskäytöstä on esimerkkitapaus **työkalupakki 10:ssä**.

5.4 Itsenäistyvän nuoren roolikartan muita käyttömahdollisuuksia

Itsenäistyvän nuoren roolikartan käyttömahdollisuuksia on monia. Itsenäistyvän nuoren roolikarttaa voi varsin hyvin käyttää esimerkiksi elämänhallintaa käsittelevillä oppitunneilla yläkouluikäisten nuorten kanssa. Tällöin roolikartta voi toimia välineenä, jonka avulla aiheesta käytävä keskustelu on helppo avata.

Itsenäistyvän nuoren roolikartan käyttöä ei tarvitse rajata nuorten kanssa käytettäväksi, vaikka käsitteestä voisi näin päätellä. Roolikarttaa voi hyvin käyttää esimerkiksi syrjäytymisvaarassa olevien tai syrjäytyneiden aikuisten kanssa. Itsenäistyvän nuoren roolikartan aukikirjoitetuissa rooleissa (ks. **työkalupakki 9**) roolien *oletetaan olevan vasta kehittymässä eikä siis vielä valmiita*. Tämä saattaa helpottaa asiakkaan kynnystä osallistua työskentelyyn, kun hän huomaa, ettei kaiken tarvitsekaan olla täydellistä. Itsenäistyvän nuoren roolikarttaa voi soveltaa lähes rajoituksetta, jos tavoitteena on käsitellä elämänhallintaan liittyviä ongelmia. Joskus itsenäistyvän nuoren roolikartta sopii varsin hyvin työvälineeksi, jos vanhemmat itse ovat vielä hyvin nuoria aikuisia.

6 Kirjallisuus ja yhteystiedot

Airikka, S. 2003. Parisuhteen roolikartta – käyttäjän opas. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.

Helminen, M-L. & Iso-Heiniemi, M.1999. Vanhemmuuden roolikartta. Käyttäjän opas. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.

Rautiainen, M. (toim.) 2002. Vanhemmuuden roolikartta – syvennä ja sovelle. Käyttäjän opas 2. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.

Ylitalo, P. 2007. Vanhemmuuden ja parisuhteen roolikartat. Teoksessa Annukka Armanto ja Paula Koistinen (toim.) Neuvolatyön käsikirja. Helsinki; Tammi.

www.sosiaaliportti.fi

www.vslk.fi

7 Tietoa kirjoittajista

Kaskia Niina

psykiatrinen sairaanhoitaja, lähihoitaja, ryhmänohjaaja

Kirjoittaja on työskennellyt Varsinais-Suomen lastensuojelukuntayhtymässä ohjaajana, jossa tehtävässä kohderyhmänä ovat erityisesti olleet itsenäistyvät nuoret. Kaskia on aktiivisesti työstänyt ja kehittänyt itsenäistyvän nuoren roolikartan sisältöä. Nykyisessä tehtävässään lastensuojelukuntayhtymässä Kaskia toimii erityisperhetyöntekijänä.

Vuoristo Anne

kasvatustieteen maisteri, sosiaalihuoltaja, työnohjaaja

Kirjoittaja on työskennellyt sosiaalityöntekijänä sosiaalitoimistossa sekä kasvatus- ja perheneuvolassa. Lisäksi hän on toiminut MLL:n (lasten ja nuorten kuntoutussäätiö) kuntoutus- ja kehittämiskeskus Huvituksessa sosiaalityöntekijä/kuntoutustyöntekijänä. Varsinais-Suomen lastensuojelukuntayhtymässä Vuoristo on aiemmin työskennellyt erityistyöntekijänä. Nykyisin hän toimii kuntayhtymän kehittämisjohtajana.

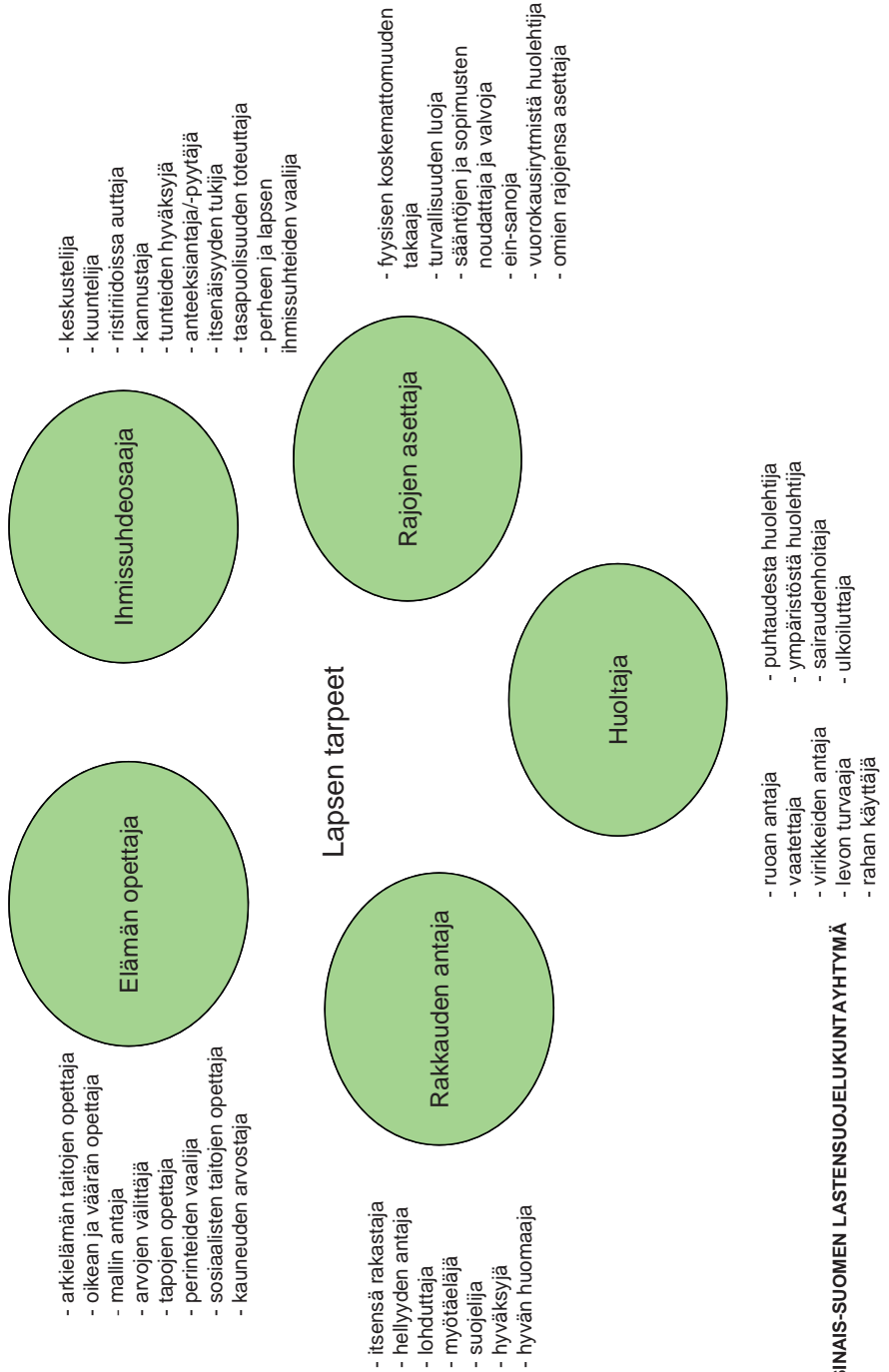
Ylitalo Pertti

yhteiskuntatieteiden maisteri, psykologi, psykoterapeutti

Kirjoittaja on työskennellyt psykologina kasvatus- ja perheneuvolassa ja perheterapiatoimistossa, kouluhallinnossa koulupsykologina sekä Varsinais-Suomen lastensuojelukuntayhtymässä psykologina ja kasvatusjohtajana. Lisäksi Ylitalo on toiminut Varsinais-Suomen lastensuojelukuntayhtymän johtajana. Nykyisin Ylitalo työskentelee yksityisenä ammatinharjoittajana psykologina ja psykoterapeutina.

Työkalupakki 1. Vanhemmuuden roolikartta

VANHEMMUUDEN ROOLIKARTTA® Vanhemmuuden viisi keskeistä osa-alueetta

PARISUHTEEN ROOLIKARTTA®

Parisuhteen viisi keskeistä osa-aluetta

- sitoutuja
- yhdessä kasvaja
- yhdessäolosta nauttija
- huomioon ottaja
- ymmärtäjä
- arvostaja
- lohduttaja

- keskustelija
- tunteiden ilmaisija
- tunteiden hyväksyjä
- anteeksiantaja
- anteeksipyytjä
- neuvottelija
- rutiinien rikkoja
- aloitteen tekijä

Kumppani

Suhteen vaalija

- itsensä rakastaja
- tarpeiden huomioija
- hellyyden antaja
- eroottisuuden luoja
- seksistä nauttija

Rakastaja

Rajojen kunnioittaja

- omien rajojensa asettaja
- puolensa pitäjä
- toisen rajojen hyväksyjä
- luottamuksen rakentaja
- tilan antaja
- erillisyyden sietäjä

Arjen sankari

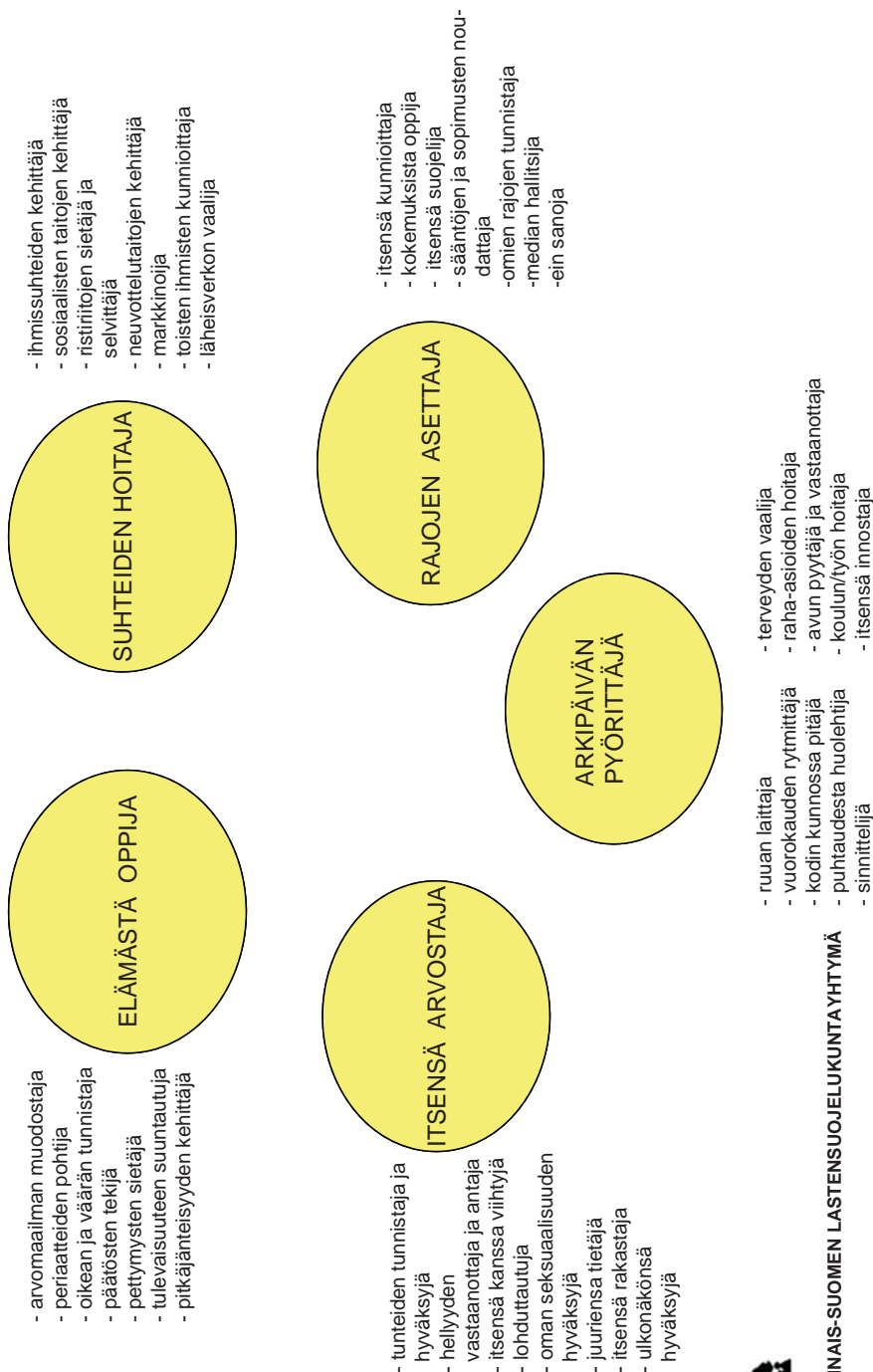
- turhautumisen sietäjä
- ilon löytäjä
- tasapainoilija
- lastenhoitaja ja -kasvattaja
- vastuun kantaja
- kotitöiden tekijä
- rahan käyttäjä

Työkalupakki 3. Itsenäistyvän nuoren roolikartta

ITSENÄISTYVÄN NUOREN ROOLIKARTTA®

Viisi keskeistä osa-aluetta

© VARSINAIS-SUOMEN LASTENSUOJELUKUNTAYHTYMÄ

Työkalupakki 4. Roolien hierarkia. Esimerkkejä vanhemmuuden tekorooleista

Huoltaja

Ruoan antajana vanhempi

- huolehtii ruoka-aikojen säännöllisyydestä
- huolehtii ruoan monipuolisuudesta ja terveellisyydestä
- tarvittaessa rajaa lapsen herkkujen syömistä
- tuottaa lapselle makuelämyksiä
- hankkii ja valmistaa ruokaa, myös yhdessä lapsen kanssa
- kannustaa nuorta ruoanlaittoon

Vaatettajana vanhempi

- huolehtii, että pienellä lapsella on puhtaat ja kuivat vaatteet
- pukee pienen lapsen ja ottaa huomioon sääolosuhteet
- opastaa isompia lapsia vaatehuollossa
- kunnioittaa itsenäistyvän nuoren kehittyvää tyyliä ja makua

Virikkeiden antajana vanhempi

- tuottaa vauvalle kuulo- ja näkövirikkeitä
- antaa pienelle lapselle leluja, kirjoja, musiikkia ja muita elämyksiä
- kannustaa lasta harrastuksissa ja mahdollisuuksien mukaan auttaa harrastuksiin kulkemisessa

Levon turvaajana vanhempi

- takaa lapselle riittävän unen
- järjestää lapselle mahdollisimman rauhallisen ja turvallisen nukkumapaikan

Rahan käyttäjänä vanhempi

- varaa rahaa riittävästi lapsen perustarpeisiin, kuten ruokaan ja vaatteisiin
- opettaa lapselle rahan arvon ja opastaa lasta rahan käyttämisessä
- päättää menettelystä, jonka mukaan lapsi saa rahaa käyttöönsä (esimerkiksi viikkoraha, palkkio suorituksista, tarpeen mukainen raha)

Puhtaudesta huolehtijana vanhempi

- huolehtii lapsen hygieniasta
- opettaa lasta peseytymään säännöllisesti

Ympäristöstä huolehtijana vanhempi

- kieltää roskaamisen
- huolehtii kodin siisteydestä
- ohjaa lasta oman huoneen siivoamisessa
- antaa lapselle vastuuta kodin siisteydestä huolehtimisesta lapsen kehitystason edellyttämällä tavalla

Sairauden hoitajana vanhempi

- vie lapsen tarvittaessa lääkäriin
- vastaa lapsen lääkityksestä annettujen ohjeiden ja lääkärin määräysten mukaan

Ulkoiluttajana vanhempi

- on mukana ulkona pienen lapsen kanssa
- kannustaa lasta ulkoilemaan

Rakkauden antaja

Itsensä rakastajana vanhempi

- huolehtii itsestään ja jaksamisestaan
- ottaa tarvittaessa vastaan muiden aikuisten, sukulaisten tai ammatti-ihmisten apua

Hellyyden antajana vanhempi

- osoittaa lapselle läheisyyttä lasta kunnioittavalla tavalla
- osoittaa lapselle hellyyttä ja ottaa samalla huomioon lapsen ikä- ja kehitystason
- toimii mallina omassa parisuhteessaan

Lohduttajana vanhempi

- kuvailee lapsen tunteita sanoin
- eläytyy lapsen tunnekokemuksiin ja pyrkii ymmärtämään tunnekokemusten sisältöjä
- rohkaisee lasta ilmaisemaan tunteitaan

Suojelijana vanhempi

- antaa lapselle tietoa lapsen turvallisuuden kannalta tärkeitä asioista
- suojaa lasta väkivallalta ja väkivaltavihteeltä
- hallitsee omia voimakkaita tunnereaktioitaan
- järjestää lapselle rauhallisen ja turvallisen kasvuympäristön
- asettaa lapselle rajoja, jotka vahvistavat lapsen turvallisuutta
- opettaa lasta pitämään puoliaan
- opettaa lapselle keinoja, joiden avulla lapsi oppii suojelemaan itseään

Hyväksyjänä vanhempi

- hyväksyy itsensä
- hyväksyy lapsen ja arvostaa häntä sellaisena kuin hän on
- hyväksyy lapsen silloinkin, kun hän ei pidä lapsen toimintaa tai käyttäytymistä hyväksyttävänä

Hyvän huomaajana vanhempi

- kunnioittaa lasta
- ymmärtää, ettei lapsen arvo riipu siitä, osaako lapsi jonkin asian vai ei
- kiinnittää huomiota lapsen myönteisiin puoliin
- antaa lapselle myönteistä palautetta

Rajojen asettaja

Fyysisen koskemattomuuden takaajana vanhempi

- hallitsee oman käyttäytymisensä niin, ettei sillä ole haitallista vaikutusta lapseen
- valvoo, ettei muiden ihmisten käyttäytyminen vahingoita lasta ruumiillisesti tai henkisesti
- toimii niin, ettei lapsi tule käytetyksi hyväksi fyysisesti, psyykkisesti tai seksuaalisesti

Turvallisuuden luojana vanhempi

- ei jätä pientä lasta yksin
- ei hylkää lasta
- lupaa vain sen, minkä pystyy pitämään
- opastaa toimimaan tilanteissa, jotka ovat lapselle outoja tai yllättäviä

Sääntöjen ja sopimusten noudattajana ja valvojana vanhempi

- on vastuussa kodin sääntöjen toimivuudesta
- määrittää lapsen kotiintuloajat ja perheessä noudatettavat aikataulut
- määrittää lapsen toimintaan liittyvät seuraamukset ja panee ne tarvittaessa toimeen
- valvoo sääntöjen ja sopimusten noudattamista
- huolehtii siitä, että lapsi käy asianmukaisesti koulua

Ein sanojana vanhempi

- rajaa tarvittaessa lapsen käyttäytymistä sanallisesti tai puuttumalla lapsen toimintaan konkreettisesti
- toimii riittävän johdonmukaisesti ottamalla kuitenkin huomioon lapsen yksilölliset tarpeet
- kestää lapsen pettymyksen ilmaisuja

Vuorokausirytmistä huolehtijana vanhempi

- huolehtii siitä, että lapsen ja perheen elämä on riittävän säännöllistä
- takaa lapselle riittävän unen ja levon

Omien rajojensa asettajana vanhempi

- tunnistaa omat voimavaransa ja jaksamattomuuden, joka haittaa vanhempana toimimista
- toimii niin, ettei hänen päihteidensä käytöstä koidu haittaa lapselle, perheelle tai itselle
- tunnistaa ja hallitsee negatiivisia tunteitaan (esimerkiksi aggressiiviset tunteet)

Ihmissuhdeosaaja

Keskustelijana vanhempi

- on tarpeeksi usein vuorovaikutuksessa lapsen kanssa
- käyttää lapsen ikä- ja kehitystasolle sopivaa kieltä
- ymmärtää, että keskustelu sisältää myös lapsen kuuntelemisen
- tunnistaa sanattomia viestejä

Kuuntelijana vanhempi

- ottaa aidosti huomioon, mitä lapsella on sanottavanaan
- varoo tulkitsemasta yksipuolisesti lapsen sanomisia

Ristiriidoissa auttajana vanhempi

- kestää lapsen erilaisia ilmaisuja
- kuvailee tarvittaessa lapsen tunteita sanallisesti
- auttaa pientä lasta tekemään ratkaisuja
- tukee lasta, kun tämä on tehnyt päätöksiä tai ratkaisuja

Kannustajana vanhempi

- ilmaisee tukensa lapselle (sanoilla, ilmeillä, eleillä)
- antaa myönteistä palautetta (sanoilla, ilmeillä, eleillä)
- rohkaisee lasta tutustumaan erilaisiin ihmisiin ja tilanteisiin

Tunteiden hyväksyjänä vanhempi

- tunnistaa lapsen erilaisia tunteita
- sallii lapsen ilmaista niin myönteisiä kuin kielteisiäkin tunteita

Elämän opettaja

Arkielämän taitojen opettajana vanhempi

- ohjaa lasta leikkivälineiden ja muiden tavaroiden järjestyksessä pitämisessä
- opettaa lapselle hygieniaan liittyviä asioita (esimerkiksi peseytyminen, WC-käyttäytyminen)
- ohjaa lasta pukeutumaan asianmukaisesti
- opastaa lasta toimimaan esimerkiksi ostoksilla, kulkuvälineissä, juhlatilaisuuksissa, virastoissa

Oikean ja väärän opettajana vanhempi

- opettaa lapselle rehellisyyttä, tasa-arvoisuutta, oikeudenmukaisuutta ja luottamusta koskevia arvoja
- opettaa lasta tunnistamaan kielteisen ja omien arvojen vastaisen toiminnan, esimerkiksi valehtelun, näpistämisen, varastamisen ja väkivallan

Sosiaalisten taitojen opettajana vanhempi

- opettaa lapselle toisten huomioon ottamista ja ryhmätilanteissa oman vuoron odottamista
- opettaa asianmukaisia tapoja oman mielipiteen ilmaisemiseksi
- kertoo, miksi kiusaaminen on väärin ja opettaa, miten tulee toimia, jos lapsi joutuu itse kiusatuksi
- sallii lapsen kokea kohtuullisia pettymyksiä ja opettaa lasta sietämään niitä

Mallin antajana vanhempi

- arvioi omaa toimintaansa
- toimii itse sen mukaisesti, mitä hän odottaa tai vaatii lapsen käyttäytymiseltä
- ottaa vastuun omasta toiminnastaan

Tapojen opettajana vanhempi

- opettaa lapselle yleisesti hyväksytyjä käyttäytymissääntöjä (esimerkiksi kiittäminen, kohteliaisuus, tervehtiminen, toisten huomioon ottaminen)
- opettaa lapselle liikennesääntöjä
- opettaa käyttäytymissääntöjä, joita noudatetaan esimerkiksi juhla- ja yleisötilaisuuksissa ja julkisilla paikoilla
- opettaa lasta ymmärtämään eri kulttuureissa noudatettavia tapoja

Perinteiden vaalijana vanhempi

- opettaa lasta ymmärtämään ja kunnioittamaan perheen perinteitä
- perehdyttää lasta ymmärtämään juhlapäivien merkityksen
- auttaa lasta saamaan käsityksen omaa sukuaan ja laajempaa yhteiskuntaa koskevista juuristaan

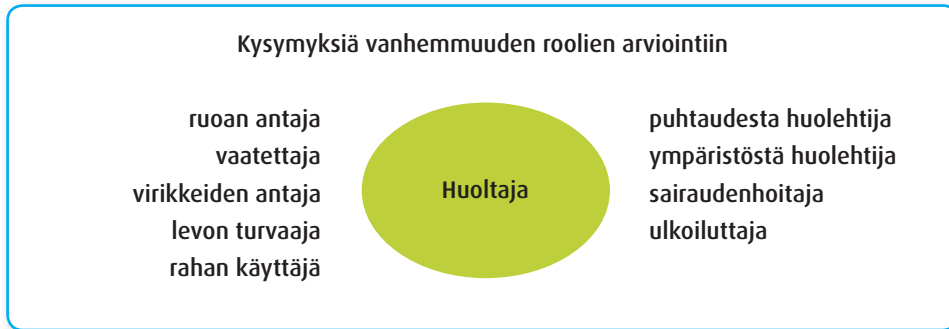
Arvojen välittäjänä vanhempi

- huolehtii oikeudenmukaisuuden toteuttamisesta
- perehdyttää lasta ymmärtämään yhteiskunnassa yleisesti hyväksytyjä arvoja ja ohjaa häntä niiden noudattamisessa
- sallii lapsen ilmaista arvoja koskevia omia näkemyksiään

Kauneuden arvostajana vanhempi

- opastaa lasta havaitsemaan esteettisiä seikkoja esimerkiksi luonnossa, kodissa, pukeutumisessa
- tukee lapsen luovuutta
- huomioi esteettisesti ja eettisesti merkityksellisen puolen, vaikka lapsen tiedollisissa tai taidollisissa suorituksissa olisi puutteita

Työkalupakki 5. Esimerkkejä vanhemmuuden päärooleihin liittyvistä kysymyksistä

1. Kuka perheessä käy kaupassa ja valmistaa ruoan? Minkälaiset ruoka-ajat teillä on?
2. Millaista ruokaa lapsesi syö? Mitä tapahtuu, jos lapsesi haluaa syödä vain herkkuja?
3. Kuka ostaa vaatteet ja pesee pyykit? Saako lapsi itse valita vaatteensa?
4. Kuinka monta tuntia lapsesi nukkuu vuorokaudessa? Saako hän mielestäsi riittävästi unta?
5. Onko lapsella rauhallinen nukkumapaikka? Kuka laittaa hänet nukkumaan? Onko jokin kellonaika, jolloin nukkumaanmeno tapahtuu?
6. Kuka siivoaa perheessä? Miten opastat lastasi jälkien korjaamiseen, oman huoneen siivoamiseen jne.?
7. Kuka tilaa tarvittaessa lääkärin/neuvolan ajan? Kuka huolehtii lääkkeistä?
8. Miten usein lapsi ulkoilee ja kenen kanssa?
9. Kuka leikkii lapsen kanssa? Kuka lukee lapselle?
10. Kannustatko lasta harrastuksiin? Miten?
11. Mitä teet yhdessä lapsen kanssa?
12. Miten rahat riittävät perustarpeisiin?
13. Kuka hoitaa raha-asiat ja hankinnat?
14. Miten ohjaat lasta rahankäytössä? Annatko lapselle viikkorahaa? Kuinka paljon?
15. Saako lapsesi rahaa hyvien koulusuoritusten perusteella?

Kysymyksiä vanhemmuuden roolien arviointiin

itsensä rakastaja
hellyyden antaja
lohduttaja
myötäeläjä
suojelija

Rakkauden
antaja

hyväksyjä
hyvän huomaaja

1. Mistä huomaat sen, että voimasi ja jaksamisesi alkaa olla vähissä?
2. Miten huolehdit itsestäsi ja jaksamisestasi?
3. Haetko apua itsellesi silloin, kun voimat ovat vähissä?
4. Miten osoitat hellyyttä ja läheisyyttä lapselle? Halaatko? Suukotteletko?
5. Miten lohdutat lasta? Otatko hänet syliin? Annatko lapselle tavaroita tai karkkia lohdutukseksi?
6. Mistä huomaat, milloin lapsesi on allapäin ja surullinen? Miten toimit silloin?
7. Mistä huomaat, että jokin asia on hyvin tärkeä lapsellesi?
8. Millaisilta asioilta haluat varjella lastasi? Miten toimit käytännössä?
9. Rajaatko TV:n katselemista? Millaisissa tilanteissa?
10. Miten opetat lasta puolustamaan itseään?
11. Miten osoitat lapselle, että arvostat häntä ja pidät häntä tärkeänä?
12. Mitä hyvää lapsessasi on? Oletko kertonut sen lapsellesi? Miten?

Kysymyksiä vanhemmuuden roolien arviointiin

fyysisen koskemattomuuden takaaja
turvallisuuden luojasääntöjen ja sopimusten noudattaja ja valvoja

Rajojen
asettaja

ein sanoja
vuorokausirytmistä
huolehtija
omien rajojensa asettaja

1. Mitä teet, kun lapsesi mielestäsi toimii väärin?
2. Millaisia seuraamuksia (palkitsemiset, rangaistukset) käytät?
3. Millainen on turvallinen aikuinen?
4. Pidätkö kiinni siitä, minkä lupaat lapselle?
5. Jätätkö lapsen yksin kotiin? Jos jätät, kuinka pitkäksi ajaksi ja millaisissa tilanteissa? Miten lapsi tavoittaa sinut, kun olet poissa?
6. Miten valmistat lasta uusien tai yllättävien tilanteiden varalta, esim. sairaalaan joutuminen, muutto, muutokset perheessä?
7. Millaisia sääntöjä ja sopimuksia perheessäsi on? Kuka niitä valvoo? Noudatetaanko niitä?
8. Miten kiellät lasta?
9. Tuntuuko kieltäminen pahalta? Hermostutko lapsen itkuun tai jankuttamiseen?
10. Jaksatko olla kieltojen esittämisessä johdonmukainen? Onko johdonmukaisuus kiinni omasta voinnistasi ja jaksamisestasi?
11. Onko lapsellasi säännölliset ruoka-, nukkumaanmeno- ja kotiintuloajat. Pidetäänkö teillä siivouspäivä säännöllisesti? Ketkä siivoukseen osallistuvat?
12. Millaisia seuraamuksia/rangaistuksia asetat sopimusten rikkomisesta?
13. Miten puolustat itseäsi? Saako sinua lyödä, kohdella epäkunnioittavasti ja loukkaavasti?
14. Miten hallitset oman suuttumuksesi ja vihan tunteesi? Huudatko? Rikotko tavaroita? Käytäkö käsiksi?

Kysymyksiä vanhemmuuden roolien arviointiin

keskustelija
kuuntelija
ristiriidoissa auttaja
kannustaja

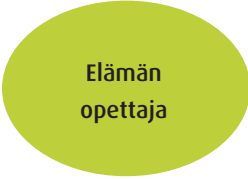
Ihmissuhde-
osaaja

tunteiden hyväksyjä
anteeksi pyytävä/-antaja
itsenäisyyden tukija
tasapuolisuuden toteuttaja
perheen ja lapsen
ihmissuhteiden vaalija

1. Millaisista asioista juttelet lapsesi kanssa? Kuinka usein teillä on kahdenkeskinen juttuhetki?
2. Jaksatko kuunnella, mitä lapsellasi on sanottavana?
3. Miten ristiriidat ratkaistaan perheessänne?
4. Jos lapsi ei osaa tehdä päätöstä, miten autat häntä?
5. Miten kannustat lasta?
6. Sanotko lapselle ääneen, jos huomaat hänen tekevän jotain hienosti?
7. Onko sinun vaikea kestää lapsen kielteisiä tunneilmaisuja, kuten kiukkua, syytelyä jne.? Miten toimit silloin?
8. Mistä huomaat, että lapsesi on iloinen, surullinen jne.?
9. Onko sinun helppo vai vaikea myöntää, että olet itse tehnyt jotain väärin?
10. Onko sinun helppo vai vaikea unohtaa ja antaa anteeksi, jos lapsi on tehnyt jotain väärin?
11. Millaisista asioista annat lapsen päättää itse?
12. Millaisia asioita lapsi saa tehdä lupaa kysymättä?
13. Onko joku lapsistasi sinulle erityisen rakas?
14. Onko sinulle joskus vaikeaa olla tasapuolinen kaikkia lapsia kohtaan?
15. Pystyykö joku lapistasi kietomaan sinut pikkurillinsä ympäri?
16. Huolehditko siitä, että lapsi saa tavata muualla asuvaa vanhempaa, isovanhempia, sisaruksia? Miten lapsi saa pitää yhteyttä?
17. Onko lapsellasi ystäviä? Voiko hän tuoda heitä kotiin? Käykö perheenne kylässä?

Kysymyksiä vanhemmuuden roolien arviointiin

arkielämän taitojen opettaja
oikean ja väärän opettaja
mallin antaja
arvojen välittäjä

Elämän
opettaja

tapojen opettaja
perinteiden vaalija
sosiaalisten taitojen opettaja
kauneuden arvostaja

1. Mitä arkielämän taitoja olet opettanut lapselle (esimerkiksi: jälkien korjaaminen, pöytätavat, hygienia, wc-käyttäytyminen, pukeutuminen, kaupoissa tai virastoissa asioiminen)?
2. Miten olet opettanut lapselle oikean ja väärän? Mikä on mielestäsi väärin?
3. Mitkä asiat elämässä ovat sellaisia tärkeitä asioita ja arvoja, jotka haluat opettaa lapselle?
4. Millaisen aikuisen (naisen/miehen) mallin olet halunnut antaa lapsellesi?
5. Millaisia käyttäytymissääntöjä olet opettanut lapselle? Oletko opettanut tervehtimään, kiittämään, pyytämään anteeksi?
6. Oletko opettanut lapselle, miten käyttäytyään julkisilla paikoilla? Koulussa? Kylässä? Liikenteessä?

Työkalupakki 6. Vanhemmuuden roolit lapsen eri kehitysvaiheissa

Varhaislapsuuden ja leikki-iän aika

Lapsuuden aika syntymästä siihen saakka, kunnes lapsi saavuttaa kouluikänsä.

- Varhaislapsuudessa huoltajan rooli on kaiken perustana, koska lapsi on täysin riippuvainen vanhemmistaan.
- Huoltajan roolin tekoroilien toteuttamista vaikuttaa vanhemmuuden muihin rooleihin (esim. huoltajan rooleissa vanhempi voi samalla osoittaa lapselle hellyyttä, toimia keskustelijana jne.).
- Huoltajan roolissa vanhempi joutuu toistamaan monia tekoja. Roolissa toimiminen saattaa toisinaan tuntua jopa tylsältä.
- Joskus vanhemman kannattaa toimia konkreettisesti (esim. auttamalla lasta pukeutumisessa) sen sijaan, että hän puhuu ja selittää, vaikka lapsi ei kiinnitä asiaan huomiota.
- Mallit ja tavaksi otetut käytännöt helpottavat huoltajan tehtävää (esim. ruokailutottumukset, siivoamiset, puhtaudesta huolehtiminen).
- Virikkeiden antamiseen voi liittyä sudenkuoppa: liialliset virikkeet saattavat ylikuormittaa lasta.

RAKKAUDEN ANTAJAN ROOLI

itsensä rakastaja
hellyyden antaja
lohduttaja
myötäeläjä
suojelija

Rakkauden
antaja

hyväksyjä
hyvän huomaaja

- Aluksi lapsi on hyvin läheisessä tunneperäisessä vuorovaikutuksessa vanhempaansa.
- Vanhemman on tärkeä ottaa myös omat tarpeet huomioon (itsensä rakastaja), koska vanhemman kokemukset välittyvät lapselle. Jos vanhempi itse on tullut hyväksytyksi ja rakastetuksi, hänen on todennäköisesti helpompi havaita lapsen tarpeita.
- Ihmissuhteiden turvallisuus luo pohjan perusluottamuksen tunteelle.
- Rakkauden välittäminen tapahtuu usein konkreettisen kosketuksen kautta ja ilmenee siinä, miten lapselle puhutaan, miten häntä syötetään, puetaan jne.
- Rakkauden osoittaminen on lapsen puolella olemista: lapsi tarvitsee hyväksyvän aikuisen, joka huomaa lapsessa hyvän silloinkin, kun lapsi käyttäytyy ei-toivotulla tavalla.
- Lasta on suojeltava tarpeettomalta häpeältä eikä lasta pidä nöyryyttää.
- Rakkauden osoittamisessa voi piillä sudenkuoppa: jos vanhempi sitoo lapsen tunnetasolla (esimerkiksi vanhempi vaatii korostuneesti lojaalisuutta), lapsen yksilöityminen voi estyä.

RAJOJEN ASETTAJAN ROOLI

fyysisen koskemattomuuden takaaja
turvallisuuden luoja
sääntöjen ja sopimusten noudattaja ja valvoja

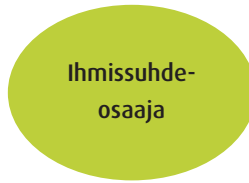
Rajojen asettaja

ein sanoja
vuorokausirytmistä
huolehtija
omien rajojensa asettaja

- Rajojen asettajan rooli on leikki-ikäisen lapsen vanhemmuudessa keskeinen ja aikuisella on ensisijainen vastuu rajojen määrittelystä ja valvomisesta.
- Rajojen valvonta on rakastamisen ”likaista työtä”. Välittääkö vanhempi niin paljon, että näkee kieltämisen vaivan?
- Rajat kertovat lapselle, että jotkut asiat ovat mahdollisia, mutta jotkut eivät. Rajat synnyttävät turvallisuutta.
- Rajat helpottavat lasta ilmaisemaan turvallisesti tunteitaan.
- Aikuisen on toisinaan oltava selkeän tiukka (”nyt mennään nukkumaan”, vrt. ”mentäiskö jo nukkumaan, jooko”).
- Rajojen asettajan on oltava tarpeeksi lähellä, mutta samalla on kunnioitettava lapsen omaa reviiriä.
- Fyysisen koskemattomuuden rajat: Vanhemman toiminnan kautta lapsi oppii suojelemaan itseään. Sukupolvien välinen raja on säilytettävä.

IHMISUHDEOSAAJAN ROOLI

keskustelija
kuuntelija
ristiriidoissa
auttaja
kannustaja

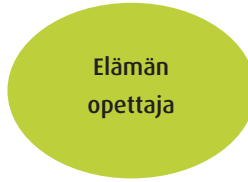

tunteiden hyväksyjä
anteeksi pyytäjä/-antaja
itsenäisyyden tukija
tasapuolisuuden toteuttaja
perheen ja lapsen
ihmissuhteiden vaalija

- Läsä olemisen tärkeys: Lapsi oppii hallitsemaan omia kokemuksiaan ja ympäristöönsä, kun hän seuraa aikuisen reaktioita.
- Pienen lapsen hoitaminen on joskus hyvin rasittavaa. Vanhempi voi kokea syyllisyyden ja huonommuuden tunteita.
- On hyvä pohtia, miten vanhemman tunteet heijastuvat lapseen.
- Joskus syyllisyyden kokeminen on rakentavaa (vanhempi alkaa toimia lapsen tarvitsemalla tavalla), joskus ahdistavaa (esim. vanhempi vaatii itseltään kohuttomia suorituksia).
- Leikki-iässä kielellisen vuorovaikutuksen osuus kasvaa, mutta lapsen kanssa olemisen ei saisi painottua pelkästään sanalliseen kanssakäymiseen (tarvitaan myös konkreettista tekemistä ja leikkejä).
- Leikin, erityisesti roolileikin, merkitys kehitystä eteenpäin vievänä voimana on suuri.
- Roolileikissä lapsi jäljittelee aikuisten maailman sosiaalisia suhteita.
- Lapsi tarvitsee itseisarvoista hyväksyntää suorituksista riippumatta. Vanheman antama esimerkki on tehokas.
- Lasten keskinäisiin ristiriitoihin aikuinen joutuu joskus puuttumaan. Toisinaan riittää, että aikuinen ymmärtää lapsen tunteen, mutta ei lähde ratkaisemaan ristiriitaa hänen puolestaan.

ELÄMÄN OPETTAJAN ROOLI

arkielämän taitojen opettaja
oikean ja väärän opettaja
mallin antaja
arvojen välittäjä

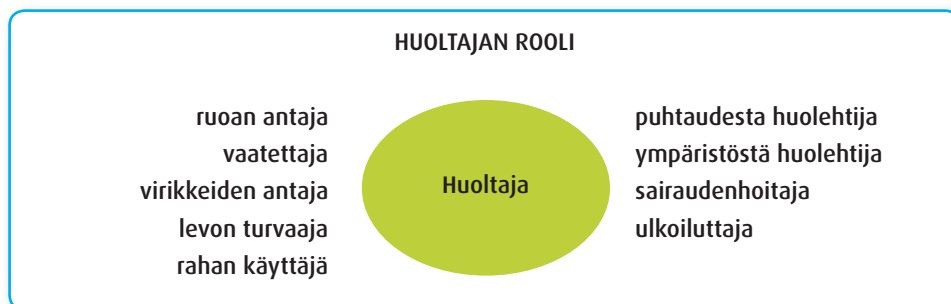

tapojen opettaja
perinteiden vaalija
sosiaalisten taitojen opettaja
kauneuden arvostaja

- Elämän opettajaksi kasvetaan vähitellen epävarmuuden ja virheiden tekemisen kautta. Täydellistä vanhemmuutta ei ole olemassa.
- Kuunteleminen on tärkeää, kun lapsi kyselee.
- Perheen arvot välittyvät lapselle sen mukaisina, miten häntä on hoidettu ja kohdeltu.
- Aikuisen ja lapsen käytännöllinen yhteistyö opettaa lasta (oppiminen arkisten puuhien avulla).
- Lapsen kanssa vietettävällä ajalla on olennainen merkitys: Vanhemmuuden roolit kutistuvat, ellei lapsella ja vanhemmalla ole yhteistä aikaa.
- Lapsi sisäistää kokemuksia, jotka ovat syntyneet aikuisen opastuksen avulla. Tämän jälkeen hän kykenee tekemään asioita omatoimisesti.
- Leikki-ikänsä loppupuolella kouluvalmiutta edistävät toiminnot saavat keskeisen roolin.

Kouluiän aika

Lapsi siirtyy leikin maailmasta järjestelmällisen oppimisen maailmaan. Tässä koulu-
iän ajalla tarkoitetaan lapsen alakouluvaihetta, jona aikana hän käy peruskoulun 1–6
luokat.

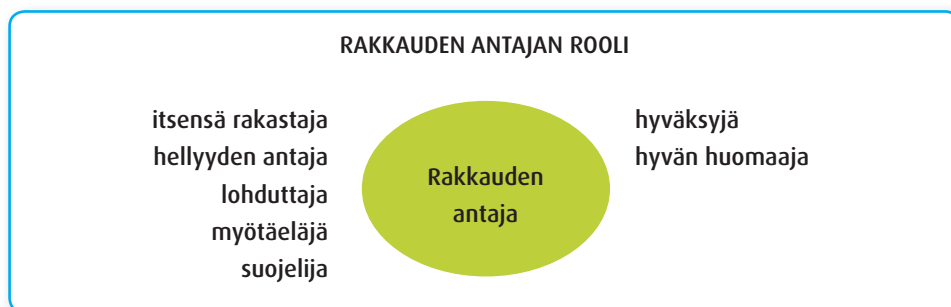

Omatoimisuuteen ohjaaminen on keskeistä, mutta on huomattava, että

- koululainen tarvitsee vanhemman opastusta ja valvontaa ja
- työskentelytottumuksia ja suunnitelmallisuutta on opetettava.

Fyysisiä tarpeita tulee huomioida esimerkiksi seuraavissa asioissa:

- ruokailutottumukset
- levon turvaaminen
- virikkeiden säätely

- Lapsen psykososiaalinen asema saattaa olla ristiriitainen: Jos vanhempi asettaa tiukkoja odotuksia pärjäämisen ja suoriutumisen suhteen, lapsen emotionaalinen (tunnealueen) tarvitsevuus voi jäädä liian vähälle huomiolle.
- Hyväksyminen ja hyvän huomaaminen on tärkeää lapsen koulusuorituksista riippumatta.

RAJOJEN ASETTAJAN ROOLI

fyysisen koskemattomuuden takaaja
turvallisuuden luoja
sääntöjen ja sopimusten noudattaja ja valvoja

Rajojen
asettaja

ein sanoja
vuorokausirytmistä
huolehtija
omien rajojensa asettaja

- Aikuinen on ensisijaisesti vastuussa rajojen määrittelystä ja valvomisesta.
- Jotkut rajat ovat ikään kuin luonnon lakeja, joistakin rajoista vanhempi neuvottelee.
- Kouluikä lapsi tarvitsee selkeitä perusteluja.
- Rajojen määrittelyssä vanhempi voi keskustella lapsen kanssa eri vaihtoehtoista.
- Sukupolvien välisen rajan säilyttäminen on tärkeää: Jotkut asiat ovat lapselle kiellettyjä, vaikka ne ovat aikuiselle sallittuja.

IHMISUHDEOSAAJAN ROOLI

keskustelija
kuuntelija
ristiriidoissa
auttaja
kannustaja

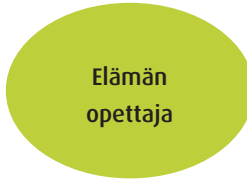
Ihmisuhde-
osaaja

tunteiden hyväksyjä
anteeksi pyytävä/-antaja
itsenäisyyden tukija
tasapuolisuuden toteuttaja
perheen ja lapsen ihmissuhteiden vaalija

- Kun lapsi ottaa etäisyyttä aikuiseen, tämä ei merkitse, että lapsella olisi tarve mitätöidä aikuista.
- Sovinnaisen moraalien vaiheessa lapsi soveltaa esimerkiksi moraalisia käsityksiä jäykästi. Vanhemman on tärkeä kuunnella ja keskustella.
- Vanhemman luomalla ja ylläpitämällä ilmapöydällä on suuri merkitys.
- Vanhemman tehtävänä on opettaa lasta toisaalta pitämään puoliaan ja toisaalta välittämään muista ihmisistä.

ELÄMÄN OPETTAJAN ROOLI

arkielämän taitojen opettaja
oikean ja väärän opettaja
mallin antaja
arvojen välittäjä

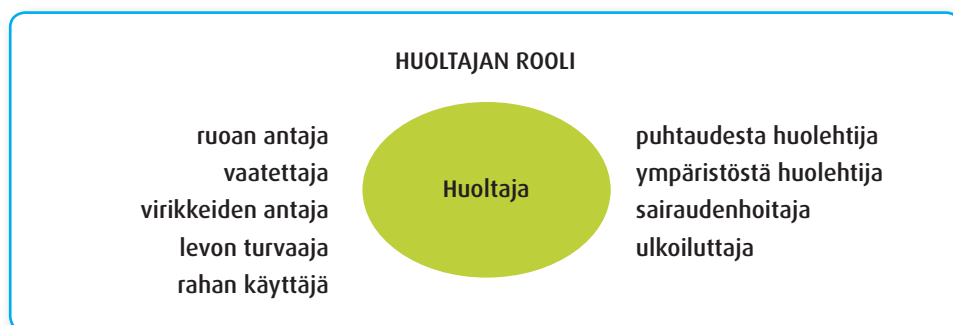

tapojen opettaja
perinteiden vaalija
sosiaalisten taitojen opettaja
kauneuden arvostaja

- Oppimistoiminnan ja koulutyön arvostaminen luovat pohjan lapsen oppimiselle.
- Vanhemman omat koulukokemukset saattavat vaikuttaa hänen asenteisiinsa.
- Vanhemman omalla toiminnalla on merkitystä silloin, kun lapsi vertailee eri perheiden arvokäsityksiä tai kyseenalaistaa oman perheen arvoja.
- Vanhempien keskinäinen yhteistyö synnyttää lapsessa luottamusta aikuisiin.
- Kodin ja koulun yhteistyö on välttämätöntä, jotta lapsen tilannetta voitaisiin oikein ymmärtää (esimerkiksi kiusaamisongelmat)
- Esimerkin vaikutus on vahva. Vanhemman on myös tärkeä arvioida, ovatko hänen sanansa (esim. neuvot tai vaatimukset) ja oma toiminta sopusoinnussa keskenään.

Varhainen nuoruusikä

Varhainen nuoruusikä viittaa alakouluiän loppuvaiheeseen alkavaan ja suunnilleen koko yläkoulunajan kestäväseen kehitysvaiheeseen.

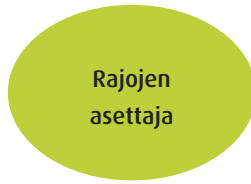
- Huoltajan läsnäolo on edelleen tärkeää, koska lapsen on voitava jatkaa psykososiaalista kasvuaan.
- Huoltajan läsnäolo merkitsee paljon, mutta joskus läsnäolo voi olla liiallistakin. Kun esiintyy ongelmia, liiallinen ohjailu voi saada aikaan päinvastaisen vaikutuksen kuin mihin vanhempi pyrkii.
- Vanhemman tulisi huomata, että kysymyksessä voi olla normaali kriisi, ei sairaus.
- On hyväksyttävä myös se, että ammattiavun hakeminen voi olla lapsen ja perheen etu.

- Nuoruusiässä lapsi pyrkii etämmälle ensisijaisista rakkauden kohteistaan ja siksi vanhemman ei pidä tuputtaa rakkaudenosoituksia. Vanhemman on hyvä olla aikaisempaa pidättyväisempi, mutta kuitenkin lapsen käytettävissä.
- Rakkauden antajan rooli korostuu tilanteissa, joissa lapsi on toiminut väärin.
- On tehtävä ero sukupuolisen rakkauden (puolisoiden välinen) ja lapsiin kohdittuvan rakkauden (välittämisen, huolenpito, kiinnostus, kärsivällisyys) välillä.

RAJOJEN ASETTAJAN ROOLI

fyysisen koskemattomuuden takaaja
turvallisuuden luoja
sääntöjen ja sopimusten noudattaja ja valvoja

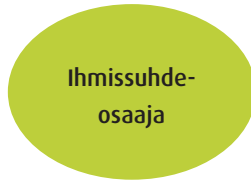

ein sanoja
vuorokausirytmistä
huolehtija
omien rajojensa asettaja

- Vanhemmista irrottautuminen ja omien rajojen kokeileminen on nuorisoiän keskeinen kehitystehtävä.
- Vanhemman ei pidä hyväksyä ja sallia kaikkea, vaan vanhemman tehtävänä on asettua myös riittävän vahvaan rooliin, jota kohtaan lapsi voi osoittaa negatiivisia tunteita.
- Jos vanhempi on vastaroolissaan turvallinen, lapsen kapinahenkisyys ei tee katkeraksi puolin eikä toisin. Lapsi saa kasvun mahdollisuuden ja hänen minuitensa vahvistuu.

IHMISUHDEOSAAJAN ROOLI

keskustelija
kuuntelija
ristiriidoissa auttaja
kannustaja

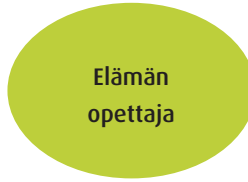

tunteiden hyväksyjä
anteeksi pyytäjä/-antaja
itsenäisyyden tukija
tasapuolisuuden toteuttaja
perheen ja lapsen
ihmissuhteiden vaalija

- Nuorisoiässä lapsella on ristiriitainen tilanne. Lapsi voi kokea itsensä monissa asioissa varmaksi, mutta toisaalta hänellä on elämästä vielä vasta vähän kokemusta, joten monissa käytännön elämäntilanteissa hän on epävarma.
- Ihmissuhteiden opettamisessa vanhemman oma esimerkki vaikuttaa vahvasti. Lapsi omaksuu vanhempiensa sosiaalisia rooleja ja samaistuu heidän asenteisiinsa.
- Sopimusten tekeminen on tärkeä sosiaalisen taidon alue ja sopimuksista kiinni pitäminen opettaa ihmisten välisen luottamuksen merkityksen.

ELÄMÄN OPETTAJAN ROOLI

arkielämän taitojen opettaja
oikean ja väärän opettaja
mallin antaja
arvojen välittäjä

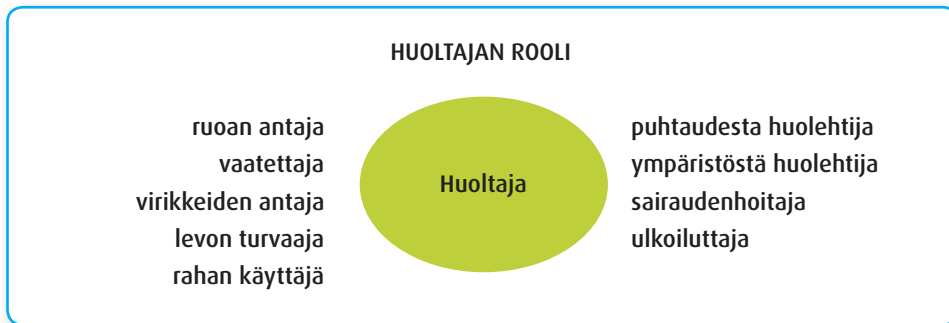

tapojen opettaja
perinteiden vaalija
sosiaalisten taitojen opettaja
kauneuden arvostaja

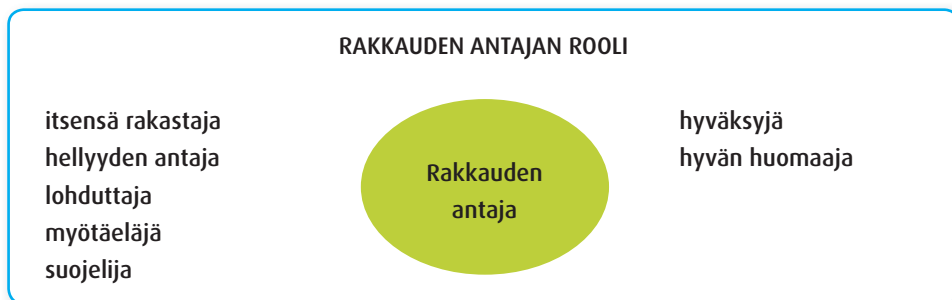
- Nuoruusiässä oman ruumiin muuttuminen ja seksuaalisuus nousevat tärkeiksi.
- Hienotunteinen opastaminen auttaa lasta, eivät saarnat tai moralisoiva valistaminen.
- Monet elämän tosiasiat voivat olla nuoren pohtimia asioita, joihin aikuisen näkemys tuo valaistusta (esim. oikeudenmukaisuus, ympäristökysymykset, uskonnolliset asiat, kaverisuhteet).

Nuoren itsenäistymisen vaihe

Nuoren itsenäistymisen vaihe viittaa suunnilleen peruskoulun päättymisen ajankohdasta alkavaan ja muodollisen aikuisiän (18 vuotta) saavuttamiseen päättyvään kehitysvaiheeseen.

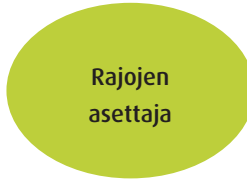
- Nuori tarvitsee edelleen huoltajaa, ennen kaikkea aikuisen läsnäoloa.

- Rakkauden osoittaminen on edelleen tärkeää, vaikka nuori itse kokeilee siipiään rakkauden osoittajana ja vastaanottajana.
- Esimerkiksi seurustelusuhteiden kriiseissä vanhempi on lohduttaja ja myötäeläjä.
- Myönteistä palautetta tulee antaa myös arkisilta tuntuvista asioista.

RAJOJEN ASETTAJAN ROOLI

fyysisen koskematto-
muuden takaaja
turvallisuuden luoja
sääntöjen ja sopimusten
noudattaja ja valvoja

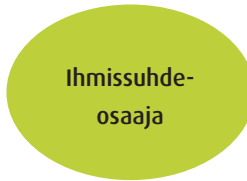
ein sanoja
vuorokausirytmistä
huolehtija
omien rajojensa asettaja

Vanhempien asettamia rajoja tarvitaan edelleen

- suojaamaan nuorta epäsuotuisilta valinnoilta ja
- vastuunoton omaksumisessa (esimerkiksi kotitöihin osallistuminen).
- Vanhempia tarvitaan eräänlaisiksi harjoitusvastustajiksi, jolloin vanhempi on jämäkkä, mutta rakastava aikuinen.
- Vanhempi asettaa rajat, mutta ei sanele.

IHMISUHDEOSAAJAN ROOLI

keskustelija
kuuntelija
ristiriidoissa auttaja
kannustaja

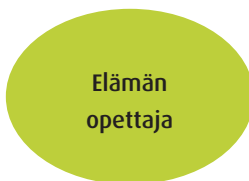

tunteiden hyväksyjä
anteeksi pyytjä/-antaja
itsenäisyyden tukija
tasapuolisuuden toteuttaja
perheen ja lapsen
ihmissuhteiden vaalija

- Välittäminen ja vuorovaikutus ovat tärkeitä.
- Vanhemman tulee olla käytettävissä keskustelijana ja kuuntelijana.
- Nuoren pitää voida tulla kuulluksi, vaikka vanhempi ei hänen toimintaansa kaikilta osilta hyväksyisikään.
- Myönteinen ja rakentava palaute ja rohkaisu vahvistavat minuuden rakennetta.

ELÄMÄN OPETTAJAN ROOLI

arkielämän taitojen opettaja
oikean ja väärän opettaja
mallin antaja
arvojen välittäjä

tapojen opettaja
perinteiden vaalija
sosiaalisten taitojen opettaja
kauneuden arvostaja

- Vanhempi suojaa nuorta hyväksikäytöltä ja haitallisilta valinnoilta.
- Jyrkän kielteinen asenne voi lisätä uhmaa.
- Vanhempi voi yhteishengen avulla ohjata nuorta tekemään oikeita valintoja.

Työkalupakki 7. Vanhemmuuden tarkastelu Internet-sovelluksen avulla

Vanhemmuuden roolikartan Internet-sovellukseen voi tutustua Varsinais-Suomen lastensuojelukuntayhtymän kotisivuilla www.vslk.fi.

Aloitushoje

Vanhemmuuden roolikartta® on alun perin kehitetty Varsinais-Suomen lastensuojelukuntayhtymässä. Internet-verkossa oleva versio on syntynyt Varsinais-Suomen lastensuojelukuntayhtymän ja A-klinikkasäätiön yhteishankkeena.

Roolikartan avulla vanhempi voi tarkastella omaa vanhemmuuttaan ja saada osviittaa siitä, miten hän eri rooleissa toimii ja vastaako hänen toimintansa lapsen tarvetta. Päärooleja on viisi: huoltaja, rakkauden antaja, rajojen asettaja, ihmissuhdeosaaja ja elämän opettaja. Kukin päärooli jakautuu vielä 6 – 9 alarooliin.

Vanhemmuutta tarkastellaan kerrallaan aina yhden lapsen tarpeista käsin. Jos perheessäsi on useampia lapsia, sinun tulee ensin miettiä, kuka on se lapsi, jonka suhteen nyt aiot vanhemmuuttasi kartoittaa. Tämän jälkeen valitset ikäryhmän, johon lapsesi kuuluu. Kun olet valinnut lapsen ikäryhmän, voit aloittaa vanhemmuutesi tarkastelun.

Osa vastausvaihtoehdoista on muotoiltu niin, että erojen havaitseminen voi vaatia aika tarkkaa lukemista. Se, millaisen mielikuvan eri vaihtoehdot synnyttävät, vaikuttaa valintaasi. Näin ollen tehtävän suorittamisesta saamasi tulos tai palaute on viitteellinen eikä siis välttämättä kuvaa tarkasti vanhempnana toimimistasi.

Kysymyssivulta avautuva ohjeteksti

Sivulla olevasta neljästä vaihtoehdosta valitaan se, joka vastaajan mielestäsi parhaiten kuvaa omaa toimintaa otsikon mukaisessa roolissa. Omaa toimintaa mietitään juuri sen lapsen suhteen, jota sillä hetkellä tarkastellaan. Tämän jälkeen klikataan valitun vaihtoehdon kohdalla olevaa palloa. Vain yksi vaihtoehto voidaan valita.

Välipalaute

Välipalautteessa annetaan yhteenveto eri alaroleissa toimimisesta. Toimintaa kuvataan kehitysasteiden avulla:

Sopivasti kehittynyt rooli tarkoittaa sitä, että vastausvalintojen perusteella vastaaja toimii kyseisessä roolissa lapsen suhteen asianmukaisesti. Toiminta näyttäisi tämän perusteella olevan lapsen tarpeen mukaista.

Ylikehittynyt rooli tarkoittaa sitä, että vastausvalintojen perusteella vastaaja toimii kyseisessä roolissa lapsen suhteen jonkin verran liioitellusti tai kaavamaisesti. Lapsi ei ehkä tarvitse niin vahvaa vanhemman toimintaa kuin näissä ylikehittyneisyttä tarkoittavissa vastausvaihtoehdoissa on kuvattu. Joskus ylikehittyneisyys voi merkitä sitä, että lapsi ei saa riittävästi tilaa tai että hänen puolestaan tehdään asioita, joihin hän itsekin pystyy.

Alikehittynyt rooli tarkoittaa sitä, että vastausvalintojen perusteella vastaaja toimii kyseisessä roolissa lapsen suhteen liian passiivisesti tai ottaa vastuuta liian vähän. Lapsi ei ehkä saa riittävästi tukea tai ohjausta.

Puuttuva rooli tarkoittaa sitä, että vastausvalintojen perusteella vastaajan toiminta kyseisessä roolissa ei vastaa lapsen tarvetta. Lapsi saattaa tähän rooliin liittyvissä asioissa jäädä vaille sellaisia asioita, jotka hänen myönteisen kehityksensä kannalta ovat tarpeellisia tai jopa elintärkeitä.

Loppupalaute

Loppupalautteessa on vastauksiesi perusteella laadittu yhteenveto päärooleittain. Kehitysasteet on merkitty erivärisillä palloilla seuraavasti:

Puuttuva rooli = punainen pallo

Alikehittynyt rooli = keltainen pallo

Sopivasti kehittynyt rooli = vihreä pallo

Ylikehittynyt rooli = sininen pallo

Kun osoitin viedään värillisen pallon päälle, nähdään kuinka monta prosenttia kaikista valinnoistasi on osunut värin mukaiselle kehitysasteelle. Myös pallon koon perusteella voi havaita, millainen osuus kehitysasteella on valinnoissa (esim. suuri pallo tarkoittaa, että ao. kehitysasteen mukaisia valintoja on paljon).

Kehitysasteet kuvaavat sitä, miten hyvin vanhemman toiminta vastaa lapsen tarpeita. Tavoitteena on, että vanhempi toimisi mahdollisimman usein sopivasti kehittyneen roolin mukaisesti. Alikehittyneissä ja ylikehittyneissä rooleissa vanhempi toimii luonnollisesti silloin tällöin, mutta jos niiden osuus on suuri, kannattaa näissä rooleissa toimimista tarkastella lähemmin, tarvittaessa asiantuntijan kanssa keskustellen. Lähempi tarkastelu on tarpeen erityisesti puuttuvien roolien kohdalla, koska roolin puuttuminen voi jossain tapauksessa olla lapsen kehityksen kannalta erittäin haitallista.

Vastausten perusteella muodostunut *tulos on viitteellinen*, sillä vastaustekniikasta johtuen vanhemmuudesta ei saada täysin kattavaa kuvaa. Tehtävässä on jouduttu käyttämään niukkaa sanallista ilmaisua, minkä vuoksi vaihtoehtojen erilaisille tulkinnoille jää sijaa. Vanhemmuuden roolien toimivuudesta saa kattavamman kuvan, jos vastaaja keskustelee palautteesta tai vaihtoehtojen valintaperusteista esim. alan asiantuntijan kanssa.

Työkalupakki 8. Roolien hierarkia. Esimerkkejä parisuhteen tekorooleista

Rakastaja

Itsensä rakastajana

- huolehtii itsestään ja omasta jaksamisestaan
- näkee itsensä myönteisessä valossa
- on tyytyväinen omaan ulkonäköönsä
- kykenee hemmottelemaan itseään

Tarpeiden huomioijana

- aistii puolisonsa tunnetiloja
- täyttää toisen toiveita
- huomioi tasapuolisesti molempien seksuaalisia tarpeita

Hellyyden antajana

- hellii ja suukottelee puolisoaan
- käyttää puheessaan helliä sanoja ja äänensävyjä
- hieroo puolisonsa väsyneitä hartioita

Eroottisuuden luojana

- käyttäytyy puolisoaan kohtaan flirttailevasti ja viettelevästi
- hemmottelee puolisoaan
- järjestää kahdenkeskisyttä

Seksistä nauttijana

- kykenee antautumaan ja vastaanottamaan
- ilmaisee omia tarpeitaan
- löytää ja tyydyttää puolison tarpeita

Kumppani

Sitoutujana

- suunnittelee ja toteuttaa yhteistä tulevaisuutta
- sitoutuu juuri tähän suhteeseen
- ottaa vastuuta yhteisistä velvoitteista
- on suhteessa puolison sukuun ja hyväksyy sen olemassaolon

Yhdessä kasvajana

- hyväksyy puolison erilaisuuden
- toteuttaa yhteisiä haaveita
- ottaa oppia keskinäisistä ristiriidoista
- antaa puolison täydentää omia puutteitaan
- tukee puolisoaan hänen pyrkimyksissään ja vaikeuksissaan

Yhdessäolosta nauttijana

- järjestää yhteistä tekemistä
- varaa yhdessäololle aikaa
- nauttii puolison seurasta

Huomioon ottajana

- välittää puolisosstaan
- on kiinnostunut ja pitää huolta puolisonsa hyvinvoinnista
- kykenee eläytymään puolisonsa asemaan

Ymmärtäjänä

- hyväksyy puolison virheitä ja puutteita
- tietää puolisonsa toimintatavat
- näkee puolisonsa tekojen taakse

Arvostajana

- hyväksyy puolisonsa valinnat
- kohtelee puolisoaan kunnioittavasti
- ilmaisee puolisolleen hänen olevan tärkeän

Lohduttajana

- myötäelää puolisonsa tunteita
- ottaa puolison kainaloon ja hellii, jos tämä tuntee pahaa oloa
- antaa puolisolleen mahdollisuuden purkaa tunteitaan (esim. itkeä)

Suhteen vaalija

Keskustelijana

- kuuntelee mitä puoliso sanoo
- kertoo ajatuksistaan selkeästi
- tuo esille oman näkökantansa
- vastaanottaa ja antaa palautetta

Tunteiden ilmaisijana

- näyttää tunteensa avoimesti
- kertoo syyn allapäin oloonsa
- ilmaisee tunteitaan sanallisesti ja fyysisesti
- kertoo ilonaiheistaan

Tunteiden hyväksyjänä

- sallii puolisonsa olla vihainen
- antaa puolisonsa iloita
- ottaa vastaa puolison negatiivista ja positiivista tunneilmaisua
- tunnistaa puolisonsa tunteita

Anteeksi antajana

- kertoo sanallisesti antavansa anteeksi
- jättää kaivelematta sovittua asiaa jälkeenpäin

Anteeksi pyytäjänä

- kertoo olevansa vilpittömästi pahoillaan
- käyttää anteeksi-sanaa
- katuu tekojaan, jos on tehnyt väärin toista kohtaan

Neuvottelijana

- joustaa omasta kannastaan
- perustelee näkemyksensä
- tekee sopimuksia
- huomioi puolison näkemyksen

Rutiinien rikkojana

- järjestää positiivisia yllätyksiä
- vie puolisonsa yllättäen ulos syömään
- kokeilee uusia asioita

Aloitteen tekijänä

- toimii suhteen kehittäjänä
- tuo uusia ideoita yhdessä tekemiseen
- pyrkii aktiivisesti ratkomaan parisuhteessa syntyviä ongelmia

Rajojen kunnioittaja

Omien rajojensa asettajana

- hallitsee päihteiden käyttönsä
- vastustaa väkivaltaa
- on uskollinen

Puolensa pitäjänä

- ei anna kohdella itseään huonosti
- ei alistu henkiseen eikä fyysiseen väkivaltaan

Toisen rajojen hyväksyjänä

- ei kohtele puolisoaan väkivaltaisesti
- ei vaadi puolisoaan hänen tahtonsa vastaiseen toimintaan
- on tietoinen puolison arvo- ja moraalikäsitteistä

Luottamuksen rakentajana

- tekee sopimuksia
- pitää kiinni lupauksistaan
- luottaa puolison lupauksiin

Tilan antajana

- ottaa puolisonsa ja itsensä tasapuolisesti huomioon
- antaa puolisonsa olla omissa oloissaan, jos puoliso niin haluaa
- sallii puolisollla olla omia mielenkiinnon kohteita

Erillisyyden sietäjänä

- kykenee sallimaan puolison mennä omiin menoihinsa
- kykenee itse menemään omiin menoihinsa
- ei soittlele jatkuvasti puolison perään hänen poissa ollessaan
- kestää yksin oloa

Arjen sankari

Turhautumisen sietäjänä

- kestää päivittäisiä rutiineja
- löytää arkielämän hyviä puolia

Tasapainoilijana

- sovittelee aikatauluja yhteen
- sovittaa eri rooleja yhteen

Vastuun kantajana

- jakaa vastuuta tasapuolisesti
- ottaa itse enemmän vastuuta silloin, kun puoliso ei jaksaa

Ilon löytäjänä

- löytää arjesta hauskoja puolia
- järjestää pieniä yllätyksiä arjen keskelle

Lastenhoitajana ja kasvattajana

- jakaa vanhemmuuden puolisonsa kanssa
- vastaa osaltaan lasten hyvinvoinnista
- on kiinnostunut lasten kasvusta ja kasvatuksesta

Kotitöiden tekijänä

- pyrkii tasapuolisuuteen puolisoitten keskinäisessä kuormituksessa
- suunnittelee työnjaon yhdessä puolison kanssa
- tekee oman osansa arjen toiminnan edellyttämistä tehtävistä

Rahan käyttäjänä

- suunnittelee taloutta yhdessä puolison kanssa
- on asettamatta omia tarpeita puolison tarpeiden edelle, ellei tästä ole yhdessä sovittu

Työkalupakki 9. Roolien hierarkia. Esimerkkejä itsenäistyvän nuoren roolikartan tekorooleista

Arkipäivän pyörittäjä

Ruoan laittajana

- suunnittelen oman ruokatalouteni
- käyn ruokaostoksilla
- teen perusruokaa

Vuorokauden rytmittäjänä

- huomioin työn, vapaa-ajan ja levon tasapainon
- herään ajoissa
- menen nukkumaan ajoissa

Kodin kunnossa pitäjänä

- luon viihtyisän ympäristön itselleni
- käytän järkevästi sähköä ja vettä
- siivoan

Puhtaudesta huolehtijana

- käyn suihkussa päivittäin (tai tarpeen mukaan)
- huolehdin ulkonäöstäni
- pesen pyykkiä

Sinnittelijänä

- kestan arjen rutiineja
- kestan ajoittaista niukkuutta (ruoka, raha)
- olen luova (kauppojen tarjoukset, kirpputorit)
- priorisoin tarpeitani
- pyrin säästämään

Terveyden vaalijana

- tiedän terveelliset elämäntavat (liikunta, ravinto, päihteet)
- osaan käyttää terveystalveta
- huolehdin omasta terveydestäni
- osaan hoitaa pikku vaivoja
- minulla on "kotiapteekki"

Raha-asioiden hoitajana

- osaan hakea tarvittavia tukia
- maksan laskut ajallaan
- käytän rahaa suunnitelmallisesti
- teen hintavertailuja
- säästän hankintoja varten

Avun pyytäjänä ja vastaanottajana

- tunnistan avun tarpeen
- otan apua vastaan
- selvitän mistä apua saa (koti, raha, tuet)
- osaan hakea apua, kun sitä tarvitsen

Koulun/työn hoitajana

- herään ajoissa
- hoidan koti/työtehtävät
- pidän kiinni työajoista

Itsensä innostajana

- keksin itselleni virikkeitä
- mietin harrastuksia ja harrastan
- löydän iloa pienistä asioista

Rajojen asettaja

Itseni kunnioittajana

- osaan pitää puoleni
- omaan omia periaatteita
- pidän omista periaatteista kiinni

Kokemuksista oppijana

- otan opiksi virheistä
- arvion ja muutan tarvittaessa omaa toimintaani
- tunnistan omia heikkouksiani

Itseni suojelijana

- pidän huolta omasta reviiiristäni
- tunnistan vaaratilanteita
- osaan pitää puoleni
- hallitsen itsesuojelutaitoja

Sääntöjen ja sopimusten noudattajana

- tiedän itseäni koskevat lait, sekä järjestyssäännöt
- noudatan lakia
- pidän omat lupaukseni

Omien rajojeni tunnistajana

- tunnistan omat voimavarani
- tunnistan omat rajani suhteessa päihteisiin ja seksuaalisuuteen

Median hallitsijana

- osaan tarkoituksenmukaisesti hyödyntää ja käyttää eri viestimiä
- osaan rajata viihdekäyttöä
- suodatan tietoa ja sisältöä

Ein sanojana

- osaan valita vaihtoehdoista
- kestän oman pettymykseni
- kestän toisten pettymyksen

Itsensä arvostaja

Tunteiden tunnistajana ja hyväksyjänä

- pystyn kuvailemaan omia tunteitani
- hyväksyn erilaiset tunteet

Hellyyden osoittajana ja vastaanottajana

- pystyn olemaan lähellä toista ihmistä
- osoitan hellyyttä tilanteeseen sopivalla tavalla
- kykenen vastaanottamaan luontevasti hellyyttä

Itseni kanssa viihtyjänä

- kestan yksinoloa
- opin nauttimaan yksinolosta

Lohduttautujana

- kuvaan omia tunteitani toiselle ihmiselle
- osaan hakea lohdutusta
- pääsen pahan mielen yli erilaisten keinojen kautta

Oman seksuaalisuuteni hyväksyjänä

- kuuntelen itseäni
- hyväksyn itseni ja oman kehoni
- hankin tietoa seksuaalisuudesta (esimerkiksi seksuaalisuuden portaat)

Juurieni tietäjänä

- olen tietoinen taustastani ja historiastani tai otan siitä selvää
- työstän omaa taustaani

Itseni rakastajana

- pidän itseäni arvokkaana ja ainutlaatuisena
- opettelen luottamaan omaan kykyihini ja näkemyksiini
- osaan vaatia toisilta arvostavaa ja tasavertaista käytöstä

Ulkonäköni hyväksyjänä

- pystyn katsomaan peiliin
- ilmennän omaa persoonallisuuttani
- pystyn vastaanottamaan palautetta omasta ulkonäöstäni
- näen itsessäni hyvää
- hyväksyn pikkuvirheet

Elämästä oppija

Arvomaailman muodostajana

- käyn läpi saatuja ja omaksuttuja arvojani
- kyseenalaistan saatuja arvoja
- mietin omia arvoja suhteessa tulevaisuuteen

Periaatteiden pohtijana

- luon omia periaatteita
- pystyn perustelemaan omia periaatteitani
- kyseenalaistan ja luovun tarvittaessa niistä

Perinteiden poimijana

- mietin millaisia perinteitä elämäni on luotu
- mietin mitä perinteitä haluan jatkaa
- luon omia perinteitä
- mietin perinteiden merkitystä

Oikean ja väärän tunnistajana

- olen perillä yhteiskunnan normeista ja laeista
- toimin niiden mukaan
- toimin omien periaatteiden mukaisesti

Päätösten tekijänä

- otan vastuun itseäni koskevista asioista
- pohdin eri vaihtoehtoja
- pystyn tekemään valinnan eri vaihtoehtoista
- olen rohkea
- kannan vastuun tekemistäni päätöksistä

Pettymysten sietäjänä

- ymmärrän, että elämässä on ylä- ja alamäkiä
- keksin keinoja päästä eteenpäin
- puran pettymystä terveillä keinoilla

Tulevaisuuteen suuntautujana

- pohdin tulevaisuuttani
- luon itselleni tavoitteita
- teen tavoitteiden saavuttamiseksi töitä
- uskallan haaveilla

Pitkäjänteisyyden kehittäjänä

- yritän sietää keskeneräisyyttä
- teen itselleni osa-tavoitteita (lyhyen ja pitkän aikavälin tavoitteet)
- säästän rahaa saavuttaakseni jotain

Suhteiden hoitaja

Ihmissuhteiden kehittäjänä

- hankin ystäviä, olen ystävä toiselle
- tunnistan hyvän ja aidon ystävän
- käyn kylässä
- olen vieraanvarainen

Sosiaalisten taitojen kehittäjänä

- tulen toimeen erilaisten ihmisten kanssa
- hallitsen yleiset käytöstavat
- siedän tai opettelen sietämään erilaisia sosiaalisia tilanteita

Ristiriitojen sietäjänä ja selvittäjänä

- kestän toisen kiukkua
- hyväksyn erilaiset mielipiteet
- yritän sopia riitoja
- pystyn keskustelemaan rakentavasti

Neuvottelutaitojen kehittäjänä

- yritän tuoda omia mielipiteitäni ja ajatuksiani esille toista loukkaamatta
- kuuntelen toisia
- kehitän omia vuorovaikutustaitojani
- tunnistan heikkouteni

Markkinoijana

- osaan tehdä työhakemuksen
- tuon esille hyviä puoliani
- osaan olla asiallinen
- osaan edustaa itseäni

Toisten ihmisten kunnioittajana

- hyväksyn erilaiset ihmiset
- en tee toiselle pahaa
- kunnioitan toisen omaisuutta

Läheisverkon vaalijana

- hoidan jo olemassa olevia suhteita
- pidän yhteyttä sukulaisiini, ystäviini ja tuttaviiini
- löydän oman roolini ja paikkani nuorena aikuisena omassa verkostossani

Työkalupakki 10. Tapausesimerkki itsenäistyvän nuoren ja vanhemmuuden roolikarttojen yhteiskäytöstä

Kalle on 17-vuotias nuori, jonka on tarkoitus itsenäistyä perhetukikeskuksesta vuoden kuluttua. Omaohjaaja aloittaa hänen kanssaan itsenäistyvän nuoren prosessityöskentelyn. Aluksi omaohjaaja tekee Kallea koskevan itsenäistyvän nuoren roolikartan ilman, että Kalle vielä on mukana. Tarkoituksena on ensin valmistautua ottamaan esille Kallen kannalta olennaisia tekijöitä, jotta työntekijä pystyisi parhaalla tavalla antamaan realistista ja positiivista palautetta. Ennen työskentelyn aloittamista Kallen kanssa, omaohjaaja esittelee vielä näkemyksensä myös työryhmälle, joka omasta puolestaan antaa palautetta Kallen tilanteesta.

Seuraavaksi pidetään omaohjaajatunti, jonka aikana Kalle saa tutustua karttaan ja varsinainen työskentely aloitetaan. Kalle saa itse valita roolien käsittelyjärjestyksen. Työskentelyn aikana omaohjaaja saa tärkeää tietoa Kallen kyvyistä arvioida itseään realistisesti ja siitä, miten Kalle näkee omat vahvuutensa tai heikkoutensa. Näitä asioita ei välttämättä näy Kallen arjessa. Roolikartan kanssa työskentelyyn käytetään useita omaohjaajatunteja.

Sen jälkeen kun roolikarttaa on yhdessä Kallen kanssa käyty läpi, hahmotellaan itsenäistymisprosessin tavoitteet. Motivaatoroolit muodostavat usein koko prosessin tavoitteet ja tavoiteroolien avulla määritellään osatavoitteita. Tämä helpottaa myös Kallea itseään hahmottamaan sitä, mitä aikuiset häneltä odottavat ja mitkä ovat ne kriteerit, joiden tulisi täytyä, jotta tavoitteisiin päästään.

Tämän jälkeen Kallen äiti tulee työskentelyyn mukaan. Äidille on jo aiemmin annettu itsenäistyvän nuoren roolikartta tutustumista ja pohdiskelua varten. Omaohjaaja, Kalle ja äiti keskustelevat siitä, millainen Kalle on. Aluksi kiinnitetään huomio siihen, mitä osa-alueita Kalle jo hallitsee. Tästä Kalle saa myönteistä palautetta. Omaohjaaja ja äiti vaihtavat myös näkemyksiä siitä, millainen Kalle on toisaalta perhetukikeskuksessa ja toisaalta kotona. Kallen kohdalle määritellyistä tavoitteista keskustellaan sekä äidin että myös työryhmään kuuluvien työntekijöiden kanssa.

Työskentelyn aikana havaittiin, että motivaatorooleista arkipäivän pyörittäjän rooli oli eniten kehitystä vaativa rooli ja tavoiterooleista raha-asioiden hoitaja osoittautui hankalaksi. Sekä Kalle että äiti olivat asiasta samaa mieltä. Äiti omasta puolestaan antoi Kallelle kohtuuttoman paljon rahaa, minkä lisäksi Kallen käytössä oli perhetukikeskuksen antama käyttöraha. Kaikki rahat, jotka Kalle sai, menivät menojaan. Laskujen maksaminen hoitui ainoastaan äidin avulla. Arkipäivän pyörittäjän muutkin alaroolit vaativat kehitystä. Näihin kiinnitettiin erityinen huomio ja sovittiin, että arkipäivän pyörittäjän rooleissa kehittyminen on yhteinen tavoite, jota myös perhetukikeskuksen työryhmän työntekijät sitoutuvat noudattamaan.

Äidin kanssa pohdittiin sitä, miten Kallelle asetettujen tavoitteiden toteuttaminen vaikuttaa myös äidin elämään. Esimerkiksi äidin oma rahankäyttäjän roolissa toimiminen ei voinut jatkua ennallaan, koska hän ei voinut antaa Kallelle yhtä pal-

jon käyttörahaa kuin mitä hän oli aiemmin antanut. Äiti joutui myös pohtimaan omia motiivejaan, esimerkiksi sitä, antaako hän rahaa Kallelle, jotta tämä ei suuttuisi hänelle. Tämä tarkoitti sitä, että äidin tuli kehittää itseään tunteiden hyväksyjänä. Käytännössä sovittiin tietystä rahasummasta, jonka Kalle äidiltään viikoittain sai. Sekä Kalle että äiti olivat sopimukseen tyytyväisiä. Jatkossa voitiinkin seurata sääntöjen ja sopimusten noudattajan roolin toimimista.

Omaohjaajalle ja työryhmälle määriteltiin omat tavoitteet. Sovittiin, että Kalle ja omaohjaaja tekevät yhdessä ruokaa ja koko työryhmä kiinnittää huomiota erityisesti sekä Kallen henkilökohtaiseen että hänen huoneensa siisteyteen. Siivouspäivänä siivottiin yhdessä Kallen kanssa ja työvuorossa oleva työntekijä opasti vielä tarkemmin siivouksen perusasioissa. Sopimukseen kuului myös se, että Kalle huolehtii itse aamuherätyksestään, jotta hän ehtii ajoissa kouluun.

Kun tavoitteet selkiytyivät, käytännön työskentely toteutettiin niiden mukaisesti. Samoin meneteltiin roolikartan muilla osa-alueilla. Vuoden kuluttua työskentelyn aloittamisesta, roolikarttaa tarkasteltiin uudelleen yhdessä Kallen ja hänen äitinsä kanssa. Näin pystyttiin realisoimaan kaikille Kallen edistymistä ja sitä, kuinka hyvin osatavoitteita oli saavutettu. Tässä yhteydessä asetettiin vielä uudet tavoitteet työskentelyprosessin loppuajaksi.

Vuoden kuluttua itsenäistyvän nuoren työskentelyprosessin aloittamisesta Kallen ja hänen äitinsä kanssa tarkasteltiin viimeisen kerran itsenäistyvän nuoren roolikarttaa. Tässä tarkastelussa nähtiin selvästi Kallen kehitys ja kasvu aikuiseksi. Kaikissa rooleissa Kalle ei tietenkään vielä ollut saavuttanut sopivasti kehittyneen roolin kehitystasetta, mutta moniin tavoitteisiin oli ylletty ja itsenäistyvän nuoren prosessi saatu päätökseen. Kalle oli valmis muuttamaan omaan asuntoon ja aloittamaan itsenäisen elämän.

Työkalupakki 11. Esimerkkilomake lapsen tilanteen ja muutostarpeen arvioinnista

Varsinais-suomen lastensuojelukuntayhtymä

Lapsen tilanteen ja muutostarpeen arviointi: Työskentely Vanhemmuuden roolikarttaa® apuna käyttäen

Lapsen nimi: Milla (nimi on kuvitteellinen)

Ikä: 4 v

pvm: 14.3.2011

Lyhyt kuvaus lapsesta

Milla on 4-vuotias tyttö, jonka vanhemmat ovat eronneet tytön ollessa noin 1-vuotias. Millalla on isovelji, joka on 5-vuotias. He asuvat äidin luona, jossa asuu myös äidin miesystävä. Isäänsä lapset näkevät joka toinen viikonloppu. Milla ilmaisee positiivisia tunteitaan nauramalla, laulamalla ja hymyilemällä. Negatiivisia tunteitaan hän ilmaisee haukkumalla, lyömällä, tönimällä, nipistämällä jne. Milla yrittää päästä tavallaan aikuisen vallan yli asettamalla omia rajojaan. Kiukunpurkaukset tulevatkin usein silloin, kun hän ei saa tehdä kuten haluaa. Käyttäytyminen on herättänyt huomiota ja tilanteesta on pidetty neuvottelu, jossa olivat mukana vanhemmat, päiväkodin lastenhoitaja ja kiertävä lastentarhanopettaja. Milla tarvitsee tukea sosiaalisessa käyttäytymisessään. Milla tykkää käden töistä ja saattaa pitkäänkin istua askartelupöydän ääressä. Hän jaksaa keskittyä yksikseen paremmin kuin ryhmässä. Siirtymätilanteissa ilmenee myös keskittymisvaikeutta.

Mitä lapsi tarvitsee?

- ikätason mukaisen kehityksen toteutumiseksi
- psyykkisen ja fyysisen hyvinvoinnin takaamiseksi
- mitä vanhempi/aikuinen konkreettisesti tekee, jotta tavoite toteutuisi?

Työskentely:

- 1) Tarkastellaan kutakin **tarvealuetta** erikseen
 - a) arjen perustarpeet * *huoltajan rooli*
 - b) emotionaaliset tarpeet * *rakkauden antajan rooli*
 - c) turvallisuuden tarpeet * *rajojen asettajan rooli*
 - d) sosiaaliset tarpeet * *ihmissuhdeosaajan rooli*
 - e) elämästä oppimisen tarpeet * *elämän opettajan rooli*

Huom. Tarpeen *painopiste* voi olla erilainen riippuen näkökulmasta

Esimerkiksi:

- *ikäasemasta* katsottuna huolenpidon tarve on suuri varhaislapsuudessa, mutta vähäisempi nuoruusiässä, mutta

- *kehitystilanteessa* ilmenevät ongelmat voivat liittyä huolenpidon tarpeen korostumiseen vielä nuoruusiässäkin (esim. kognitiivinen heikkolahjaisella lapsella ja emotionaalinen lapsella, joka on jäänyt vaille hyväksyntää), kuten myös
 - *kehityshistoriaan* liittyvät tekijät (esim. traumatisoituminen)
- 2) Merkitään rastit niihin kohtiin, jotka kuvaavat lapsen **nykytilannetta**.
 - 3) Kiinnitetään huomio niihin kohtiin, joissa esiintyy **ongelmia** ja joiden voittamiseksi **tarvittaisiin muutos**. Tämä muutostarve kuvataan sanallisesti lomakkeeseen.
 - 4) Tarkastellaan Vanhemmuuden roolikarttaa ja etsitään sieltä ne **pääroolit** (motivaatiroolit), joiden alueella erityisesti vanhemman/aikuisen toiminta edistäisi myönteistä muutosta. Roolit ympyröidään kartalla.
 - 5) Roolikartalta etsitään ja alleviivataan vielä ne **alaroolit** (tavoiteroolit), joihin erityisesti tulee kiinnittää huomiota.
 - 6) Kuvailaan sanallisesti sitä, mitä vanhempi/aikuinen näissä rooleissa toimiesaan **konkreettisesti tekee** (tekorooli) silloin, kun vanhemman/aikuisen toiminta auttaa lapsen tilanteen muuttumista

Arjen perustarpeet

* Huoltaja

Tyydyttyneet	Hyvin	Keskin- kertaisesti	Huonosti	Muutostarve
ravinto	☒	☐	☐	
vaatetus	☒	☐	☐	
harrastukset	☒	☐	☐	Enemmän virikkeitä
lepo	☒	☐	☐	
rahankäyttö?	☐			
puhtaus	☒	☐	☐	
terveys	☒	☐	☐	
Fyysinen kehitys on ikätasoon verrattuna	Muutostarve			
☐ alikehittynyt				
☒ normaali				
☐ ylikehittynyt				

Emotionaaliset tarpeet

*Rakkauden antaja

Lapsi kokee olevansa hyväksytty ja arvostettu	Muutostarve
☒ kyllä	
☐ ei	
Lapsi ilmaisee positiivisia tunteita	Muutostarve
☒ usein	
☐ joskus	
☐ ei koskaan	
Lapsi ilmaisee negatiivisia tunteita	Muutostarve
☒ usein	Milla oppii ilmaisemaan negatiivisia tunteitaan, mutta kestää sen, että hänen käyttäytymistään rajoitetaan
☐ joskus	
☐ ei koskaan	
Lapsi pidättäytyy tunteiden ilmaisemisesta	Muutostarve
☐ usein	
☐ joskus	
☐ ei koskaan	

Lapsi ottaa vastaan lohdutusta ja myötätuntoa ☐ usein ☐ joskus ☐ ei koskaan	Muutostarve
Lapsen suhde hoitaviin aikuisiin on ☐ kaverillinen ☒ riippuva → Valtataist. ☒ torjuva ☐ luonteva	Muutostarve Milla oppii ymmärtämään aikuisen ja lapsen erilaisen aseman ja että valtataistelulla tätä asemaa ei voi horjuttaa.
Lapsen suhde isään on ☐ luottavainen ☐ avoin ☒ riippuva → Valtataist. ☒ torjuva	Muutostarve Milla hyväksyy isän auktoriteetin eli että lapsen ja isän suhteessa on sukupolvien välinen ero
Lapsen suhde äitiin on ☐ luottavainen ☐ avoin ☒ riippuva → Valtataist. ☒ torjuva	Muutostarve Milla hyväksyy äidin auktoriteetin eli että lapsen ja äidin suhteessa on sukupolvien välinen ero
Lapsi tuntee myötätuntoa toisi kohtaan ☐ usein ☐ joskus ☐ ei koskaan	Muutostarve Milla oppii ymmärtämään, että toista ihmistä sattuu, kun tätä lyödään tai toiselle lapselle tulee paha mieli, kun tätä haukutaan
Lapsella on pelkoja ☐ kyllä ☒ ei Millaisia pelkoja?	Muutostarve
Lapsi käsittelee pelkoja ☐ vetäytymällä ☐ tukeutumalla toisiin lapsiin ☐ tukeutumalla aikuisiin	Muutostarve

Turvallisuuden tarpeet

* Rajojen asettaja

Lapsi on ☒ aggressiivinen ☐ alistuva ☐ toiset huomioiva	Muutostarve Milla oppii, että häntä voi joku asia kiukuttaa, mutta että hän ei saa sen takia käydä toisen kimppuun
Lapsi näpistelee tai varastelee ☐ kyllä ☐ ei ?	Muutostarve
Lapsi on lapsiryhmässä ☒ avoin ☒ puolensa pitävä ☐ sulkeutunut	Muutostarve Milla oppii, että hän voi pitää ryhmätilanteissa puoliaan, mutta tämä ei saa tapahtua toisia lyömällä jne.
Lapsi noudattaa sääntöjä ja sopimuksia ☐ hyvin ☐ keskinkertaisesti ☒ huonosti	Muutostarve Milla oppii sääntöjen merkityksen eli että sääntöjen noudattaminen auttaa asioiden sujumista
Lapsen vuorokausirythmi ja aikataulut toimivat ☒ hyvin ☐ keskinkertaisesti ☐ huonosti	Muutostarve
Lapsi pystyy kieltäytymään päihteistä ☐ hyvin ☐ keskinkertaisesti ? ☐ huonosti	Muutostarve
Lapsi pystyy kieltäytymään haitallisesta seurasta ☐ hyvin ☐ keskinkertaisesti ? ☐ huonosti	Muutostarve
Lapsi suhtautuu seksiin ☐ ikätason mukaisesti ☐ ylikorostuneesti ☐ vääristyneesti ? ☐ on seksiasioista tietämätön	Muutostarve

Sosiaaliset tarpeet

* Ihmissuhdeosaaja

Lapsen sanallinen ilmaisu on ☐ erinomaista ☒ hyvää ☐ niukkaa ☐ häiritsevää	Muutostarve
Lapsen kehollinen ja toiminnallinen ilmaisu on ☐ monipuolista ☐ niukkaa ☒ häiritsevää	Muutostarve Milla oppii olemaan lyömättä jne.
Lapsi ottaa muut huomioon ☐ hyvin ☒ vaihtelevasti ☐ huonosti	Muutostarve Milla oppii, että kun ottaa toiset huomioon, leikit sujuvat hyvin ja hänet otetaan leikkeihin mukaan
Lapsi kestää pettymys- ja rajoitustilanteita ☐ hyvin ☐ vaihtelevasti ☒ huonosti	Muutostarve Milla oppii, että aikuinen puuttuu käyttäytymiseen, jos hän ei noudata sääntöjä Milla oppii, että aikuinen ohjaa toimintaa ja sen takia saattaa rajoittaa leikin kestoja jne.
Lapsi ilmaisee suuttumusta ja pettymystä ☒ ulospäin suuntautuen ☐ sisäänpäin kääntyen ☐ kohtuullisesti ☒ häiritsevästi	Muutostarve Milla oppii, että suuttumuksen voi ilmaista, mutta se ei saa tapahtua toisia ihmisiä tai tavaroita vahingoittamalla
Lapsen käsitys itsestään on ☐ realistinen ☒ narsistinen ☐ alemmuudentuntoinen	Muutostarve
Lapsi solmii ystävyysuhteita ☒ kyllä ☐ ei	Muutostarve
Ystäviä ja kavereita on ☒ paljon ☐ vähän ☐ ei ollenkaan	Muutostarve
Ihmissuhteiden kesto ☐ lyhyitä ☒ pitkiä	Muutostarve

Lapsen asema perheessä on	Muutostarve
☐ ikätason mukainen	Milla ymmärtää, että aikuiset päättävät tietyistä
☒ aikuismainen	ja pitävät päätöksistään kiinni
☐ ikätasoa lapsenomaisempi	

Elämästä oppimisen tarpeet * Elämän opettaja

Lapsi huolehtii annetuista tehtävistä/velvoitteista	Muutostarve
☒ hyvin	
☐ vaihtelevasti	
☐ huonosti	
Lapsi tuntee oikean ja väärän	Muutostarve
☒ hyvin	Milla oppii hyväksymään oikeaksi tietämänsä asian,
☐ vaihtelevasti	vaikka sen toteuttaminen ei jonakin hetkenä tunnu mukavalta
☐ huonosti	
Lapsi noudattaa hyviä tapoja	Muutostarve
☐ hyvin	Milla oppii hyväksymään sen, että hyviä tapoja
☒ vaihtelevasti	noudatetaan koko ajan, vaikka niistä ei jatkuvasti
☐ huonosti	muistutetakaan
Lapsen omatunto on kehittynyt	Muutostarve
☒ ikätason mukaisesti	
☐ kehitys on kesken	
☐ on kehittymätön	
Lapsi ottaa mallia	Muutostarve
☐ aikuisesta	
☒ toisista lapsista	
☒ ei omaksu malleja	
Lapsi odottaa omaa vuoroaan	Muutostarve
☐ hyvin	
☒ vaihtelevasti	
☐ huonosti	
Lapsi huolehtii yleisemmin ympäristöstä	Muutostarve
☒ hyvin	
☐ vaihtelevasti	
☐ huonosti	
Lapsi käy koulussa tai päivähoidossa	Muutostarve
	Häiriökäyttäytymisen ja toisten kiusaamisen vähen-

- säännöllisesti
- epäsäännöllisesti
- ei lainkaan

täminen. Milla huomaa, että toisenlainen käyttäytyminen helpottaa kavereiden kanssa toimeen tulemistä ja aikuisten taholta tulee myönteistä suhtautumista.

Koulussa tai päivähoitossa on seuraavia ongelmia:

- oppimisvaikeuksia
- tarkkaavaisuushäiriö
- häiriökäyttäytymistä
- pelkoja
- kiusattuna oleminen
- kiusaaja
- muu

Yhteenveto

Tavoiterooli	Kuvaus siitä, mitä vanhempi/aikuinen tekee (tekorooli)
Sääntöjen ja sopimusten noudattaja ja valvoja	Vanhempi/aikuinen laatii Millaa varten muutaman selkeän säännön, keskustelee niistä ja lisäksi selvittää mitä seuraa, jos Milla ei noudata sääntöä. Vanhempi/aikuinen perustelee Millalle, miksi sääntö on olemassa.
Ein sanoja	Vanhempi kieltää välittömästi, jos Milla käyttäytyy sopimattomalla tavalla, jossain tilanteessa riittää sanallinen "ei", joskus (esim. kun Milla vahingoittaa itseään, toisia tai ympäristöä) aikuinen käyttää kohtuullista fyysistä voimaa (esimerkiksi nostamalla hänet tilanteesta pois).
Omien rajojensa asettaja	Vanhempi/aikuinen selvittää ne rajat, joiden mukaan hänen on aktiivisesti toimittava, esim. milloin Millan käyttäytymiseen on puututtava ja miten voimakkaasti. Lisäksi vanhempi/aikuinen tutkii omaa jaksamistaan ja mahdollista avun tarvetta.
Keskustelija	Vanhempi/aikuinen varaa aika ajoin tuokioita, jolloin hän voi Millan kanssa kaikessa rauhassa keskustella esim. joistakin Millalle tärkeistä asioista.
Ristiriidoissa auttaja	Vanhempi/aikuinen kertoo toistuvasti Millalle, miten ristiriitatilanteissa toimitaan. Kotona vanhempi havainnoi sisarusten välisiä ristiriitoja ja puuttuu niihin, mahdollisesti jo ennakolta.
Perheen ja lapsen ihmissuhteiden vaalija	Vanhempi/aikuinen ottaa Millan huomioon, ohjaa häntä, asettaa hänelle rajoja ja pitää niistä kiinni. Vanhempi/aikuinen osoittaa Millalle hyväksyntää, kun Milla toimii toivotulla tavalla.
Oikean ja väärän opettaja	Vanhempi/aikuinen puuttuu Millan (samoin kuin toistenkin) väärään käyttäytymiseen. V/a näyttää mallia. V/a lukee Millalle satuja.
Mallin antaja	Vanhempi/aikuinen osoittaa omalla käyttäytymisellään, miten hän suhtautuu toisiin ihmisiin, esim. kuuntelemalla, kiittämällä, auttamalla.
Tapojen opettaja	Vanhempi/aikuinen esim. pelaa sopivia pelejä Millan kanssa, jolloin hän opettaa mm. vuoron odottamista.
Sosiaalisten taitojen opettaja	Vanhempi/aikuinen ohjaa Millaa leikeissä. Millalle luetaan sopivia aiheita käsitteleviä satuja. Vanhempi/aikuinen näyttää, miten riitatilanne selvitetään.

Työkalupakki 12. Hoito- ja kasvatussuunnitelma roolikarttoja apuna käyttäen

Hoito- ja kasvatussuunnitelma

Hoito- ja kasvatussuunnitelmaan kirjataan:

Lasta koskevat taustatiedot

- vanhemmilta saadut
- ammattihenkilöiltä saadut, esim. neuvola, päivähoito, koulu, sosiaalitoimisto
- hoidon aikana kertyneet

Lapsen kehityksen normitilanne ikätason perusteella

- Pohditaan, miten kehitys yleensä tämän ikäisten lasten kohdalla on edennyt seuraavilla kehityksen osa-alueilla:
- fyysinen ja motorinen kehitys
- tunne-elämän kehitys
- sosiaalinen kehitys
- kognitiivinen kehitys

Lapsen kehityksen normitilanne roolikartan valossa

- Pohditaan, mitkä roolit ovat yleensä tässä kehitysvaiheessa lapsen kannalta keskeisiä. Ks. [työkalupakki 6](#). (Vanhemmuuden roolit lapsen eri kehitysvaiheissa)

Mikä on juuri tämän lapsen kehitystilanne?

- eritellään lapsen tilanne kehityksen eri osa-alueilla
- myönteinen (normaali) kehitys
- viivästynyt tai ongelmallinen kehitys
- arvioidaan lapsen yksilöllinen kehitystilanne lapsen [tarvealueiden](#) näkökulmasta. Ks. [työkalupakki 11](#). (Esimerkkilomake lapsen tilanteen ja muutostarpeen arvioinnista)
- määritellään muutostarpeet (ks. [työkalupakki 11](#).)

Suunnitellaan yhdessä lapsen kanssa, miten hän eri rooleissa toimii (apuvälineenä voidaan käyttää itsenäistyvän nuoren roolikarttaa)

- keskustellaan nykytilanteesta
- pohditaan muutostarpeita
- nimetään pääroolit (motivaatiroolit), joissa on lapsen toiminnan painopiste (ympyröidään roolikartalla)
- nimetään alaroolit (tavoiteroolit), joihin aikuinen erityisesti kiinnittää huomiota (alleviivataan ko. roolit)
- kuvataan sanallisesti se, mitä lapsi konkreettisesti em. rooleissa tekee (tekoroolit)

Suunnitellaan, miten aikuiset eri rooleissa toimivat

- nimetään pääroolit (motivaatiroolit), joissa on aikuisen toiminnan painopiste (ympyröidään roolikartalla)
- nimetään alaroolit (tavoiteroolit), joihin aikuinen erityisesti kiinnittää huomiota (alleviivataan ko. roolit)
- kuvataan sanallisesti se, mitä aikuinen konkreettisesti em. rooleissa tekee (teko-roolit)

Arvioidaan (arviointiin osallistuvat lapsi itse, vanhemmat, muut aikuiset)

- lapsen tilannetta, toimintaa ja mahdollista muutosta ja tulevaisuuden muutostarpeita (apuna voidaan käyttää esimerkiksi itsenäistyvän nuoren roolikarttaa)
- aikuisten omaa toimintaa (mm. roolien kehitysasteiden valossa)

Työkalupakki 13. Esimerkkilomake kehittämistehtävän suunnittelemiseksi

Kehittämistehtävä

Vanhemmuuden roolikartta®

Pvm: 11.3.2011

Lapsi: Pekka

Ikä/kehitystilanne/erityispiirteet: 6 v/normaali/vilkas

Perhe: Vanhemmat ovat eronneet. Lapsi asuu äidin kanssa, mutta tapaa isää säännöllisesti.

Vanhempi: äiti isä

Motivaatio-rooli	Tavoiterooli	Tekorooli (nykyisin käytössä oleva)	Kehittämistehtävä (käyttöön tuleva tekorooli)
Rajojen asettaja	Turvallisuuden luoja	Riitelen usein ex-mieheni (lapsen isän) kanssa, kun tämä hakee Pekan luokseen	Puhun aikuisten kesken selvitetävistä asioista silloin, kun Pekka ei ole paikalla.
Rajojen asettaja	Sääntöjen ja sopimusten noudattaja ja valvoja	Uhkailen karkkirahan menettämällä, jos Pekka käyttäytyy huonosti ruokailutilanteessa, mutta en välttämättä toteuta uhkaamaani tekoa.	Poistan Pekan ruokapöydästä, jos tämä röyhtäilee tahallaan. En anna karkkirahaa, jos olen sanonut rahan antamisen ehdoksi sen, että Pekka käyttäytyy ruokailutilanteessa kunnolla.
Elämän opettaja	Arkielämän taitojen opettaja	Annan Pekan levitellä tavaroita joka puolelle asuntoa ja siistin itse huoneen kuntoon, kun Pekka on lakannut leikkimästä.	Huolehdin siitä, että Pekka itse järjestää leikin jälkeen lelut niille kuuluville paikoille. Tarvittaessa ohjaan ja opastan Pekan leikkejä ja toimintaa.

Työkalupakki 13. Esimerkkilomake kehittämistehtävän suunnittelemiseksi

Kehittämistehtävä

Vanhemmuuden roolikartta®

Pvm: 17.3.2011

Lapsi: Pekka

Ikä/kehitystilanne/erityispiirteet: 6 v/normaali/vilkas

Perhe: Vanhemmat ovat eronneet. Lapsi asuu äidin kanssa, mutta tapaa isää säännöllisesti.

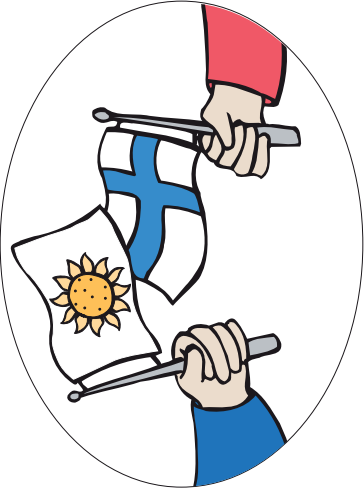
Vanhempi: äiti isä

Motivaatio-rooli	Tavoiterooli	Tekorooli (nykyisin käytössä oleva)	Kehittämistehtävä (käyttöön tuleva tekorooli)
Huoltaja	Levon turvaaja	Annan Pekan valvoa siihen saakka, kunnes hän nukahtaa. En ole tullut hankkineeksi Pekalle omaa sänkyä.	Laitan Pekan nukkumaan noin kello 20. Hankin hänelle oman sängyn.
Rajojen asettaja	Turvallisuuden luoja	Kun Pekka on tapaamisviikonloppuina luonani, vien hänet silloin tällöin hoitoon ystäväni luokse.	Järjestän asiani niin, että voin keskittyä Pekan kanssa olemiseen tapaamisviikonloppujen aikana. Pakottavassa tilanteessa poistun Pekan luota vain lyhyeksi ajaksi ja kerron hänelle, miten kellon viisarit ovat, kun palaan takaisin.
Huoltaja	Ulkoiluttaja	Annan Pekan oleskella suurimmalta osaltaan sisällä, koska tällä ei ole asumassani talossa kavereita, joiden kanssa voisi leikkiä ulkona.	Ulkoilen Pekan kanssa viikonloppun molempina päivinä ja ja hakeudun toisinaan lasten leikkipuistoon, jossa Pekka saa leikkiseuraa ja minullekin tulee mahdollisuus keskustella muiden lasten vanhempien kanssa.

Työkalupakki 14. Vanhemmuuden roolikartan selkoversioita

Vanhemmuuden roolikartan selkoversiot on kehitetty Helsingin Diakonissalaitoksella yhteistyössä Helsingin kaupungin Reijola-Munkkiniemen sosiaalipalvelukeskuksen kanssa. Tavoitteena on ollut luoda Vanhemmuuden roolikartasta® sellainen selkoversio, jota olisi mahdollista käyttää monessa erilaisessa perheessä, esimerkiksi perheissä, joissa vanhemmat ja/tai lapset eivät osaa suomea tai ovat jopa luku- ja kirjoitustaidottomia. Tällöin roolikartan käytössä painotetaan kuvallista ilmaisua ja kiinnitetään erityisesti huomio siihen, että kuvat ja sanat ovat asiakkaille hyvin tuttuja ja yleisesti käytettyjä.

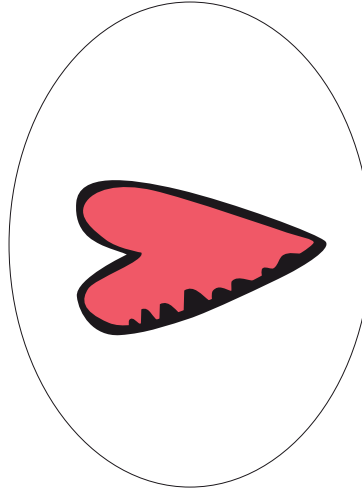
Vanhemmuuden roolikartta – syvennä ja sovelle kirjassa (sivut 85–89) on Michele Andrew:n ja Anu Ovaskaisen artikkeli, jossa kuvataan Vanhemmuuden roolikartan® selkoversion käyttöä.

kulttuuri

ihmissuhteet

rakkaus

Mitä lapsesi tarvitsee
sinulta?

kyllä/ei

hoito

rajat

Kulttuuri

Kieli
Uskonto
Oman maan perinteet
Suomalaiset tavat

Ihmissuhteet

Keskustelija, kuuntelija, kannustaja
Ongelmista auttaja
Yhteisen ajan antaja
Tunteiden hyväksyjä
Itsenäisyyden tukija
Anteeksiantaja
Anteeksipyytjä

Rakkaus

Hellyyden antaja
Lohduttaja
Suojelija
Kunnioittaja
Ymmärtäjä

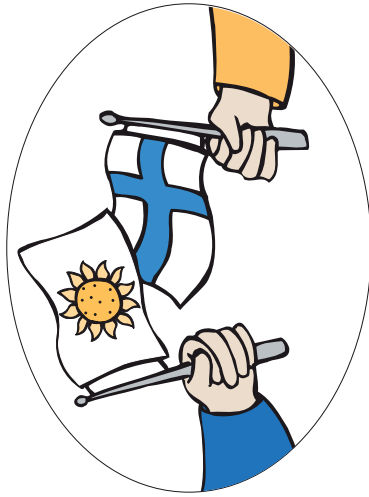
Kyllä/ei

Turvallisuuden antaja
Oikean ja väärän opettaja
Perheen sääntöjen tekijä
Sääntöjen noudattaja ja valvoja
Sopimusten noudattaja ja valvoja

Hoito

Ruoka
Vaatetus
Terveys (lepo, puhtaus, ulkoilu, sairauden hoito)
Siisteys (koti, ympäristö)
Rahan käyttö

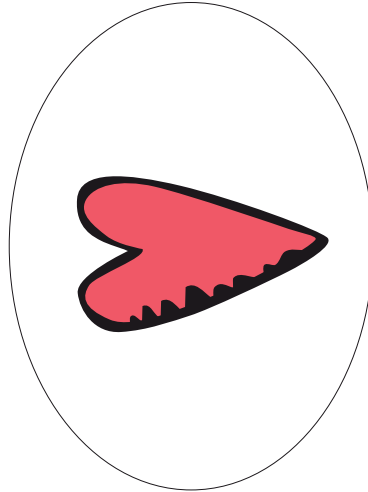

kultur

mänskliga kontakter

kärlek

Vad behöver ditt barn av dig?

ja/nej

skötsel

gränsel

Kultur

Språk
Religion
Sederna i hemlandet
Finländska seder

Mänskliga kontakter

En person som,
- diskuterar; lyssnar; stöder
- hjälper med problem
- ger gemensam tid
- godkänner känslor
- understöder självständighet
- förlåter
- ber om förlåtelse

Kärlek

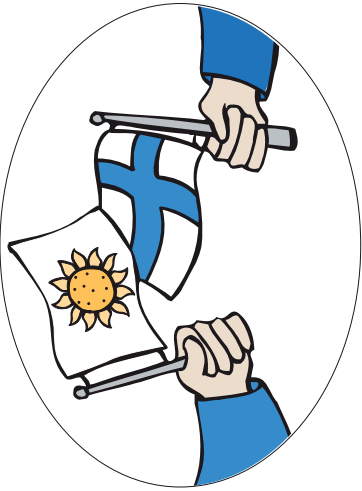
En person som,
- visar ömhet
- tröstar
- beskyddar
- visar respekt
- förstår

Ja/Nej

En person som
- ger trygghet
- lär skillnaden mellan rätt och fel
- gör regler för familjen
- följer och övervakat regler
- följer och övervakar överenskommelser

Skötsel

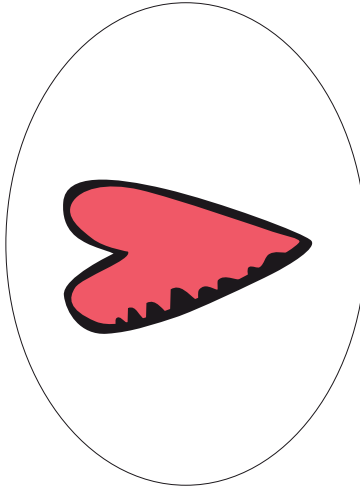
Föda
Kläder
Hälsa (vila, renlighet, motionerar med barnet, sjukvård)
Snygghet (hem, omgivning)
Användning av pengar

culture

relations humaines

amour

Quels sont les besoins de votre enfant?

limites

soins

Culture

Langue
Religion
Tradition de votre pays d'origine
Coutumes finlandaises

Relations humaines

Une personne avec qui discuter;

- qui écoute
- appuie
- aide en cas de problème
- donne son temps à l'enfant
- accepte les émotions
- protège l'indépendance
- pardonne
- demande pardon

Amour

Une personne qui

- offre tendresse
- console
- assure la protection
- respecte
- comprend

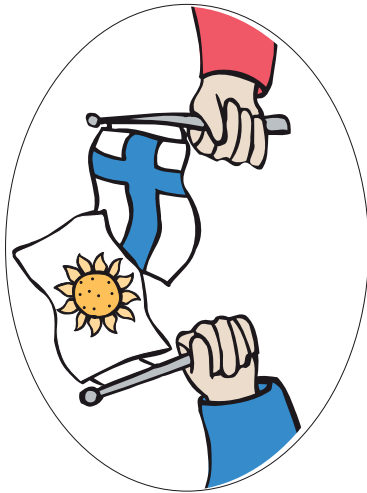
Oui/Non

Une personne qui

- donne un sentiment de sécurité
- apprend ce qui est bien ou mal
- établit les règles de la famille
- observe et surveille les règles
- observe et surveille les contrats

Soins

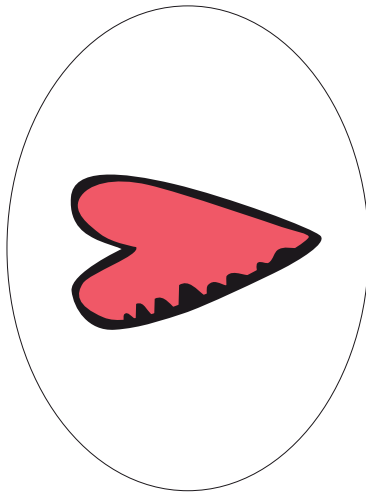
Nourriture
Habillemeent
Santé (repos, hygiène, promenades,
soins médicaux)
Propreté (maison, environnement)
Usage de l'argent

культура

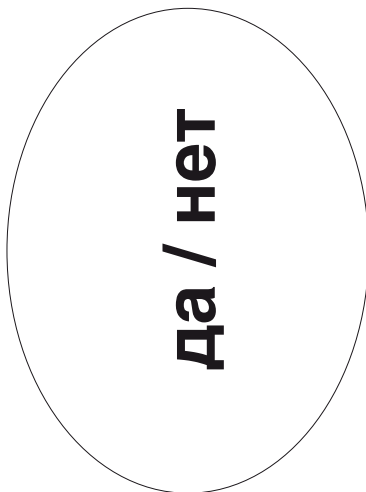

человеческие отношения

любовь

В чём нуждается Ваш ребенок?

да / нет

ограничения

уход

Культура

Язык
Религия
Родные традиции
Финские обычаи

Человеческие отношения

Беседы, умение слушать и
ободрять
Помощь в решении
проблем
Уделение времени
Понимание чувств
Поддержка самостоятельности
Умение прощать
Умение извиняться

Любовь

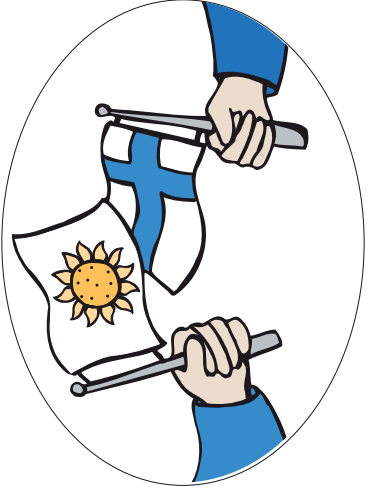
Ласка
Утешение
Защита
Уважение
Понимание

Можно / нельзя

Создание безопасного окружения
"Что такое хорошо и что такое плохо"
Установление правил в семье
Соблюдение правил и контроль за ними
Соблюдение договоренностей и
контроль за ними

Уход

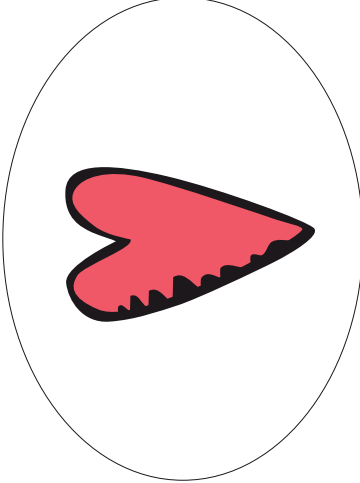
Питание
Одежда
Здоровье (отдых, гигиена,
прогулки, лечение)
Чистота (дом,
окружающая среда)
Использование денег

dhaqanka

dad la dhanqanka

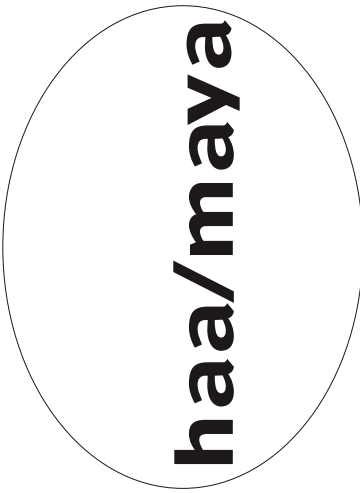

jacayl

**Maxuu ilmahaagu kaaga
baahan yahay adiga?**

xanaaneyta

edbinta

Dhaganka

Luqada
Diinta
Dhaqanka wadankaaga
Dhaqanka Finland

Dad la dhanqanka

La sheekayste, dhegayste
Dhiirigeliye
Ka caawiye dhibaataada
Wakhti siin ilmaha
U garaabe
Siin kalsooni buuxda
Cafiye
Raali galiye/cafis dalbade

Jacayl

Naxariis siin
Sasabe/Aamusiye
Ilaaliye
Qadariye
Fahmid

Haa/maya

Nabad iyo xasilooni siin
Barida saxa iyo khaladka
Xeer u samaynta qoyska
Ilaalinta iyo ku dhaqanka
Fulinta & ilaalinta balanta

Xanaaneyta

Cuntada
Dharka
Caafimaadka (nasashada, nadaafada, debad u
saarid, daryeelida cudurada)
Nadiifka (guriga, degaanka)
Isticmaalka lacagta